Kanunî Devrinde İSTANBUL

Dört asır yayınlanmadan
köşede kalmış çok önemli bir eser

Çeviren : FUAD CAHİT

İstanbul, 1964

ÖNSÖZ

Bir iken beş on eyledim derdimi,
Yaradandan istemişim yardımı,
Terkeyledimse anamı yurdumu,
Ne eyleyim yenemeyon gönlümü.

Bu dörtlüğü nereden çıkardık, dersiniz? Dört yüzyıl önce yazılmış, Osmanlı Tarihi bakımından pek öğretici ve anlatış yönünden pek tatlı, ispanyolca bir eserden. Dörtlük ve bir çok türkçe sözler, eserde, transkripsiyon'la yani ispanyol alfabesiyle belirtilmiş.

Eser 1557 yılında kaleme alınmış; iki sûretlik nüsha, asırlarca, Madrid Üniversitesi'nin arşivleri arasında uyuya kalmış; tam 348 yıl geçtikten sonra, Zaragoza Üniversitesi'nin ünlü profesörlerinden Dr. MANUEL SERRANO Y SANZ tarafından keşfedilerek yayınlanmıştır.

***

TÜRKİYE SEYAHATİ adıyle yayınlanan bu eser. kimindir? Belli değil. Her ne kadar, üslub benzerliğinden ötürü, o devrin tanınmış yazarlarından CRİSTOBAL DE VİLLANON'a isnad edenler varsa da, gene, belli değil demek gerekir. Neden? Çünkü okumak ve işitmekle öğrenilen bilgilere dayanarak yazılabilecek eserlerden değildir. Ancak ve ancak, anlatılan olayları bizzat görüp yaşamış bir kimsenin eseri olabilir. DE VİLLANON'un ise, böyle bir sergüzeşt geçirmediği bilinen şeydir.

***

Manüskri, yani yazma nüsha, neden yayınlanmamış?

İzahı mümkün : sırası düştükçe, Skolastik'e ve Kilise'ye karşı keskin tenkidlerde bulunan eserin kaleme alındığı tarih, kapalı olan ictihad kapısını açmak istiyen Ümanizm'in Skolastik'le ve Reform'un Kilise ile çarpıştıkları devirlere raslar. O zamanlar, İspanya'da Skolastik'in ve Kilise'nin amansız bekçisi ve yayınların çetin sansörü kimdi? Enkizisyon. İşte, bu yüzden yayınlanamamış ve, arşivlerin arasında, bir köşede uyumuş kalmış.

***

TÜRKİYE SEYAHATİ'ni, bir bakımdan, MONTESQUİEU'nun «Lettres Persanes» ına benzetebiliriz. Fransız Cemiyeti'ni tenkid için, adını açıklamadan yayınladığı bu eserinde MONTESQUİEU, sözde İran'dan Fransa'ya gelen «Uzbek» ile «Rica» yı, İran'daki hemşerileri ile mektuplaştırır ve, bu mektupların delâletiyle, Fransız Ulusu'nu inceden inceye tenkid eder. Kendi memleketi yönünden aynı amacı güden TÜRKİYE SEYAHATİ'nin yazarı da, sözde üç arkadaşı konuşturarak, İspanyol Cemiyeti'ni ve Hiristiyanlık Âlemi'ni inceden inceye hırpalar. Bu benzeyişe rağmen, iki eserin arasında esaslı bir fark vardır. MONTESQUİEU'nün eseri hayalîdir. TÜRKİYE SEYAHATİ ise hakikîdir, yani anlatılanları gerçekten yaşamış bir kimsenin eseridir; ve bunda yazar, sâde kendi memleketini tenkid etmek amacını değil, üstelik, şahsî görgülere ve görüşmelere dayanarak, esir kaldığı memleketin durumunu ve tutumunu da anlatmak amacını güder.

***

Yazar eserini, o zamanın âdeti üzere, 1 Mart 1557 tarihli bir önsözle, Kral'a yani ŞARLKEN'in oğlu İKİNCİ FİLİP'e takdim ve ithaf ediyor. Ve İspanyol Cemiyeti ile Hiristiyanlık Âlemi'ne karşı yönelttiği acı sözleri örtmek için, en büyük lâtin şairi VİRJİL'in, «Ben ki felâketin ne olduğunu tattım, felâkete uğrayanlara yardımı öğrendim», diyen beytini hatırlatarak, şunları söylüyor :

«Haşmetmeabınız'ın, sırf mukaddes katolik dinini korumak ve yaymak amacıyle, yer yüzünde olup bitenleri öğrenmek ve bunların künhüne varmak arzusunu beslediğinizi biliyorum. Ve güttüğünüz bu yüksek amacın tahakkukuna en çetin engeli teşkil edenin ULU-TÜRK olduğunu da öğrenmiş bulunuyorum. İşte, bu yönden Haşmetmeabınızı aydınlatabilmek için, başlıca düşmanınızın hükûmetini, gücünü, yaşayışını, âdetlerini ve bedbaht tutsakların sürdükleri hayatı, bir konuşma şeklinde, belirterek sunmaya karar verdim». **(Ulu-Türk, frenklerin vaktiyle Osmanlı İmparatoru'na verdikleri ünvandır).**

Kral'a hoş görünmek için de, türklerden kurtarılmalarını hiristiyanların kendisinden beklediklerini; ortalıkta, bu ümitlerini kuvvetlendiren bir takım gaypten haberler dolaştığını; ve, kehanete dayanan bu çeşit haberlerin ve inançların türkleri de sardığını, ekliyerek, türklerin arasında dolaşan inançlara dair, ispanyol alfabesiyle, türkçe olarak, şu örneği veriyor :

«Padişahımız gelir, kâfirin memleketini alır, Kızıl - Elma'yı kabzeder, yedi yıl gâvurun kılıcı çıkmazsa, on yıl onlara beylik eder, ev yapar, bağ diker, oğlu kızı olur, oniki yıldan sonra, hiristiyanın kılıcı çıkar, türkü gerisine tüskürtür». **(Eski türkçede Kızıl - Elma, Roma demektir).**

*
* *

Dört yüz yıl önce tutsak düşen, bilgili ve açık düşünceli bir yabancının İstanbul'da geçirdiklerini ve gördüklerini anlatan bu eser, Türkiye Tarihi bakımından, çok kıymetlidir. Kitap, güzel sahneler, tatlı anlatışlar, yerinde tahliller, ince alaylar, ilgilendirici ve aydınlatıcı bilgilerle doludur. Yazılanların arasında, en meşhur seyahatnamelerde bile eksik olmıyan oransızlıklardan hiç birine raslanmaz. Esasen, seyahatnameden ziyade, kitaba hatırat demek, daha uygun düşer.

Yazılanlar lehimizde mi? Ne yüzde yüz lehimizde, ne

de yüzde yüz aleyhimizde. Velev kinaye tarzında olsun, Papa'yı soğana benzeten, Kardinal'lerin zendostluğundan bahseden, Kilise'nin fahişelerden bac aldığını ve hiristiyanların pis olduğunu söyliyen frenk, türkleri sâde övmekle kalır mı?

*
* *

Diyalog, yani karşılıklı lafetme, şeklinde yazılmış olan bu eserde, konuşma üç kişi arasında geçer : PEDRO de URDEMALAS, JUAN de VOTO a DİOS ve MATALAS CALLANDO. Kısaca, PEDRO, JUAN ve MATA. JUAN ağırbaşlılığı, MATA havailiği, PEDRO sağduyguyu belirtiyor, diyebiliriz.

Yazarın, veya kitabı kaleme alana anlatanın, türklerin eline esir düştüğü tarih, Ağustos 1552 ve türk topraklarından ayrıldığı tarih, Mart 1555 tir. Manüskrinin gereken yere teslim edildiği tarih, 1 Mart 1557 dir.

Eserin, arada kaybolan, iki de eki varmış. Biri, Osmanlı İmparatorları'nm tarihçesi; biri de, Rodos Şövalyeleri'ne dair bilgiler.

Kitap iki kısma ayrılmıştır. Birinci kısım, tutsağın başından geçenleri; ikinci kısım, Türkiye'nin o çağlardaki teşkilâtı ile İstanbul halkının âdetlerini anlatır. Bizim, önce fransızçaya çevirttikten sonra, türkçeye çevirdiğimiz, ikinci kısmın tamamı ve birinci kısımdan seçip derlediğimiz parçalardır. Bütün çevirdiklerimizin tutarı, eserin yukarı aşağı yarısını bulur.

Okumayı kolaylaştırmak için, birinci kısımdaki başlıkların çoğunu biz uydurduk. Parantez içindeki siyah yazılar, bizim izahlarımızdır.

F.C.

BİRİNCİ KISIM

TÜRK DONANMASI'NIN PARLAK ZAFERİ

PEDRO — 1552 yılı Ağustosu'nun dördüncü günü İmparator'un donanmasıyle Cenova'dan Napoli'ye giderken, hareketimizi haber alarak Ponza Adaları'nda bekliyen türk donanmasının hücumuna uğradık. Kumandanımız PRENS DORİA idi. Geceleyin peşimize düştüler ve, denizcilik başlıyalıdan beri, suya indirilen gemilerin en mükemmelleri sayılan ve tayfaları en bol olan yedi kadırgamızı zaptettiler. Türk donanmasının kumandanı SİNAN PAŞA'ydı. Emrinde düzenli 150 gemi vardı. Benim içinde bulunduğum gemiyi yakalıyan kaptanın adı SANCAKTAR MUSTAFA'ydı. **(İmparator olan Şarlken'dir; Ponza Adaları Napoli'nin batısına ve yakınına düşen altı adacıktır; Sinan Paşa, Kapudanı Derya ve Sadrazam Rüstem Paşa'nın kardeşidir; Sancaktar Mustafa, Dorgut Reis'in arkadaşlarından ve adı tarihe geçmiş ünlü denizcilerimizdendir. Trablusgarb'ı aldıktan sonra bir süre biribirlerinden ayrılan Sinan Paşa ile Durgut Reis'in, tekrar birleşerek yaptıkları akın sırasında geçen bu meşhur deniz savaşını, ispanyol ve italyan kronikleri ve tarihleri tafsilâtiyle kaydettikleri halde, bizim vakanüvisler tahsisen anmazlar. Esasen, deniz savaşlarımızdan bir çoğu adlandırılmamış ve tarihlerimize geçmemiştir).**

JUAN — Sizin gemileriniz kaç parçaydı?

PEDRO — Otuz dokuzdan yukarı değil.

MATA — Mâdemki o kadar üstündüler, nasıl oldu da bütün gemilerinizi zaptetmediler?

PEDRO — Öbürleri kaçtı da ondan. Yakalananların kaptanları daha değerli olsaydılar, onlar da kaçabilirdi. Kürekçileri sıkıştırmağa cesaret edemediler; kürekçiler de kaçmayı sağlayabilecek kadar küreklere dayanmadılar.

JUAN — Neden kürekçileri sıkıştırmaktan çekindiler? Kürekçiler zincire çakılı değil miydi?

PEDRO — Elbet çakılıydılar. Ama, ne olur ne olmaz, gene esir düşebiliriz korkusu ile, kürekçileri sıkıştırmaktan çekindiler. Mâlum a, kürek çekenler ya türk, ya «mağribî». Gemi bir kere zaptedildi mi, bunlar artık serbes. O vakit, türklere, bu bize şunu etti, şu bize işkence yaptı, derler. **(Mağribî, Fas'ın, Cezayir'in ve Tunus'un müslüman halkına verilen addır).**

MATA — Pek anlıyamadım.

PEDRO — Anlatayım : esir düşerlerse, şikâyet göreni feci şekilde cezalandırırlar, hattâ yokederler. Öbür gemilerin başındakiler duysunlar ve esir kürekçileri dövmesinler ve yaralamasınlar, diye. Beni tutsak aldıkları gün, böyle bir sebepten ötürü, iki kişiyi gözümün önünde fena cezalandırdılar. Birinin bileklerini, kulaklarını ve burnunu kesip omuzuna bir pafta yapıştırdılar; paftada şu yazılı idi: «böyle eden, böyle olur». Öbürünü kazığa çaktılar.

JUAN — Kazığa çakmak, ne demektir?

PEDRO — Ölümlerin en berbadı, en korkuncu. Ucu şiş gibi sivri bir kazık dikilir ve adam bunun üzerine oturtulur. Bâzen, kazığın ucunun ağızdan çıktığı bile olur. Kazığa çakılı olarak iki üç gün yaşayanlar da görülmüştür.

JUAN — Ömrümde bu çeşit gönül katılığı ne gördüm, ne de duydum. Peki, ilki ne oldu?

PEDRO — Hiristiyan kaptanlar görüp ibret alsınlar, diye, salıverdiler. PRENS DORİA'nın, ömrü boyunca, kendisine dört «eskudo» aylık bağlamış olduğunu işittim. **(Eskudo, bir çeşit gümüş paradır).**

MATA — Siz döğüştünüz mü, yoksa döğüşmeden mi teslim oldunuz?

PEDRO — Ne döğüşmesi? Bizim bir kadırgamıza karşılık, onların altı kadırgası vardı. İlkönce, öyle bir niyetimiz olmadı değil. Fakat, bir borda ateşi yiyince, teslim olduk. Rampacılar gemiye bir daldılar ve herkesi çırılçıplak ettiler. Beni tepeden tırnağa soymadılar; sırtımdakiler, onların hoşlanmadıkları ve beğenmedikleri şeylerdi. Hem, sırtımdakilerle uğraşmağa bir lüzum görmediler; yattığım kamara, çok daha değerli eşya ile doluydu.

PEDRO'NUN KÜREKTEN KURTULUŞU

PEDRO — Kürek kısmına ayrılmaktan kurtulmak için, müslüman olmuş yaşlı bir tutsağın verdiği öğüde uyarak, hekimim, dedim. Bunu, biraz mürekkep yalamış olmaklığıma güvenerek söyledim. Cerrah mısın, diye, sordular. Hayır deyince, az kalsın partiyi kaybediyordum. Bereket versin lâfa, sözü geçen kaptanlardan DURMUŞ REİS karıştı, Ceneviz'li dönme DURMUŞ REİS. «İdrar ve nabız hekimidir, cerrahtan daha faydalıdır», dedi. Kürekten, işte bu suretle kurtuldum. Kürek çekmekte gevşeklik gösterenleri ziftli bir kamçı ile döverler. Başka bir sebepten ötürü, bu dayağı ben de yedim.

JUAN — Esaretten kaçıp «Santiago» yu ziyarete koşan bâzı kimselerin teşhir ettikleri o kamçılardan, ben de görmüştüm. **(Santiago de Compostela, İspanya'nın kuzey - batı'sına düşen bir şehirdir. Batı hiristiyanlarının en meşhur ve çok eski bir ziyaretgâhıdır. Havariyyun'dan Büyük Yâkub'un kemikleri burada gömülüymüş).**

PEDRO — İnanmayın, hep, serseri dalaverası. Dediklerimle hiç bir ilgisi olmıyanlar, asıl o heriflerdir. «Komit»lerin bir an dahi ellerinden düşürmedikleri kamçıları, nasıl ele geçirebilirler? Bön kişiler böyle aldatılır, işte.

(Gemi halkından olan komit, kürekçilerin başlarındaki kişiye denir).

MATA — Senin yediğin kamçıların, her halde izleri kalmıştır omuzlarında?

PEDRO — Kabarıkların irileri kayboldu. Ama, böğrüme de bir kaç tane yemiştim. Hâlâ, arasıra ağrılarım tutar. Türkler, imza yerine, tuhaf bir şey kullanırlar. Bir yüzüğün üstüne mürekkep bulayıp basarlar. Merak ettim, kaptanlardan birinin bir yana bıraktığı yüzüğü, incelemek için, sezdirmeden elime aldım. Parmaklarımın arasından kayıverdi. Çabaladımsa da yakalayamadım ve denize fırladı. Görenler olmuş, gidip haber verdiler. Tutsakları gözetmeğe yetkili MURAT REİS geldi, beni yüzü koyun yatırdı, bir ayağı ile enseme bastı ve adamakıllı dövdü.

JUAN — Yüzük o kadar değerli bir şey idiyse, gemideki tutsak ve kürekçi bir sürü hiristiyan, neden birleşip parasını toplamadılar da o acıklı sahneyi seyretmeğe razı oldular?

PEDRO — Etsin etsin, yedi «riyal». Dediğin hiristiyanlara gelince, yardım etmek şöyle dursun, o dayağı her gün yiyeyim, diye, yüzüğü değerinden fazlasını dahi vermeğe teşne idiler. **(Riyal, gümüş ve eski bir ispanyol parasıdır).**

MATA — Nasıl olur, onlar da hiristiyan değil mi?

PEDRO — Evet, hiristiyan. Ama, yer yüzünde iyilerin en büyük düşmanı kötüler olduğundan, benden hoşlanmazlardı. Şeytanı bile benden üstün tuttuklarını, yüzüme karşı söylerlerdi. Kürek çekmediğim için, azbuçuk saygı gördüğüm için, kendilerine bir faydam dokunmadığı için, on param olmadığı için, bana karşı hınç beslerlerdi. Üstelik, italyan'dılar; bense, dünyada en az sevilen ispanyol milletindendim. Müstahakkız da; kibrimiz bizi, hep, bu duruma düşürüyor. İki gün bir yerde çalışacak olsak, hemen, o yerin sahibi kesilmeğe kalkışırız; bir yemeğe dâvet

edilsek, çatalı bıçağı alıp beraberimizde götürmek isteriz. İtalya'daki askerlerimizin çapulculuğu karşısında, italyan'ların bizi sevmeyişini pek tabiî görmek gerekir. **(Hemen bütün İtalya o devirde İspanya Krallığı'na bağlıydı).**

KRAL'IN ASKERİ NASIL BESLENİR

MATA — Askerlerimizin çapulculuğundan bahsettin. Kral beslemiyor mu askerlerini?

PEDRO — Bu işi iyi bilen bir kimse olarak, nasıl beslediğini anlatayım. Farzedelim ki bölükte, resmen, üç yüz kişinin bulunması gerekiyor. Bölüğün kumandanı eratın istihkakını, işte bu sayıya göre alır. Ama, hakikatte bölüğünün mevcudu iki yüz kişiyi aşmadığı için, yoklama günü, eksiğini diğer bölüklerden aldığı erat ile tamamlar. Bu suretle, aldığı istihkakın doğru olduğunu ispat etmiş olur. Dağıtmaya gelince, erata, ancak istihkaklarının beşte birini verir. Kendisine yardım etmiş olan arkadaşlarına da bir şeyler sunar. Kalan? Cebe. Fırsat düştükçe, teğmenin de, çavuşun da, başkalarının da yaptıkları buna benzer.

JUAN — Peki, nasıl oluyor da generaller bu gidişin önüne geçmiyorlar?

PEDRO — Bu işlerin hocası ve bunlardan menfaat sağlıyanlar kendileri olunca, ne yüzle önlesinler? Bilâkis, iş açığa vurmasın, diye, olup bitenleri gizlemeğe bakarlar. Ve, «kral'ı tırtıklamak sevaptır» fehvasınca, lokmanın büyüğünü onlar yutar. Ordu da çaresi görülecek, diye, bekliye dursun.

MATA — E kral, bir çaresine bakmaz mı?

PEDRO — Bilmez ki baksın.

JUAN — Bu kadarını da bilmez olur mu?

PEDRO — Bilmiyebilir. Kral'la konuşanlar kimler? Generaller, kumandanlar, yani bu işin sürüp gitmesinde menfaat görenler. Bunlar, «Haşmetmeab, askerinin istihkakından şu kadar çalıyorum, beni cezalandır», der mi?

JUAN — Ya Kral Meclisi?

PEDRO — Hiç bir teşebbüse girişmediğine bakılırsa, onun da hiç bir şeyden haberi olmadığı anlaşılır.

MATA — Orduyu bu yolda idare edenler, bir de düşman karşısında nasıl davranırlar, aceba?

PEDRO — Saldırışta en geride, gerilemede en ileride.

JUAN — Hepsi böyle ise savaşta hâlimiz yaman, demektir.

PEDRO — Tanrı'ya çok şükür, savaşa çıkan sâde bu tabaka değil. Kral oğuruna Haspetenlillah dövüşenler de var.

PEDRO'NUN HEKİMLİĞE BAŞLAYIŞI

PEDRO — Daha yolda iken, gemide elime bir tıb kitabı geçti. Bu kitapta öğrendiklerimin dışında hiç bir şeyi tatbike girişmedim. Başlangıçta, yanıbaşımda hasta düşen tutsakları tedaviye koyuldum. Bu denemelerimden, memnunluk verici sonuçlar elde ettim. Bunu görünce, kuvvetli olan hâfızamın yardımıyle, kitabı baştan aşağı ezberledim. Sonraları, karşılaştığım hekimlere aklımda tuttuklarımı tekrarladığım zaman, çok şeyler bildiğimi sanarlardı. Ve anlattığım gibi, hekimlik sanatını üç ay içinde öğrenmiş oldum.

MATA — Daha da çabuk öğrenmek mümkün.

PEDRO — Nasıl olur?

MATA — Hekimlik, insanı geçiktirmeden öbür dünyaya yolcu etmek demek olunca, ne kadar az okunur, ne kadar az öğrenilirse, o kadar çok başarı elde edilmiş olur.

JUAN — Çekişmeyi bırakalım da dinliyelim.

PEDRO — Bir gün, bana hasta bir türk'ü getirdiler. Hâline bakıp nabzını yoklayınca, «geceyi geçiremez», dedim. «Bu hayvanın bir şeyden çaktığı yok, çağarın berberi», dediler. Geminin hiristiyan olan Portekiz'li berberi geldi. Önce benim de söylediğimi öğrenmek istedi. Geceyi ge-

çiremez, diye, tekrarladım ve bilgiçlik satmak için de, «nabzı nasıl attığını duymuyor musun, vücudu buz kesilmiş, kımıldamaya bile gücü yok, dili pas içinde, betbeniz kalmamış ölüye dönmüş», gibi hikmetler savurdum. Berber, «Allah'ın izniyle, ben iyi ederim», demesin mi? İlâç parası olarak onbeş ve sağ kalırsa beş akça daha, istedi. Beş akça bizim paramızla bir «riyal» eder.

JUAN — Demek ölümle dirim arasındaki farkın değeri bir «riyal» den ibaret, ha?

PEDRO — Bitmedi, dinleyin. Berber, geminin yemek pişirilen köşesine çekildi; bir tencereye, biraz peksimet atıp biraz da su dökerek, bulamaç gibi bir şey hazırladı; üzerine, bir kaç damla zeytinyağı damlattı ve tuz ekti; yüzük taşı büyüklüğünde bir nöbet şekerini, «sâde bu, bana, sizin verdiğinizden ve vereceğinizden daha pahalıya maloldu», diyerek, içine attı; ve kaşığı, neredeyse, hastanın midesine kadar sokarak, hazırladığını adama yedirdi. Hasta, o gece, vücudunu denize ve canını da şeytana teslim etti. Bu olay dolayısıyle tanıştığım berber, bana, «bundan sonra, hastalara, hep şifa vâdet, türkler hiristiyanlara benzemez, ölümü, hiç bir vakit, hekime yüklemezler, saati gelmiş göçtü, derler», dedi.

DONANMA'NIN İSTANBUL'A DÖNÜŞÜ

PEDRO — Sancta Maura, Lepanto, Patras, Puerto Leone, Negroponto ve Abido ile Sexto arasından Hellesponte'yi aşıp Gallipol ile Marmara Adası'na uğrıyarak İstanbul'a vardık. Puerto Leone, Atina'ya bağlıdır; limanın girecek yerine, mermerden koskoca bir aslan heykeli dikili olduğundan bu adı almıştır. **(Sancta Maura, Ayamavri Adası; Lepanto, İnebahtı; Patras, gene Patras; Puerto Leone, Pire; Negroponto, Eğriboz Adası; Abido, Nâra; Sexto, Kilidülbahir; Hellesponte, Çanakkale Boğazı; Gallipol, Gelibolu; Marmara Adası, gene Marmara Adası,**

dır. Limanın girecek yerine, bir zamanlar, Venedik'liler bir aslan heykeli diktiklerinden, Pire, bir müddet, Puerte Leone adını taşımıştır).

JUAN — Donanmanın İstanbul'a girişi, kim bilir ne debdebeli geçmiştir?

PEDRO — Fevkalâde debdebeli ve çok ta hazin. ULU-TÜRK **(Padişah)**, donanmayı seyretmek için, sarayına bağlı bulunan, deniz kenarında bir cihannuma'ye çıktı. Her gemi, kendi bayraklarını asmağa başladı. En üste, Muhammed'in sancaklarını astılar **(yeşil renkte ve âyetlerle işlenmiş olanlar)**; bunların altına, bizden aldıkları bayrakları, haçları ve Meryem Anamız'ın tasvirlerini astılar. Külhanbeyler, başaşağı asılan bu haçlarla tasvirleri, bir ok yağmuruna tuttular. Direklerin ve serenlerin bâzılarına da, ULU-TÜRK'ün sancağını astılar; ve bunların altına, gene tersine, İmparator'un ve Prens Doria'nınkileri. Derken, denizlerde eşine raslanmıyan, bir top ateşi koptu. Suları, yüz elli kadar kadırga ve çektirme ile bir kaç fransız çektirmesi ve, irili ufaklı, daha üç yüz kadar gemi kaplamıştı. **(Donanmaya, dönüşte, ŞARLKEN'e karşı Türkiye'nin yardımını dileyen Fransa Kralı BİRİNCİ FRANÇOİS'nın oğlu İKİNCİ HENRİ'nin bir kaç gemisi de katılmıştı).** Her kadırga üç ateş ediyor ve, hemen, toplarını yeniden dolduruyordu. Ateş bir saat devam ettikten sonra, donanma limana girdi ve gemiler, kışın yattıkları, tersanede boşaltıldı. Boşaltma üç saat sürdü. ULU-TÜRK tutsakları görmek istedi. İki bine yakın tutsağı, ayaklarından zincirleyip sıraladılar; kaptan ve zabit olanları, boyunlarından çemberlediler; ve, bizden aldıkları, trampetaları çalarak, boruları öttürerek ve bayrakları sürüklüyerek, hepimizi Saray'a götürdüler. Türkler bizim musikî âletlerimizle pek alay ederler; kendileri zurna kullanır. ULU-TÜRK, kendi payına düşen, tutsakların beşte birini seçtikten sonra, hepsi Galata'daki kulelere gönderildi; ULU-

TÜRK'ünkiler, kendi kulesine, öbürleri de, başka kulelere yerleştirildi. Vaktiyle, «Pera» denilen ve üç bin haneli bir yer olan Galata'nın surları arasında, bir sürü kule vardır. Artık benim efendim olan, SİNAN PAŞA'nın kulesinde, yedi yüz kadar tutsak vardı; hepimiz, onun kölesiydik. (Galata'yı çevreliyen surlar, 1865 yılında yıktırılmıştır). Tutsakları, meslek ve sanatlarına göre ayırırlar ve, dışarda, gündelikle çalıştırırlar; aldıkları gündelikler, kendilerini besliyen patronlarına aittir. Beni, berberlerin arasına soktular; başımıza da, iyi yürekli, fakat para çekmekten başka bir düşüncesi olmıyan, yaşlı bir cerrahı kodular. Hastalık çıktı; her gün, bir kaç kişi ölüyordu; ben de, hastalanıp yattım. Az kalsın, sağımda ve solumda ölen iki kişiyle birlikte, beni de gömmeğe götürüyorlardı.

JUAN — Ölenleri nereye gömüyorlar? Orada, kiliseler var mı?

PEDRO — Var. Var ama, bu ölüleri, hafiften yeri kazıp surların hendeklerine gömerlerdi.

JUAN — Felâketlerin en büyüğü de bu,işte!

PEDRO — Neden? Ben imanı bütün gittikten sonra, ister hendeğe gömsünler, ister darağacında asılı bıraksınlar, ne farkı var? Ateşim düştüğü zaman, kendimi pek bitkin bir halde buldum. Yiyecek alacak param olmadığı gibi, uyuyamıyordum da; uyku tutmadığından dolayı değil, bitten. Tam dört ay, sırtımdaki gömleği değiştirememiştim.

HİRİSTİYAN ESİRLERE GÜVEN

PEDRO — Tutsakları çalıştırmaya çıkardıkları zaman, gündeliklerin ve masrafların hesabını tutsun, diye, başlarına, o da tutsak, bir hiristiyanı korlar.

JUAN — Tutsaklara o kadar mı güvenleri var ki, kâtiplik bile ettiriyorlar?

PEDRO — İş bekçiliğe dökülünce, hiristiyanlara

türklerden çok emniyet ederler. Hem onların, hiristiyan tutsaklara karşı tutumları, bizim müslüman esirlere karşı davranışımızdan daha insaflıdır. Netekim, SİNAN PAŞA veya her hangi bir generalleri, bayramlarda, çoğu hiristiyanlara bekçilik etmiş tutsaklardan, yedi sekiz kişiyi seçip azad eder. Azad edilenler, patronlarına, azadlı olarak, üç yıl hizmet görmek mecburiyetindedirler. Üç yılı doldurduktan sonra, diledikleri gibi hareket etmekte serbesttirler. Çok kez, bu üç yılı, gene tutsaklara bekçilikte geçirirler. Yüz kişiyi muhafazaya, sekiz kişi yeter. Bekçiler türk olsalar, elli kişi bile yetmez.

JUAN — Tuhaf şey!

PEDRO — Evet, kendileri de esirlik ettiklerinden, kaçmak için başvurulacak yolları, hileleri bilirler. Türkler ise, bunlardan bihaberdirler. Azad olup bekçilik edenlerde, başkaca bir kaygı da vardır: bir halt işleyip tekrar esarete düşmekten korkarlar. İşte, bu sebepten, ellerinden gelen hizmeti göstermekte kusur etmezler.

JUAN — Peki, hiristiyan arkadaşlarına karşı tutumları, ne yoldadır?

PEDRO — Türklerinkinden çok insafsızca ve daha kötü. Gardiyanlık eden bu hiristiyanların, tutsakları soymak için, yapmadıkları yoktur.

JUAN — Şayet inteseler, öbür tutsaklarla birlikte, kaçamazlar mı?

PEDRO — Dileseler keratalar, pekâlâ kaçabilirler, ama, işlerine gelmez. Öyle ya, kaçıp serbes kalarak, ne yapacaklar, sanki?

MATA — Allah Allah! Hiristiyanlara bekçilik etmeyi, memleketlerine kavuşmaya tercih ediyorlar, ha?

PEDRO — Hiç şüphe yok. Çünkü, memleketlerinde, önce ne idiyseler, gene, öyle kalmağa mecburlar. Halbuki, oralarda, başlarına geçtikleri bir sürü zavallı esirin sırtlarından geçinerek ,kerhane, meyhane dolaşmakta serbesttirler.

MATA — İstanbul'da, fahişe var mı?

PEDRO — Bulunmayan yer, dünyada neresi?

MATA — Juan De Voto A Dios, bak ne söylüyor.

JUAN — Seninle konuşuyor, sana karşılık veriyor.

PEDRO — Evet, vardır; öbür türlüsü de vardır. Orasını bırakalım da, size ben, içten gelen bir arzumu açıklayım. Şayet, azad edilip buraya dönmüş bir kimsenin, oralarda, hiristiyanlara bekçilik etmiş olduğunu Kral öğrenirse, derhal, bir şişe geçirilerek, diri diri kızartılmasını emretmeli. Soruşturmalara, moruşturmalara girişmeğe hâcet yoktur. Herif, kökünden cibilliyetsiz ve alçak olmasaydı, ne yapıp edip o işe konmazdı. Bu soysuzların, hiristiyanlara yapmadıkları kötülük kalmamıştır. Sözlerimden, sakın, fidyesiz azad edilen bütün tutsakların kötü kişi oldukları mânası çıkarılmasın. İçlerinde bir çokları vardır ki, namuslu türklere raslayıp Anadolu'ya geçerek, çiftliklerde çalışırlar, sonra, yol harçlıklarını da elde ederek serbes kalıp memleketlerine dönerler.

SİNAN PAŞA'NIN RAHATSIZLIĞI

PEDRO — Kaldığım kuledeki hastalara baka baka, bilgilerim arttı. Tedavimden fayda görenler çoğaldı. Birçok yerden, aranmağa başladım. Kazandığımın bir kısmını gardiyanlara yedirerek, arasıra, dışarıya bile çıkıyordum. Bir ara, DORGUT REİS'in adamlarından birine baktım ve bir eskudo ücret aldım. Bu para, vaktinde imdadıma yetişti; meteliğim yoktu. Bu sıralarda, SİNAN PAŞA'nın on iki yıldan beri çektiği nefes darlığı artmıştı. Göstermediği hekim kalmamıştı. Sonunda, beni de çağırdılar. Paşa'ya, elimle, bir şurup hazırladım. Nasıl alınacağını sorunca, işi çaktım ve bir kaşık istiyerek, gözü önünde, üç kere doldurup içtikten sonra, «alsana senyor» diyerek, kendisine de içirdim. Paşa, pek memnun kaldı ve bana bir avuç akça verdi; ayrıca, üstbaş verilmesini de emretti. Verdikleri gi-

yecekler arasında, bir de «dolama» vardı. **(Dolama, bilhassa Yeniçeri'lerin giydikleri, çuhadan bir çeşit elbisedir).** Şurup tükenince, Paşa'ya, öksürük hapları hazırladım ve, beş harp gerekirken, altı tane yaptım. Altısını da kendisine verdikten sonra, bir tanesini istiyip yuttum. Paşa'nın, bu da, pek hoşuna gitti. Verdiğim ilâçlar iyi geldi ve Paşa düzelmeğe yüz tuttu.

MATA — O memlekette, bizdeki gibi, hekim var mıdır?

PEDRO — Hekim de, ispençyar da eksik değildir ve çoğu yahudi'dir. Hekim olduklarını belirtmek için, kafalarına, kelle şekeri biçiminde, al renkte takkiyeler geçirirler. **(Eskiden eczacı'ya ispençyar denirdi).**

MATA — Okumuş kimseler midir?

PEDRO — Pek az. Çoğuna, bu meslek babadan kalmadır. Bunların, «Tıb Bilgisi» olarak elde bulundurdukları, «filân hastalığın ilâcı, filân şeydir» diyen, bir takım destanlardır. Arapçayı bildiklerinden, İBN SİNA'yı okuyanlara da raslanır, ama, bu gibileri enderdir. Patronum olan SİNAN PAŞA, o denli iyi bir insandı ki, öbür hekimler alınmasın, diye, bana, bir uşağını tedavi etmekte olduğumu söylememi tenbih etmişti. Dev yapılı, cidden yakışıklı ve pek yiğit bir adamdı; çok ta kanlıydı. Bir gün, kollarından, iki defada, iki libre kan aldıydım; pek memnun kalmıştı. Ertesi gün, bunu duyan ve Paşa'yı tırtıklamağa alışmış bulunan, yahudi bir hekim konağa koştu. Yahudi hekimler, kan almaktan çekinirler. Adamın koltuğunda, ibranice, koskoca bir kitap vardı. Kan aldırmanın kötülüğünü ispat edeceğini söyledi. Münakaşa için, bir halının üzerine oturduk. Adam bir şeyler biliyordur korkusuyle, ürkeklik geçirmedim, desem, yalan söylemiş olurum. Hangi dille münakaşa edeceğimizi, sordum. İspanyolca diyince, olmaz, ben bu konuları, ya lâtince veya yunanca görüşürüm, dedim. Bu dilleri bilmediğini söyledi ve, kitabını

açarak, benden, Paşa'nın hastalığını sordu. Yıllarca, Paşa'nın hastalığıyle sen meşgul oldun, sen söyle, dedim. Bir yandan da, daima yanımda taşıdığım yaldızlı kitabı açıp göstererek, sen tam hekimsen, bunu okumuş olman gerekir; senin ibranice kitaplarında, bunda yazılı olanların dörtte biri yoktur; mâmafi, bir hekim, hastalığı kitaba bakarak değil, kafasına danışarak teşhis eder, dedim. Yahudi hekim, ibranice kitaptan okuduklarını ispanyolca'ya çevirerek söyledikçe, ben de, «Alcala» da öğrendiğim yunanca şiirlerden, aklımda kalanları tekrarlıyarak, sözde, ispanyolca'ya çeviriyordum ve, hep, yahudinin dediklerini çürüten şeyler, söylüyordum. Hazır bulunan tercüman, ikimizin de dediğini, türkçe'ye çeviriyordu. **(Alcala de Benares, İspanya'nın üniversitesiyle meşhur bir şehirdir ve Cervantes'in vatanıdır).** Münakaşa, insanın vücudunda bulunan kanın mikdarı üstüne düştü. Yahudi hekim, insanda on sekiz libre kan bulunur ve bunu eksiltmek hatadır, dedi. Ben, hemen, bu mikdar, adamın cüssesine göre, daha çok ve daha az da olabilir; meselâ Paşa'da, bunun iki misli olması gerekir; çünkü Paşa, alelâde insan değil, bir devdir, dedim. Sözlerim türkçeye çevrilir çevrilmez, odada, bir kahkaha koptu ve Paşa'nın da hoşuna gitti. Bunun üzerine, yahudi hekim, ben, Paşa'mızın hazaketli kimseler tarafından tedavi edilip edilmediğini anlamak için, bu münakaşayı mahsus açtım ,diyerek, beni, Paşa'ya tavsiye dahi etti. Paşa, kan aldırmak ve her gün bal şerbeti içmek sayesinde, iyileşti ve, iki yıl kadar, artık kendisini öksürük tutmadı.

PEDRO MÜSLÜMAN OLMAYI REDDEDİYOR

JUAN — Paşa'ya bakarken, gene zencire vurulu miydin?

PEDRO — Paşa, kan aldırdıktan az sonra, bana, AMCABEY diye anılan, aslen «Valencia» lı birini yollaya-

rak, bir hiyanette bulunmıyacağıma dair yemin ettirip zencirimi söktürdü. Bu anlattıklarım ortalığa yayıldığı için, bana başvuranlar çoğaldı. Tanınmış kimselere de bakmağa başladım. Baktıklarım, başlangıçta, beni azad ettiriceklerini ve altına boğacaklarını vâdederlerdi. Bir kere iyileştiler mi, bütün söylediklerini topyekûn unuturlardı. Bir ara, Ulu-Türk'ün ahçıbaşı'sına da baktım; aynı şeyleri, o da vâdetti. İyileşince, beni dört riyalle savdı ve bütün altınlar, brokarlar, azad ettirmeler uçtu gitti. Bir gün, EMİN denilen yüksek bir şahsiyet, gelip beni gördü. EMİN ordunun levazımını sağlıyan kişidir. Kendisini iyi edersem, beni azad ettireceğini ve bir torba altın ihsan edeceğini söyledi. Beş vâdlerden bıkmış usanmıştım. Birlikte getirdiği tercemanına, «bana bak, söyle ona, ben onun değil, Sinan Paşa'nın kölesiyim; tedavi için bana ne vereceğini, peşinen söylesin; Tanrı dilerse, iyi olur», dedim. Ne istediğimi sordu. Tedavi müddetince, günde, bir eskudo istedim. İkimizin de şansı varmış, iyileşti. Paşa, beni pek sevdiğinden, bir ara, türk yapmak **(müslüman etmek)** hevesine kapıldı; ve kabul edersem, göreceğim bütün iyilikleri saydı döktü. BÜYÜK SENYÖR'ün hekimbaşı'lığına bile getirteceğini, söyledi. Kabul etmedim. **(Büyük Senyör, frenklerin vaktiyle Osmanlı Padişahı'na taktıkları ünvanlardan biridir. Öbürü, Ulu-Türk'tür).**

MATA — Ha, ben de onu soracaktım. Orada, dinlerini değiştirmeyi kabul ettikten sonra ,buraya dönen bâzı kimseler, kendilerini zorla türk veya mağrıbî yaptıklarını anlatıp dururlar. Bâzıları, dinlerini terketmek için, işkencelere tutulduklarını söylerler. Bâzıları da, dinlerini değiştirenlerin, hemen, en büyük mevkilere eriştiklerinden bahsederler. Hangisine inanalım?

PEDRO — Hepsinin, Yehuda'dan da daha yalancı olduğuna inanabilirsiniz. **(Hiristiyan dinine göre, Havariyyun'dan iken İsa'ya hiyanet etmiş olan Yehuda, hayin ve**

müraî mânasına gelir). Bir kimse, bir kere hayır demeğe karar verdi mi, cehennemin bütün işkencelerini gösterseler, gene peki demez. Zorla mecbur edildiklerini söyliyenler, bayağı kimselerdir: öldürmek veya sopa atmak lâfını duyar duymaz, peki dediklerinden ötürü.

JUAN — Çok doğru, hayin herifler. İsa'nın oğruna şehit olmaktan kaçınmamak hepimizin borcu iken, bu yaptıklarına ne dense azdır.

PEDRO — Bu yönden zorlamağa, bir kere şeriatleri müsâde etmez. Aslı esası olmıyan bu çeşit lâfları ortaya atanlar, öbür arkadaşlarından çekinmemiş olsalardı, asıl kendileri koşup türklere, biz müslüman olduk, bizi sünnet ettirin, diye, yalvarırlardı.

MATA — Tıpkı, istiyerek kendilerini verdikleri halde, zorla oldu, diye, bağırıp çağıran bâzı kadınlar gibi.

PEDRO — Tamam. Bu gibilerden iki kişiye, bizzat rasladım. Sözde fikrimi almak için, gelip beni gördüler. Öldürecek olsalar bile, dayanın, sonunda canınızı verip şehit düşersiniz, dedim. Dört saat geçmeden ve hakikatte kimse peşlerine düşmemişken, gidip biz müslüman olduk dediklerini, öğrendim. O yalanların bir takımını da, kaçarak veya azadlıklarını kendileri satın alarak gelenlerden bâzıları uydurur. Zorlamışlarmış! Zorlamak dedikleri, arka arkaya üç kere, müslümanlığı kabul etmek teklifiyle karşılaşmış olmaktan ibarettir. Kabul etmiyince, sen bilirsin, diyip koyuverirler. Bâzen, tehdit edenler de çıkar, ama o da sâde lâfta kalır. Esasen, bukadarı bile, şeriatlerine aykırıdır. Hem, müslüman yapmakta faydaları yoktur ki. Müslüman olunca, dışarıya çıkıp dolaşmakta serbes kalırlar ve küreçilikten de kurtulurlar. O vakit, kim kürek çekecek? Zorlamak şöyle dursun, tutsakların çoğu, müslüman olamadıklarından ötürü hasret çekerler. Müslüman olmak için yalvardıkları halde, baştan savulanları, ben bilirim; zencirden kurtulup kaçabilmek için, bu yola sapı-

yorlar, diye. Bir gün bana Paşa, bütün isteklileri sünnet ettirmek için bir dükkân açtırsaydık, kulelerde tek kişi kalmazdı, dedi. Çok doğru söylediğine, ben şahidim.

JUAN — Dinini bırakıp müslüman olan, artık serbes mi kalır?

PEDRO — Aksine, esaret altına, daha çok girmiş olur. Önce, sâde vücudu esirdi; müslüman olunca, ruhu da esaret altına girer. Uzun lâfa ne hâcet, burada olup bitenlerin tıpkısı. İspanya'da, bir kimse, bir müslümanı tutup vaftiz ettirirse, vaftiz gören kişi, eskisi gibi, efendisinin elinde kalmaz mı?

MATA — Ben de, öyle biliyorum.

PEDRO — Ve o adam, hiristiyanlığı kabul edince, büyük senyör mü olur?

MATA — Canügönülden hiristiyanlığı kabul edenler, Allah nezdinde, senyör olurlar; ama, bu dünyada, gene ayni çul ve aynı poturla gezerler.

PEDRO — Orada da durum, elifi elifine, tıpkısıdır. Ellerinden bir iş gelenleri, meselâ, iyi topçu, iyi çilingir, iyi tüfekçi, iyi hekim, y cerrah, iyi mühendis olanları araştırıp seçerler. Bu gibilerini hoşça tutarlar ve evlendirirler. Karılarına ve çocuklarına bakabilsinler, diye de, kendilerine ufak bir ücret bağlarlar. İşte, olan budur. Yoksa, müslümanlığı kabul edenler, öyle sanıldığı gibi, rahata kavuşmuş değillerdir. Efendilerinden tek iyi bir söz işitmezler. Duydukları hep, imansız herif, pis herif, adam olsaydın dinini değiştirmezdin gibi sözlerdir. Eğer, esir düşenler ufak çocuk iseler, sünnet edilmekten kurtulamazlar. Eğer kadın iseler, kocakarı olanlarına kimse bir şey sormadığından, bunlardan müslüman olmak için başvuran çıkmaz; genç olanlarına gelince, oralarda da erkek eksik olmadığından, bunlar, şeytana uyarak, hemen, müslüman oluverirler ve kolaylıkla evlenirler.

PEDRO'NUN BAŞINDAN GEÇEN KORKUNÇ OLAY

PEDRO — SİNAN PAŞA, Mayis'te **(1553)**, on kadar kadırga ile, bugünkü adı İzmit olan «Nicomedia» ya giderken, beni de beraberinde götürdü. İzmit, İstanbul'dan otuz fersah uzaktadır. BÜYÜK SENYÖR, İstanbul'da yaptırmakta olduğu büyük bir cami'ye gereken mermerleri, eski çağdan kalma bir takım yapı kalıntılarından söktürüp getirmeğe, Paşa'yı görevlendirmişti. **(Bahis konusu cami, inşasına 1550 yılında başlanan ve 1557 yılında bitirilen Süleymaniye'dir)**. İzmit'in yakınlarında, altmış kadar çadır kuruldu. Bu yerde kaldığımız bir ay zarfında, nebatatı tedkik ile vakit geçirdim. Kırlardan topladıklarımı Paşa'nın çadırına götürür, yanımda taşıdığım kitaptaki resimlerle karşılaştırırdım. Yaptığım, ömründe böyle şeylerle uğraşmamış olan Paşa'nın tuhafına gider ve, o da hoşlanırdı. Arada bir, bilmediği otlardan bazılarını kendi toplar ve çadırına dönünce, çağırın gâvuru diyip ne olduklarını benden sorardı. Ben de, kitaptaki örneklerini gösterip anlatırdım. Bâzen, kitabı bıraktırarak kendi karıştırırdı.

JUAN — Anlaşılan, nebatata dair bildiklerin çok?

MATA — Anası ebe, amcası berber ve dayısı ispençiyar olanların bilmeleri gerektiği kadar. **(Bunların hekimlik yaptıklarından kinaye)**.

PEDRO — Matalas Callando, ne olduğumuzu eksiksiz sayıp ortaya döktü.

MATA — Pedro de Urdemalas'ın da bilgileri, bizdeki kökçülerin bilgilerine benzemesin, sakın! Bizdeki kökçüler, tanımadıkları otlara, fransızca, lâtince veya yunanca bir ad uyduruverirler.

PEDRO — Peki, öyle olsun. Gelelim anlatacağıma. Benden pek memnun olan Paşa'yı, şeytanın dürteceği tuttu. Ot aramağa çıktığımız bir gezinti sırasında, elimden tutarak, beni bir ağaçlığa doğru götürdü; yanımızda bir

de, terceman vardı; yolda müslüman olmamı istedi. Yapamam, dedim. Koruya vardığımızda, dostlarından olan ve hiristiyanlıktan dönme, iki kişi beklemekte idi: biri Valencia'lı AMCABEY, öbürü, ünlü denizcilerden, vardiyanbaşı DURMUŞ REİS. DURMUŞ REİS'in yanında, bir de cellât vardı. Paşa, saatin gelmiş çatmışa benziyor, hâlâ mı inad ediyorsun, dedi. Ben senin kölenim, bana dilediğini yapabilirsin, ama, dinimi değiştiremem, dedim. Derhal, cellâda, «başını kes» diye, emretti. Cellât, palasını sıyırıp üzerime yürüdü. Koruda bekliyenlerden biri, hemen, aramıza atılarak cellâdı durduttuktan sonra, Paşa'nın ayaklarına kapanıp kendisiyle bir de biz konuşalım, diyerek, müsâde diledi. Ve bana da dönerek, «seni o kadar seven ve iyiliğini isteyen bir adama karşı durup kendini beyhude yere telef etmek, senin gibi akıllı ve bilgili bir insana yaraşır mı», dedi. Beni kurtarmak için araya giren arkadaşı da, «sen peki de, içinden, gene bildiğine tapın; bizim kılığımıza kıyafetimize bakma, biz de senin gibi hiristiyanız», dedi. Hiç birinin dediğini kabul etmedim. Ne söylediğimi soran Paşa'ya, ben karşılık vererek, öfkeyle, kestirin kafamı, ve cellâda da, sana verilen emri yerine getir, dedim. Paşa, yanıma yaklaşarak, «hain köpek, ölmekten korkmuyor musun», diye, sordu. Benim için dünyada korkacak bir şey kalmadığını, anamın, benden başka ve benden hayırlı, dört oğlu olduğunu ve onlarla teselli bulacağını söyleyince, köpürerek, «seni din düşmanı ve Muhammed düşmanı köpek seni, biraz geçsin, ben sana yapacağımı bilirim; o vakit, sen bana yalvaracaksın, ama ben seni dinlemiyeceğim», diyip yürüdü. Cellât palasını kınına soktu, beni de çadıra götürdüler.

SİNAN PAŞA'NIN ATMEYDANI'NDA YAPTIRDIĞI KONAK

PEDRO — SİNAN PAŞA'nın, ATMEYDANI denilen

yerde yaptırmakta olduğu konağın inşaatı tamamlanmıştı. Bunu, zavallı tutsakların neler çektiğini öğreneseniz, diye, anlatıyorum. Konağın arsası için, üç yüze yakın, küçük evi satın almıştı. Herkes, sâde evleri yıkıp molozları kaldırmak, yedi sekiz ay sürer sanıyordu. Alimallah, altı ay geçmeden, çevresi yarım fersaha yaklaşan konakla müştemilâtı tamamlanmış ve Paşa içine girip yerleşmişti. Konağın inşasında, her gün, iki yüz gardiyanın bekçiliği altında, usta ve işçi olarak, bin beş yüz tutsak çalıştı. Beni çekemiyen bâzı dönmelerin gammazlaması yüzünden, ben de aralarında çalıştım. Nasıl olduğunu anlatayım. Paşa'ya, İspanyollar çok kibirlidir, hemşerileri karşısında, öncekinden düşkün bir halde gözükmeye dayanamazlar, onun için, sana karşı duran o herifi zencire vurulu olarak çalıştır, o vakit dilediğine gelir, demişler veya dedirtmişler; Paşa da kanmış. Elime sıkıştırılan bir «kova» ile, harç taşıdım durdum. İyi çalışmıyorum, diye, arasıra bir iki sopa da yediğim oldu. Paşa'nın inşaata göz atmak üzere ortalıkta dolaştığı bir gün, yanıma biri yaklaşarak, «şu sırtındakileri çıkar, affa uğradığın gün giyersin», diye, alay etti. Pek bilmiyorum ama, adamı Paşa'nın yolladığını sanıyorum. Ben de, Paşa'ya duyuracak bir sesle, «Tanrı efendime uzun ömürler versin, üstümdekiler eskiyince bana ipeklilerini bile verir», dedim. Paşa'nın söylediklerimi duyduğunu sezdim. Ama, söz geçiremediği bir kölesi ile uğraştığını belirtmek izzetinefsine dokunduğu için, duymamazlıktan ve beni görmemezlikten geldi. Molozları deniz kenarına dökmeğe götürürken, «yürü de! yürü de!», diye, sıkıştırırlardı. Yemek vakti gelince ve akşam iş bitince, «paydos!», derlerdi. Yemeğimiz, kocaman kocaman kazanlarda pişirilen, bakla ve mercimekten ibaretti. Ama, her kaşağını daldırana, bir bakla veya mercimek tanesi yakalamak kısmet olmuyordu. Bereket versin, içtiğimiz taze ve tatlı bir suydu. Bu suyu, yakınlarımıza düşen ve

İBRAHİM PAŞA'nın yaptırdığı büyük ve gür akan bir çeşmeden dolduruyorduk. **(Parga'lı veya Frenk İbrahim Paşa, Sultan Süleyman'ın 1536 yılı idam ettirdiği meşhur sadrâzamıdır)**. Kendisine baktığım zaman, SİNAN PAŞA'nın bana vermiş olduğu üstbaş, çok kişinin gözüne batıyordu. Fırsat buldukça, yanıma meraklı meraklı rumlar ve yahudiler yaklaşır ve beni göstererek, bâzıları, «her halde, memleketinde bir kral veya senyördü», bâzıları da, «ANDREA DORİA'nın oğlu veya akrabası olmalı», derlerdi. Yorgunluktan döküldüğüm bir gün, kendi kendime, «dünyaye geldiğim günün Allah belâsını versin», diye, mırıldandım. Temiz giyinmiş ve sakallı olduğumu gören bir yahudi, yanıma yaklaşarak, «Çelebi, cesaretin kırılmasın, Şövalye'ler böyle günlere göğüs germek için dünyaye gelmiştir», dedi. Ben de, «Şövalye'ler, gerektiği gün, solumadan can verenlerdir, sabahtan akşama kadar, durmadan, moloz taşıyanlar değil», dedim. Yahudi söylediğiyle kalmadı, ağırca bir taşı yerine yerleştirmek için, bana da yardıma kalkıştı. İnşaatı kollıyan gardiyanlar, tanımadıkları bu yabancıyı görünce, kim olduğunu sordular. Kaldıramadığını gördüm, yardım ediyorum, dedi. Sen çağrılmadığın yere nasıl giriyorsun, hem biz, kaldırıp kaldıramıyacağını kestiremiyecek kadar akılsız mıyız diyip bastılar sopayı. O günden sonra, kimse yanıma yaklaşmağa cesaret edemedi.

MATA — Pek kavrayamadım. Seni sakallı görünce, yahudinin bayağı sana saygı gösterdiğini belirttin. Tutsaklar sakal bırakamaz mı?

PEDRO — Hayır, bırakamazlar. Her şeyden önce, temizlik meselesi; her onbeş günde, saçlarını sakallarını tıraş ettirirler. Bir de, kolay tanınsınlar ve kaçamasınlar, diye. Üstelık, oralarda sakal koyuvermek, biraz da vekar alâmetidir; tutsaklara lâyık görmezler.

JUAN — Bizde yaptıkları gibi, dağlıyıp alınlarına damga vursalar, olmaz mı?

PEDRO — Bunu yapmak, onlarda büyük günah sayılır. Anlattığım sebeplerden ötürü, hiristiyanlarda da esir kürekçiler, haftada bir tıraş edilir.

MATA — Görüyorum, ha bizde, ha onlarda, tutsaklık kötü bir şey. Ama gene, bizim gemilerde kürek çekmeyi, ben tercih ederdim.

PEDRO — Çok aldanıyorsun. Türklerde dört yıl kürek çekmeyi, bizim gemilerde bir yıl kürek çekmeğe değişmem. Bir kere bizde, bütün yıl aralıksız kürek çekilir; türklerde ise, sâde yazın; bu bir. Sonra, bizim gemilerde, doyacak kadar peksimet verilmez; türk gemilerinde ise, hem çok mikdarda, hem çok iyi peksimet verirler.

ARİSTO'NUN VE EFLÂTUN'UN FELSEFELERİ

MATA — Türklerin, yapılarda çok kerpiç kullandıklarını anlar gibi oldum. Eğer öyle ise, sebebi ne olabilir?

PEDRO — Türklerin, kıyamete değin ayakta durabilecek yapılarda gözleri yoktur. Ömürleri boyunca kendilerini barındırabilecek yapılarla yetinirler. Binaların ana duvarlarını, taş ve balçıkla örerler. Öbür duvarlar, hep, kerpiçtendir. Paşa, bir gün, yeni örülen bir duvarın üzerine, onbeş arşın boyunda ve elli eskudo değerinde ipekli bir kumaş serdirdi. O gün, en çok duvar çıkacak ustaya mükâfat olduğunu da ilân ettirdi. En çok kilit takacak çilingire otuz ve en çok kapı ve pencere takacak doğramacıya da elli eskudo vâdetti. Zavallı tutsakların, bunları hakkedebilmek için, ne kadar ter döktüklerini tasavvur edersiniz. Akşam iş sonu, bir şart koşarak, bütün vâdlerini yerine getirdi. Kumaşı kazanana, «Elhak, iyi bir ustasın, ama, sakın işinde laçka etme, çünkü bu eve bir an önce geçmek istiyorum; bundan sonra, daha az duvar ördüğün gün, kumaştaki arşın sayısınca değnek yersin», dedi.

Tek bir çırağı olduğu halde, oniki pencere takan doğramacıya da, duvarcınınkine benzer bir öğüt verdi. Mükâfat kazanamıyanları da, bundan böyle, o gün çıkarmış oldukları işin aynini çıkarmaya mecbur tuttu. İşçileri bu yolda korkutarak, çalışmalara hız verdirdi. Artık, bir odanın temelini sabahleyin atsalar, oda, o akşam yatılabilecek hâle gelirdi. Bir gün, yorgunluktan ve sıkıntıdan, ters bir iş gördüm. «Köpek bu ne iş?», diye, adamakıllı bir dayak yedim.

MATA — Orada, hiç şüphesiz, kendilerine baktığın bir sürü insan vardı. Bir kişi çıkıp şefaatte bulunmadı mı?

PEDRO — Evet, o gün harç taşıdığım bir sırada, yanıma biri yaklaştı. O vakta kadar ve ondan sonra, hiç görmediğim bir kimse. Üzerinde işlemeli bir cübbe ve cübbenin altında kadifeden bir kaftan vardı. Saray'a mensup ve okumuş bir kimse olsa gerek. Küfeye balçık doldururken, arkama dikilerek, «Çelebi, Aristo ile Eflâtun'un felsefesini, Galien'in tababetini ve Çiçeron'la Demosten'in belâgatini öğrenmiş olmak, nene yaradı?», dedi. Gardiyanlardan ve dayaktan ürktüğüm için, derhal karşılık veremedim. Küfemi yüklenip bir iki adım attıktan sonra, usulca yanına yaklaşarak, «Bu günlerin kahrını çekebilmekliğime yaradı», dedim.

JUAN — Hangi dille?

PEDRO — Şimdi konuştuğumuz dille. Cevabım o kadar hoşuna gitti ki, hemen bana yanaşarak küfemi alıp yüklendi ve inşaata gözatan Paşa'yı gidip bularak, «Paşa hazretleri, ben, karım ve evlâtlarım, hepimiz sana kurban olalım; bu adama kıymayın; böyle bir kimse az bulunur; bunun mahvine meydan vermek, Allah'a ve Padişah'a karşı suç teşkil eder», dedi. Bu adamı, hiç ummadığı halde, görünce şaşalıyan Paşa, sonra toparlanarak kendisini kucaklayıp her emrini yerine getireceğini söyledi ve, artık, çalıştırılmamamı ve koğuşa dönmemi tenbih etti.

Adam, avucuma biraz para da sıkıştırdı. Kaldığım yere döndüğümde, angaryadan kurtulduğumdan dolayı duyduğum ferahlığı anlatamam.

MATA — Cehennemden kurtulanın duyacağı ferahlık, eğer kısa sürmediyse.

PEDRO — Sabaha kadar sürdü. Sabahleyin herkes işe giderken, ben yatakta kalmanın safasını sürmekte idim. Çok geçmeden, gelip beni de işbaşı ettiler. Mutlaka lâzımdır, diye, fitliyerek Paşa'yı kandırmışlar.

TUTSAKLARIN HİLEBAZLIKLARI

MATA — Tutsakların, çalıştıkları yerlerden, araçları aşırıp sattıklarından bahsetmiştim. Çalınmış eşyayı nasıl sürebilirler?

PEDRO — Yok pahasına verdikten sonra, alıcı mı eksik? Tutsaklar, başka çapkınlıklara başvurmaktan da geri kalmazlar. Bir ikisini anlatayım. Türkler bellerine, başörtüsünü andıran, canfes kuşak sararlar. Uzunca olduklarından, üç kere dolarlar. Tanesi, iki veya üç eskudo eder. Bâzı tutsaklar, en güzellerinden bir tane satın alarak, devşirip bezden bir torbaya yerleştirirler. Başka bir torbaya da, eski püskü paçavra parçaları tıkarlar. Alışveriş peşinde dolaşan bön suratlı bir türke rasladılar mı, ki bunlar sokaklarda ve pazar yerlerinde eksik olmaz, bir «kuşak» satın almak ister mi, diye, sorarlar. Ve kuşağı, boyuna sağı solu kollayıp çalınmış bir mal olduğunu ve gardiyanlara sezdirmemek gerektiğini ima ederek, çekine çekine gösterirler; çalınmış bir mal olduğu için de, ucuz bir fiyat isterler. Alıcı, satanın tutsak olduğunu kılığından kıyafetinden anladığından, gösterilen metaın çalınmış bir mal olduğuna inanır ve, ucuza ele geçireceğini umarak, pazarlığa girişir. Tam o sırada, biraz açıkta bekliyen ve tutsakla birlik olan gardiyan, sanki acele ediyormuş gibi seslenince, pazarlık çabuk sona erer. Bön herif parayı sa-

yar ve tutsak ta, hemen açma, sonra tutuluruz, diyerek, paçavra dolu torbayı eline sıkıştırıverir. Adamcağız, pek kârlı bir alışveriş yaptığı inancı ile evine dönüp torbayı açınca, neye uğradığını iş işten geçtikten sonra anlar.

JUAN — Hikâyenin daha tatlısı olamaz. Ama, kolay da tekrarlanamaz. Çünkü aldanan kimse satıcıya rasgelince, öc alabilir.

PEDRO — Dediğin olamaz. İstanbul'u İspanya'nın bir köyü mü sandın? İstanbul'a Valladolid'in nüfusu sayısınca yabancı girmediği gün yoktur. **(Valladolid İspanya'nın meşhur bir şehridir).** Tutsağı bulup tanıyabilmek ne mümkün! Tutsaklar biribirlerini bile tanımazlar. Kuşakla yaptıkları oyunun bir benzerini de, gümüş işlemeli güzel bıçak kınlarıyle yaparlar. Bir de, kalp akçaya gelelim: tutsakların bastıkları para, devletin darbhanesinde basılandan pek te az değildir. Alışveriş ederken, insanın on çift gözü olmalı. Bir sahte duka'yı oniki akçaya sürerler, daha doğrusu, satarlar; sağlamı altmış akça eder. Kalp para elde kalmaz; alan da başkasına yutturur.

JUAN — Cezaya çarptırılmazlar mı?

PEDRO — Ne cezası? Kürek mi? Herifler zaten kürek mahkûmu. Ortada, kaybedecekleri bir şey yok ki.

MATA — Yahu, sahte dukaları da kim alır?

PEDRO — Sağlammış gibi sürmek istiyen bin bir kişi. Büyük kişilerin haznedarları ve vekilharçları, dağattıkları sadakanın arasına kalp para da karıştırırlar. Sadakayı alanlar, verilen para çürüktür, diye, direnmek cesaretini gösterebilirler mi hiç? Yiyecek içecek alabilmek için, tutsakların da sahte paranın yardımına başvurdukları olur. Bu işe, en çok gardiyansız çalıştıkları zamanlarda ve sarrafların bulunduğu sokakta girişirler. Sarraflık, İstanbul'da geçer akçadır; çoğu yahudidir.

MATA — O memlekette, çok para mı döner?

PEDRO — Evet, nispeti de şudur: bizde ne kadar az-

sa, orada o kadar çok. Bir duka bozdurabilmek için bir akça vermek gerekir; bir duka satın alabilmek için de, gene, bir akça vermelidir.

MATA — Tutsaklar, sarrafların sokağında sahte paraları, ne yaparlar? Yoksa yahudi sarrafları mı aldatırlar?

PEDRO — Yahudi hiç faka basar mı? Sarrafların sokağında, ağzına sahte bir duka atan tutsak, para bozdurmaya gelenleri gözetleyip bekler. Sarraf, bozdurmak için dükkânına uğrayan bir kimsenin dukasını, eğer silikse, noksanına almayı teklif eder. İlgili, bir de başka sarrafa göstermek için dükkândan ayrılırken, tutsak önünü keserek, «hayrola, kahpe herifle alıp veremediğin nedir», diye, sorar. Adam, geçeni anlatınca, parayı görmek ister ve adamcağız uzatınca, güya ezilip ezilmediğini anlamak için, ağzına atar. Bu suretle, sözde paranın sağlamlığını denedikten sonra, ağzında saklı sahte dukayı ustalıkla çıkarıp uzatarak, «kerata yalan söylüyor, demir gibi para, şu karşıdakine git, namuslu kimsedir, tartmadan bozar», der. Ve arkasını dönerek, başka bir yoldan sıvışıp kaybolur.

MATA — Aşkolsun be! Bundan parlağını çingeneler bile başaramaz.

PEDRO — Ne zannediyordun? Tutsaklar da çingeneler kadar beceriklidir. İki tarafın da ustası bir: kişiyi zorla doğru yoldan ayıran, yoksulluk.

MATA — Hazır sırası iken, çalışmaların sonucunu da öğrensek. Konağın inşaati ne oldu?

PEDRO — İşler anlattığım gibi yürürken, tutsakların arasında yumurcak patlak verdi. Hastalık, kaygısızlık yüzünden yayılarak, pek çok kişiyi serdi. Ben de tutuldum ve döşek olarak, bir koyun postunun üzerinde elli gün yattıktan sonra, kan aldırıp Tanrı'nın izniyle iyileştim.

JUAN — Bu hastalık, neden oralarda hiç eksik olmaz? Oranın hekimleri bir çare araştırmazlar mı?

PEDRO — Ne araştırırlar, ne de anlarlar.

MATA — Bulaşmasın diye, sakınmakta mı mümkün değil?

PEDRO — Çok güç. Çünkü türkler, hastalıklara karşı kendilerini korumazlar. Allah'tan gelen şeylerden kaçınılmaz, derler. Hattâ ölenin, ürkmeden, gömleğini, mintanını ve dizliğini dahi giyerler. Halbuki bu hastalık, kellik gibi, bulaşıcıdır.

JUAN — Peki, konağın yapısı hastalık sürerken mi bitti?

PEDRO — Evet, o hengâmede bitti; ve patronumun konağa geçişi pek parlak oldu. Çünkü, o sıralarda SOFÎ'ye karşı İran'a doğru yollanan ULU-TÜRK, «kapudanı derya» olan SİNAN PAŞA'yı İstanbul'u ve bütün İmparatorluğu idareye yetkilendirdi. **(Sôfi veya Sûfi, İran'ın Safevî hanedanından gelen hükümdarlarına türklerin taktıkları lâkaptır. Bahis konusu Sûfi, Birinci Tahmasb'dır; bahis konusu sefer de, Sultan Süleyman'ın İran'a karşı giriştiği seferlerin üçüncüsüdür. Bu seferin tarihi, milâdî 1553 ve hicrî 960 tır. Yazarın anlattıklarından, bizim tarihlerin açıklamadığı bir hususu, yani Sinan Paşa'nın Sadaret Kaymakamlığı ettiğini, öğrenmiş oluyoruz).**

MATA — Sefere çıkan Türk ordusu, kalabalık miydi?

JUAN — Allahaşkına, çorbayle lâhanayı karıştırmıyalım. Türklerin teşkilâtını ve âdetlerini, anlatıcak bize sonra. Şimdi, kendi başından geçenleri anlatıyor.

PEDRO'NUN MİHRİMAH SULTAN'A BAKMASI

PEDRO — Paşa konağa taşındıktan az sonra, BÜYÜK SENYÖR'ün ağır hasta olan kızına bakmak, bana düştü. Hasta, kendisine bakan hekimlerin hiç birinden fayda görmeyince, beni çağardılar ve, Allah'ın izniyle, iyi oldu.

MATA — Başından geçenlerin en önemlisi bu olduğu halde, sanki hiç bir şey değilmiş gibi anlatıyorsun. Baktığın, Büyük Senyör'ün öz kızı miydi?.

PEDRO — Eveeet. Hem bu işi benim elime bırakan, kendisine en çok tutunan ve kendisini en çok seven bir kimseydi.

MATA — Bu şansa nasıl erdin?

PEDRO — Anlatayım. Hastanın kocası RÜSTEM PAŞA, efendim olan SİNAN PAŞA'nın kardeşiydi. RÜSTEM PAŞA hekimlerin tedavisinden memnun kalmadığı için, dört ay görmediğim SİNAN PAŞA beni çağarttı. Yanına vardığımda, makamında bayağı bir kral gibi oturan Paşa, şu ve bu rahatsızlıkları geçiren bir kadın için beni çağarttığını söyledi. Bir kere görelim, gereğini yaparız, dedim. Görmek olamaz diyince, ben de, idrar ve nabız yoklamasına girişmeksizin hiç bir şey yapamıyacağımı, kesin olarak anlattım. Hazır bulunan kimselerin sözlerimi tasvip ettiklerini sezen Paşa, beni işlemeli bir yastık üzerine ve ayaklarının ucuna oturtup bir terceman vasıtasiyle diller döktükten, hattâ başı üstünde yerim olduğunu söyledikten sonra, kendisinin ve kardeşinin varlıklarının, hep, hastaya bağlı bulunduğunu, o ölürse mahvolacaklarını açıklıyarak, elimden geleni esirgemememi istedi ve beni azad edeceğini ilâve etmeyi de unutmadı. Karşılık olarak, bana yaptığı iyiliklerden dolayı ellerinden ayaklarından öptüğümü, fakat azad olmak istemediğimi, çünkü serbes kalırsam kendisi gibi bir destekten mahrum kalacağımı ve, emirlerini yerine getirmek için, bütün gücümle çalışacağımı, söyledim. Verdiğim bu karşılık üzerine, beni kardeşinin konağına yolladı. Anlayışlı bir kimse ve, bütün türkler gibi, kıskanç bir koca olan RÜSTEM PAŞA, bilgilerimi denemek için benimle bir konuşmada bulunduktan sonra, o da, hasta ile görmeden meşgul olup olamıyacağımı öğrenmek istedi. Ben diretince, Sultan'a haber salarak, kar-

deşinin kölesi tarafından muayene olunmağa müsâde eder mi, diye, sordurdu. İleride, türklerin âdetlerinden bahsederken de anlatacağım gibi, orada, kocalarla karılar ayrı ayrı yerlerde oturduklarından, cevabı biraz beklemek gerekiyordu. Bu bekleme esnasında, benimle mukayeseli bir münakaşaya girişti. Konuşmamızda benim Kral'ı üstün tuttuğumdan ürkerek, «burada biz hepimiz kuluz» diyip lâfı kesti. Sultan'dan muvafakat cevabı gelince, birlikte yanına gittik. Hastanın döşeğine yaklaştığım vakit, bir elinden başka her tarafının sırma işlemeli bir çarşafla örtülü bulunduğunu gördüm. Uzatılan bir havluya ellerimi sildikten sonra, nabzını yokladım. Kocasının bu kadarla yetinmemi istediğini sezdimse de aldırmadım ve, tercemanın yardımına başvurmadan, becerebildiğim kadar türkçe geveliyerek, «öbür elini de ver Sultan», dedim. Açık bulunan eli çekip öbür eli çıkarırken beni gözetlemek için örtüyü biraz açtığını gören kocası, ben eli yoklar yoklamaz ayağa kalkarak, «gidelim artık, oldu, tek bir el bile yeterdi», dedi. Ben, bir yandan Sultan'ı görmek arzusuna kapılarak, bir yandan da girişti̇ğim işin icabı olarak, soğuk kanlılıkla, hastaya, gene türkçe «dilini çıkar Sultan», dedim. İstemiye istemiye yatan ve zannımca benimle konuşmayı arzu eden hasta, kocasına doğru bayağı hiddetle bakıp, «Ne çıkar, kâfir değil mi?» diyerek, örtünün altından başını ve kollarını çıkardı ve, biraz sıkıntı ile, dilini gösterdi. Hareminin kesin tutumu karşısında, kocası sesini çıkaramadı. Bu münasebetle şunu da bilin ki, müslüman olmayanlara pek aldırmazlar ve onlardan pek kaçınmazlar. Sorup araştırınca, hastalığın büyük bir sıkıntı ve hiddetten doğan bir krizden ileri geldiğini anladım. Dediklerim yapıldığı takdirde, hastanın, Allah'ın izniyle, onbeş gün içinde iyileşebileceğini söyledim. Tavsiyelerimin ilki, vereceğim ilâçları almak; ikincisi, başka hekimlerin dediklerinden hiç birini yapmamaktı. Sultan'a bakan, çoğu

yahudi ve bir ikisi türk olan, hekimlerin bana bir oyun oynamalarından çekiniyordum. Dediklerimi Sultan, iki şart koşarak kabul etti: müsül almamak ve kan aldırmamak. Bu iki şeyi fazla tatbik ettiklerinden o hâle geldiğini anlattı. Olur dedim, yalnız vereceğim tatlı şurubu alması gerektiğini söyledim. Peki demesi üzerine, RÜSTEM PAŞA'nın dairesine çekildik. Hekim doluydu; hepsi aleyhime yüklendiler. Hiristiyan olduğum için Sultan'a bir fenalığım dokunabileceğini, türkçe, mırıldananlar bile oldu. Bana yakınlık gösteren anlayışlı ve okumuş bir içoğlanı, aleyhimdeki sözleri kulağıma fısıldadı. Bunları öğrenince, tercemanlık eden adama, Sultan'ın yanlış tedavi gördüğünü ve şimdiye kadar nasıl dayandığına şaştığımı söyleyiniz, dedim. Aman, böyle şey söylenemez, sonra topumuzu idam ederler, dedi. O halde, dediklemin doğruluğunu ispat edinceye kadar buradan ayrılmamalarını söyleyiniz, dedim. Münakaşaya tutuştuk. Allah'a şükür, altta kalmadım. **(Hastalık geçiren kadın, Kanunî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'dır; Mihrimah'ın anası, Kanunî üzerinde pek büyük nüfuzu olan Hürrem Sultan'dır; kocası, Kapudanı Derya Sinan Paşa'nın kardeşi Sadrâzam Rüstem Paşa'dır. Mihrimah'ın hastalığı, kocası Rüstem Paşa'nın Sultan Süleyman'la birlikte İran seferine çıktıktan az sonra yolda azledilerek İstanbul'a döndüğü zamana raslar. Rüstem Paşa'nın yolda azli tarihi, 6 Ekim 1553 tür).**

MATA — Bir kralın bile hekimlerini matettin, ha?

PEDRO — Sen kralların hekimlerini, dünyadaki hekimlerin en üstünleri mi sanıyorsun?

MATA — Şüphe mi var? Bir kral, isterse, memleketin en yüksek hekimini seçip tutamaz mı?

PEDRO — Seçim, Üniversite kürsüleri için olduğu gibi, imtihana tâbi olsaydı, belki. Ama, öyle değil ki. Araya, kurena, nüdema ve daha bilmem kimler girer, hepsi kendi adamlarını öne sürerler, işe iltimaslar karışır, ve kra-

lı kandırırlar. Esasen, dünyada büyük hekimler pek azdır; çoğu boş. Her neyse, bunları bırakalım da hastamıza gelelim. Sultan'ın istemediği şeyleri, kaçamak yollardan tatbike muvaffak oldum. Oniki gün geçmeden iyileşti. Son ziyaretimde, daha döşeğine yaklaşmadan, baş parmağını havaya doğru kaldırarak, «Aferin Hekimbaşı!», dedi. **(Yazar, parmağını yukarıya doğru kaldırmanın, türklerde teveccüh alâmeti olduğunu söylüyor).** O esnada, kendisini gözeten bir haremağası girdi ve, içi samur kaplı ve yüzü pek ince dokunmuş, mor renkte bir kürkü omuzlarıma yerleştirdi. Nabzını yoklayıp ateşinin düştüğünü görünce, gözlerimi göğe doğru çevirerek Tanrı'ya teşekkür ettim. Sultan, dileyeceğim her hangi bir şeyi yerine getirmekten geri kalmıyacağını; verdiği robayı giydikçe, kendisini daima hatırlamamı; en büyük arzumun azad edilmek olduğunu bildiğinden, bunu da çok geçmeden yaptıracağını, söyledi. Ve SİNAN PAŞA'ya, beni müslüman edip başgöz etmesi ve, bunu istemezsem şayet, azad etmesi için, haber saldı. Gelen karşılıkta, benim arzularımın bunlar olmadığı; amacımın İspanya'ya dönmek olduğu; ve haziran'da Paşa donanma ile açılacağı zaman beni beraberinde götürerek serbes bırakacağı, bildiriliyordu.

JUAN — Sultan'a hangi ayda baktın?

PEDRO — Noel'de **(Aralık 1553).**

MATA — Kocası bir şey vermedi mi?

PEDRO — İki düzüne eskudo'nun tutarı kadar bir para verdi. Orada, sayılı kimseler, bahşişi, verirken paralardan bir kaçı yere düşüp saçılacak tarzda, avuçlarına doldurup uzatırlar.

JUAN — Kocasının verdiği, fazla bir şey sayılmaz bence.

PEDRO — Evet, doğrudur. Ama, ilgilinin bir tutsak olduğunu akıldan çıkarmayın. Senin, hiristiyan kadırgalarında bulunmadığın anlaşılıyor. Bulunsaydın, türk esir-

lere neler çektirdiklerini görüp öğrenirdin. Onun için, hiristiyan bir tutsağa daha da az verseler, gene şükretmeli.

PEDRO'NUN KADINLARA BAKMAKTAN ÇEKTİKLERİ

PEDRO — Sabahları kuleden çıkıp Sinan Paşa'yı ziyarete giderken, her çağrıldığım yere uğramağa kalkışsaydım, konağa ancak gecenin geç saatlerinde varabilirdim.

MATA — Konak o kadar uzak mıydı?

PEDRO — Olsun olsun, yarım fersah. Kuledeki hastaları berberlere havale ediyor ve sıyrılıyordum. Bunların çoğu yumurcaktan hasta oldukları için, kaçınıyordum. Konağa giderken baktıklarımın çoğu ise, ya subay veya bezirgân karılariydi. Kimi, doğurabilmek peşindeydi; kimi, aybaşıları geçiktiğinden veya rahim rahatsızlığından şikâyetçiydi. Hazırladığım ilâçlar için, iki veya üç duka isterdim. Hep, istediğimden noksan verirlerdi. Paşa'nın konağında da hasta eksik olmadığından, çağırıldığım yerlere, bir defadan fazla gitmezdim pek.

MATA — Hepsi iyileşir miydi? Kısırlarını doğurtur miydin? Aybaşı olmalarını sağlar miydin? Rahim hastalarını iyi eder miydin?

PEDRO — Pek tabiî, hepsi iyileşemez. Bir kısmı, tababetin emrettiği şeyleri tatbik etmekle, dilediklerine eriyordu. Bir kısmı da, ne yapılsa nâfile.

MATA — Peki, iyileşemiyenler seni yalancılıkla itham etmezler miydi? İşin içinden nasıl sıyrılabiliyordun?

PEDRO — Dünyada akla gelebilecek, en büyük bir hileye başvurarak. Çok miktarda, bir ilâç hazırladıydım. Buna tababette, «gerapliga logadion», denir. Yer yüzünde bulunan, en acı şeylerden yapılır. Öyle acıdır ki, safra bile yanında tatlı kalır. İşin içinden çıkamıyacağımı kestirdiğim vakit, koparabileceğim parayı önceden çekerek, güzel

bir şişeye, yirmi dirhem kadar doldurup verirdim. Sıkı tenbihlerim: biraz kuru üzüm hoşafına, her sabah, tam bir dirhem akıtılacak; güneş doğarken içilecek; aradan tek bir gün geçirmeden, on dokuz gün alınacak. İlâç o kadar acıdır ki, bunu on dokuz gün alabilecek tek bir erkek veya kadın çıkmaz. En fazla dayanabilenler, çocuk isteyen kadınlardır. Onlar da, dişlerini sıkıp en çok, bir kaç gün alabilirler. Ve dediklerim yapılmayınca veya yapılamıyınca bir fayda görülemiyeceği, tabiî!

MATA — Ya dayanarak, sonuna kadar alan biri çıkarsa?

PEDRO — Onun da kolayı var. Bahane bulmak mı güç? Ya, mutlaka bir gün unutmuşsundur; ya, ara vererek almışsındır; ya, saatinde almamışsındır. Ve, yeniden başlamak lâzım. Yeniden kim girişebilir?

YAHUDİ HEKİMLERLE ÇEKİŞME

PEDRO — SİNAN PAŞA, bir gece dolaşmasında soğuk alarak hastalandı. Ziyaretine, herkes gibi, ben de koştum ve lavman tavsiye ettim. Dilmaç, pek büyük kabalık sayılır, diye, söylediğimi türkçeye çevirmekten çekindi. Türkçesini sordum, «hukne» dedi. Ben de, doğrudan doğruya kendim söyledim. Paşa kabul etti ve yaptırdı. Yahudi hekimler, başta HEKİMBAŞI AMONOĞLU, Paşa'yı aleyhime kışkırtıyorlardı. İçlerinden bâzıları, «iyi hekim olsa bile, henüz gençtir ve başka yerlerde okuyup yetiştiği için, bura ikliminin tabiatini ve mizacını bilemez; netekim, kedi otu İran'da öldürücü olduğu halde, Mısır'da değildir», diyormuş. Hiristiyan oluşumu ileri sürerek mukarreblerden bir kaç kişinin de zihnini çelen bâzıları da, «Paşa'ya düşmanlık besleyen bir kimsenin vâdlerine kapılıp ayartılarak bir kötülük yapabilir», diyormuş. Bu söylenenleri, beni seven bir içoğlanından öğrenmiştim. Bir gün Paşa'yı, hekimlerin verdikleri bir şurubu içmek üzereyken

gördüm. Zehirli bir şey olduğunu hekimlerin önünde ispat edebileceğimi söyliyerek, bunu almaktan vazgeçmesini tavsiye ettim. Çok ürktü ve, derhal, hekimleri çağarttı. Beni seven bazı kişilerin delâletiyle, ben de, tanınmış bir kaç türkün toplantıda hazır bulunmalarını sağladım. Lâfı mugalataya dökerek, Paşa'nın karnına yel dolduğunu; şurubun da, soğuk olduğu için, karnında yele döneceğini; netekim, sütün de zararlı olduğunu; çünkü süt, ateşte kaynayınca nasıl köpürüyorsa, miydenin hararetiyle de ayni şekilde köpüreceğini, öğrenebildiğim yarım yamalak bir türkçeyle, söyledim. Sözlerimin toplantıda bulunan türklerin üzerinde bir tesir yarattığını gören yahudi hekimler, «bizim bildiğimiz dille konuş; ne diye, bilmediğin dille söylüyorsun; söylediklerini türklerin anladığını mı sanıyorsun?», dediler.

MATA — Onların asıl istediği, senin söylediklerinin anlaşılmaması. Öyle ya, hep bir ağızdan sana saldırarak bütün söylediklerini örtbas edecekler. Konuşulanları anlamıyanlar da, seni altettiklerine hükmedecekler.

JUAN — Bu da, dâvaları çürük olanların başvurdukları çarelerden.

PEDRO — Ben, patronuma ve hâzır bulunanlara dönerek, gene derme çatma türkçemle, dediklerimi anlayıp anlamadıklarını, sordum. Hepsi, evet dediler. Hele süt misâli, Paşa'nın da, öbürlerinin de pek hoşlarına gitmişti. Ve hepsi, bana hak verdiler. Üstte kaldığımı görünce, Paşa'dan müsâde alarak, şunları da söyledim: «Ben kendi memleketimde iyi bir hekim olsam dahi, bilgilerimin buralara uygun düşemiyeceğini söylüyorlar ki, bunda yanılıyorlar. Buraların, asıl hekimi benim; çünkü benim bildiğim tababet, İstanköy'lü HİPPOCRATE'ın, Bergama'lı GALİEN'in ve Eğine'li AETİUS ile PAUL'un tababetidir. Bergama'nın İstanbul'dan uzaklığı kırk elli fersahı aşmaz; öbür yerler de uzak sayılmaz. Bu efendilere gelince, hiçe yakın ve-

ya pekaz bildikleri, İBN SİNA ile İBN RÜŞD'ün tababetidir. Birincisi Sevilla'lı, ikincisi Kordova'lıdır; iki şehir de, İspanya'dadır. Ben, Efendimiz'in yerinde olsaydım, İspanyol düşmanlarımdan öc almak için, bu hekimleri oralara yollardım. Bir kaç yıl içinde, bütün türk ordusunu sayıca geri bırakacak kadar eri, yokederlerdi». Eski ve Orta Çağlar'da yetişmiş ünlü hekimlere dair söylediğimi ispat için, hazır bulunan iki kişiye, mahsus yanıma aldığım bir kitaptan parçalar okuttum. Bunlardan biri, Paşa'nın ahçıbaşısı, okumuş, sevimli ve lâtince bilen bir Alman'dı. Öbürü, ilâhiyat bilgini Venedik'li bir dönmeydi. **(Eski hekimlerin adlarını, kolaylık olsun diye, fransızca belirttik. Eserleri Batı'ya Endelüs'ten yayıldığı için, Buhara'lı İbn Sina'yı eskiden Avrupa'lılar Sevilla'lı bilirdi).**

JUAN — Bilgisiz olmasına rağmen, Paşa da memnun kalmış olsa gerek.

PEDRO — Paşa güldü, ötekiler sustu, bana da, susmam için gözle işaret edenler oldu. Ben, aldırmıyarak devam ettim ve Paşa'nın takılmalı lâflarımdan hoşlandığını sezdiğim için, «gençliğime yani tecrübesizliğime gelince, müsâde buyurursanız onu da bir mesel ile izah edeyim; karşı yakayı tutmak için bir kimse, sabahleyin erkenden, yalnız bir çift küreği bulunan bir sandala binip yola çıksa, ben de iki üç saat sonra kürekçisi bol ve mükemmel bir çektirme ile yola koyulsam, Efendimiz'e sorarım, hangimiz önce varır?», dedim. Sen, dedi. Ve sebebini sorunca, «daha iyi bir gemiye bindiğin için», dedi. Ben de, «hah, gördünüz mü, bu hekimlerin durumu da tıpkısı; benden önce doğdular ama, onlar eşeğe binerek yürüyor, bense ata; atı eşeği remiz olarak kullanıyorum; ben okuyup öğrendiğim için, gördüğüm şeyin ne olduğunu kavrıyorum; onlarsa, o şeyin yanından bin kere geçseler bile ne olduğunu farkedemezler», dedim.

MATA — Güzel. Üçüncü suçlamalarına karşılık ta, ne söylediğini öğrenelim.

PEDRO — İşte söylediğim: «Sıkılmadan, bir de, bir hiyanette bulunabileceğimden dem vuruyorlar. Benim, imanıma nasıl bağlı olduğumu Efendimiz bilir. Dinim beni, bana yüklemek istedikleri şeyleri yapmaktan meneder. Herşey bir yana, Paşa'nın sağlığından, benim kadar aceba kim fayda görebilir? Paşa gibi bana babalık eden, beni ihsanlara boğan, bir prens mi bulabilirim? Belki, Kral hesabına hareket ederim, diye, bir şüphe uyanabilir, diyeceksiniz. Maazallah, Paşa'ya bir şey olursa, yerine başka bir paşa geçmiyecek mi, sanki?».

HEKİMBAŞI AMONOĞLU İLE ÇEKİŞME

JUAN — Bütün bu olup bitenlerden sonra, bakılmayı Paşa, artık senin ellerine bırakmadı mı?

PEDRO — Hayır, kim bilir neler uydurarak, gene kandırıp damarına girdiler. Ve Paşa'yı, tekrar elde ettiklerinden dolayı böbürlenen yahudi hekimler, Sultan'ın tedavisi yüzünden uğradıkları bozgunluğun öcünü almak hevesine düşerek, bana etmediklerini bırakmadılar. İdropik olan ve kötü tedavi yüzünden hastalığı ilerliyen Paşa, yaz geldiği için, İstanbul'dan bir buçuk fersah uzakta ve «Beşiktaş» denilen yerde bulunan, bir bahçalığa taşınmıştı. Bir gün, ben de oradayken, ziyaretine RÜSTEM PAŞA geldi ve, kardeşinin hâlini görünce, ağlamaya koyuldu. SİNAN PAŞA bunu, hekimlerin artık kendisinden ümit kestiklerine hamlederek, bir baygınlık geçirdi. RÜSTEM PAŞA, kardeşi ayılıncaya kadar bekledi ve ayılır ayılmaz, çekilip gitti. Bütün ziyaretlerinde, daima, kısaca bir hatır sormakla yetinir ve çekilip giderdi.

MATA — Neden? Kardeş değil miydiler?

PEDRO — Öyle ama, gene pek ihtiyatlı davranırlar-

dı. Uzun görüşürlerse, Padişah'a karşı bir dolap çevirdiklerini sanarlar, diye, korkarlardı. Paşa bayıldığı zaman, öldü diye, ortalık bir çalkalandı. Yahudi hekimler, kitaplarını koltuklarının altına sıkıştırarak, bir sandala atlayıp yokoldular. Ev halkı, köşede bucakta, ağlamağa başladı. Yanına ben koştum, nabzını yokladım, rakı istedim ve iki ufak kahve kaşığı içirdim. Kendine geldi ve geceyi iyice geçirdi. Gösterdiğim ilgiyi görünce, dediklerimi tutmaya başladı. Paşa'nın sağ olduğunu duyan yahudi hekimler, ertesi gün, kitaplarıyle ve bir sürü ilâçla, gene damladılar.

MATA — Hiçte mi sıkılmadılar? Tevekkeli, «utanmayana her yer açıktır» dememişler.

PEDRO — Hem, hiç bir şey olmamış gibi davrandılar. Herifler, dilbazlıkları ile, patronumu bayağı büyülemişler.

MATA — Niçin ayrıldıklarını söylemediler mi, bâri?

PEDRO — Güya, evlerindeki kitaplarını tedkik edip ona göre ilâçlar hazırlamak içinmiş. Ve gelir gelmez, bir torbadan, bir takım otlar boşaltarak, «Efendimiz, bunları görüyor musunuz, bu Kıbrıs'tan, bu Kandiya'dan, bu Hindistan'dan, bu Şam'dan geliyor», diyerek, Paşa'ya göstermeğe koyuldular. Sıkıldım ve Paşa'dan müsâde alarak sordum : «Bu otlar tâze olsaydılar, faydaları daha büyük olmaz mıydı?». Hekimbaşı AMONOĞLU, «anlaşılan, dediklerimizi doğrudürüz dinlememişsin; biri iki yüz, biri bin, biri bilmem kaç fersahlık mesafeden; biri Hindistan'dan, biri Filistin'den, biri bilmem nereden geliyor; İspanya'da belki tâzesi vardır ama, İspanya'da miyiz ki tâzesini bulalım», dedi. «İspanya'ya gitmeğe hâcet yok, ben bulurum», dedim. Bulabilirsem çok iyi olacağını, hep bir ağızdan söylediler. Paşa'ya, söylenenleri anlayıp anlamadığını sordum. Evet diyince, «o halde, mutfağa emredin, bir kazana su doldurup ateşe sürsünler; su kaynamağa başla-

madan önce, bütün bu otların tâzesini getiremezsem, kellemi uçurtun; bunların, bir şey bilmediklerini ve cerrahlıktan başka bir şey yapmadıklarını, ispat edeceğim», dedim. AMONOĞLU biraz kılıc otu göstererek, «İspanya'ya gitmeden, bundan azacık getirebilirsen, sana benden ipekli bir kaftan», dedi. Yanıma bir bel alarak, gardiyanlarımla, köşkün bahçasından uzak olmıyan bir tepeciğe çıktık. O yeri biliyordum! Sultan'a baktığım sıralarda, oradan epey ot toplamıştım. Hekimlerin gösterdiklerinden, daha da başka çeşitlerden, bir yük dolusu ot koparıp köşke döndüm; Paşa'nın odasına dalıp topladıklarımı önüne yığdım; ve her çeşidin kurusundan ve yeşilinden biraz alarak, «Sultanım bu hep bir değil» diyip Paşa'ya göstermeğe başladım. Her gösterdiğime, «gerçek», diyordu. Bir tutam kılıç otunu da, usulca, AMANOĞLU'nun başına koyarak, « al otu, ver ipekli kaftanı», dedim.

MATA — Otu bulamayıp göstermemen için, bir değil, iki kaftan bile verirdi. Peki yaptığını nasıl karşıladı?

PEDRO — AMONOĞLU'nun karşılığı şöyle oldu. Paşa'ya dönerek: «Efendimiz, ben hepimiz nâmına, Abraham'ın Allah'ı ve şeriatimiz üstüne kasem ederim ki, size lâzım olan kişi yanıbaşınızdadır. Siz de bilirsiniz, biz bu otları aramak için kırlara çıkamayız. Bizi soyabilirler ve canımıza da kıyabilirler. Bunların buralarda bulunabileceğini, hiç bilmiyorduk. Hep, sefere çıkan gemicilere ısmarlıyorduk», dedi. **(Amonoğlu, Sultan Süleyman'ın adı tarihe geçmiş hekimbaşı'sıdır).**

JUAN — Paşa, her halde, memnun olmuştur?

PEDRO — Evet, memnun kaldı. Beni gözeten gardiyanları, birer entari ve dörder akça vererek, kuleye geri gönderdi; bana, iyi kumaştan mor renkte bir entari ile dört akça verdi; ve öldüğünde azad edilmem için vasiyyette bulunarak yanına alakoydu.

ÜFÜRÜKÇÜLERLE BÜYÜCÜLERİN TEDAVİYE KARIŞMASI

PEDRO — Hastalıktan anlamadığı için beceriksizlik gösteren oda uşağını başka hizmete vererek, Paşa, yerine beni geçirdi. Her sabah, mutfağa iner, yemeğini ısmarlar, yemek vakitlerini tayin eder ve metrdotelliğini ben yapardım. Yemek gelince elimle kesip yedirir ve, önünde, kalanları ben yerdim.

MATA — Demek yemekleri seçmekte serbesttin?

PEDRO — Her halde, yahudi hekimlerden daha serbes.

JUAN — Neden? Onlar, Paşa'nın yiyebileceği yemekleri tertipliyemiyor miydi?

PEDRO — Hayır. Bu yönden, aramızda ne geçtiğini anlatayım. Bir gün mutfağa girip hekimlerin ahçıya. Paşa'ya yemek olarak, bir pilicin yarısını yarım kâse suda haşlamasını, ve tuzu piliç piştikten sonra atmasını tenbih ettiklerini öğrendim. Derhal, kahpe oğulları, alçak herifler, diyip ağzıma geleni veriştirerek, ateşe dört tencere sürdürdüm. Tencerelere ikişer tavuk kodurarak, birine nohut, birine maydanos ve kereviz, birine soğan ve mercemek, birine de türlü zerzavat attırdım. İlk tencerenin tuzsuz kaynatılmasını tenbih ettim. Kızartmadan hoşlananlar için de, ayrıca iki tavuk kızarttırdım. Bunu gören yahudi hekimler, «bu kadar yemek ne olacak?», dediler. «Ömrünüzde büyük kimselere bakmadığınız anlaşılıyor; ne olacağını görüp öğrenir ve bundan sonra öna göre davranırsınız; Paşa gibi büyük bir adama, evlerinizde kendinize yaptıklarınız mı yapılır; tavuklar ne olacakmış; sonra yamaklar yer, olacağı bu», dedim. Olayı öğrenen Paşa nezdinde, itibarım arttı.

JUAN — Ahçılar nezdinde, eksilmiş olsa gerek!

MATA — Ev sahibine karşı arttıktan sonra, eksilse ne çıkar.

JUAN — Paşa'nın hastalığı nasıl gidiyordu?

PEDRO — Kâh iyileşiyor, kâh kötüleşiyordu. İdropizi!... (**Hydropisie, istiska veya su birikme hastalığıdır**).

MATA — Bu arada, yahudi hekimler ne oldu?

PEDRO — Paşa hepsine yolvermek istediyse de, ikisini ben alakoydurdum. Paşa'ya bir şey olursa, benden bilmesinler, diye.

JUAN — Kalanlarla aranız nasıldı?

PEDRO — Bunlarla arkadaşlık ediyorduk; ama, bu sefer de başka çeşit hekimler peyda oldu. Dualarla, kurbanlarla, Paşa'yı dört gün içinde iyi edebileceklerini söyliyen, bir sürü hoca bozuntusu. Ben de, yahudi hekimler de, bunlara dayatmaktan ve karşı gelmekten çekiniyorduk. Ne maskaralıklar! Ne maskaralıklar! Bu hastalık, hekim işi değildir; Paşa'ya kötülük etmek istiyen kimseler büyü yaptılar; büyüyü çözmek için, okutmak lâzımdır, diye, tutturdular. Köşkün bahçasına kurdurulan kocaman bir çadırda, arası kesilmemesi için hergün nöbetleşerek, hâfızlar, sabahlara kadar, âyetler, dualar okurlardı. Bu maskaralıklar, Paşa'ya tam yedi bin duka'ya maloldu. Derken, ortaya, büyüye karşı büyü yapan serseriler çıktı. Aşık atmalar, bir takım harfler işaretler yazıp çizmeler ,bir kâseye yazılı kâğatlar atarak Paşa'ya içirmeye kalkışmalar; büyü avadanlığı olarak, yahudi tabutundan çivi, müslüman tabutundan kol, hiristiyan tabutundan tahta; ve daha neler, neler. Hekimlikle en ufak bir ilgileri bulunmıyan mütetabbibler de eksik olmuyordu.

JUAN — Paşa bu oyunlara, bu aldatmacalara müstahaktı, bence. Mâdemki inanıyor...

PEDRO — Bu oyunların, Paşa'yı en çok yoran ve ürküten en parlağını, anlatayım. Büyücüler arasında şöhreti pek büyük olan, bir kadın geldi. Bu karının verdiği

övütlerin birincisi, şuydu: Paşa'nın sabahleyin göreceği ilk şey, bir kara keçi olacak ve, keçiyi gördükten sonra, bir takım sözleri tekrarlayıp işaretler yaparak, üç defa, dişi bir eşeğin karnı altından geçecek. Gayet iri ve karınlı olan Paşa'nın, istemiye istemiye, bunu yaparken ne çektiğini tasavvur edersiniz. Karı, üstelik, barsakları bile söküp atabilecek bir tertip verdi, mahmude'li bir ezme. Övüdün ikincisi ve bunun yerine getirilmesi için yaptıkları, bir şaheser. İlkönce, sözde bütün şartlara uysun, diye, kendi önünde kurulacak bir fırında, bir ekmek pişirmek gerektiğini söyledi. Ve ustaları, fırının kurulacağı köşeye götürüp dört koyun ısmarladı ve bir pala istedi. Hayvanlar ve pala gelince, gözlerini göğe dikerek bir takım lâflar mırıldandı ve palayı çekip sağa sola sallamağa koyuldu. Bağlı olarak getirilen koyunları, fırının kurulacağı yerin dört yanına yatırttı. Hayvanları boğazlasın, diye, palayı kasaba uzattı ve, kesilen koyunları, aşağılarda bekliyen kızma yolladı. Kanların aktığı yerde, bir gün ve bir gece içinde, İstanbul'un en mükemmel fırını dikildi. Karı, kurulan fırında pişirdiği somunu, yiyince iyileşeceğini söyliyerek, bir takım yapmacık hareketlerle Paşa'ya verdi. Ve keçi ile eşeğe dair söylediklerinin dokuz gün tekrarlanmasını sıkı sıkı tenbih ettikten sonra, çıkıp gitti. Paşa'yı da, korkular içinde bıraktı.

BORDASI ALTIN YALDIZLI ÇEKTİRME

PEDRO — Paşa'nın kisti büyüdü, acıları arttı ve rengi kurşunileşmeğe yüz tuttu. Uru yarmak gerekiyordu. İhtiyar bir cerrahtan başka, hiç bir hekim buna yanaşmıyordu. Benden yana çıksın, diye, el altından yelteyerek, Napoli'li yahudi cerrah REBBİ HOŞANA'yı elde ettim. Uru merhemle dağatmak taraftarı olan Hekimbaşı AMONOĞLU dayatıyordu; Paşa ise, acıdan kıvranıyordu. RÜSTEM PAŞA'ya haber salarak, fikrini sordurdu. Hiris-

tiyan hekimin dediğini yapsın, diye, cevap geldi; haremi Sultan da, ayni övüdü verdi. Bunun üzerine, AMONOĞLU' nun damadı YASEF, Napoli'li REBBİ HOŞANA ve ihtiyar cerrahtan başkalarına, yolverdiler. Çıbanı açınca, aktıkça aktı ve Paşa nefes aldı, rahatladı. REBBİ HOŞANA, derhal azdı; ama, haddini bildirdim.

JUAN — Usta bir cerrah miydi, bârı?

PEDRO — Ne gezer, palavradan ibaret. Ben onu, hekim kıtlığında, bir yardımı dokunur, diye, alakoymuştum. Her şeyi, ihtiyar yaptı. Öbürü, şamdanı tutup ihtiyarın başına dikilerek, yapılması gerekeni sanki kendi öğretiyormuş gibi, havada eliyle bir takım işaretler yapıyor, çizgiler çiziyordu. Cumayı cümartesine bağlıyan geceler ve cümartesi günleri, ateşe dokunmaz ve ortalığı lâfa boğardı. Malûm a, yahudiler o gece ve o gün ateşe dokunmazlar. Bir cümartesi gecesi, pansman esnasında, mumu ben tutuyordum. Dışarıya çıkıp bir şey almak icab etti. Hangi gün olduğu hatırıma gelmediği için, mumu eline tutuşturmak istedim. Kaçırırken eli biraz yandı. Paşa, kahkahalarla güldü. O gün konağa, Girit'te yetişen, bir sepet çekirdeksiz kuru üzüm gelmişti. İstanbul'da üzüm pek boldur ama, bu üzümde ayrı bir lezzet bulurlar. Paşa, oyalanmak için, gelen hediyeyi görmek istedi. Büyük bir sahana koyup getirdiler. Danışarak iki üç tane alıp ağzına attıktan sonra elindeki sahanı, HOŞANA'ya ikram et, diye, bana verdi. Ben de, bir kaç tane alsın, diye, yahudi'ye uzattım. Açıkgöz herif, sahanı olduğu gibi kapmağa yeltenmesin mi? Hiddetle geri çekip türkçe, «bir mum tutamazsın, ama tepsiyi tutarsın» ve, ispanyolca, «kahpe oğlu, mumu tutamazsın ama, kurşun gibi sahanı tutabilirsin, Rabbena hakkı için, yedirmeyeceğim», dedim. Paşa hem güldü, hem acıdı ve vermemi emretti. Yemin ettiğimden, Padişah bâşı ve kendi bâşı için beni affetmesini dileyerek, vermedim.

MATA — Yahudilerin cümartesi günleri ateşe el sür-

medikleri lâfı açılınca, hatırıma geldi. Oralarda, liturya âyinleri yapılır mı?

JUAN — Onu, İstanbul'u anlattığı vakit öğreniriz. Şimdi, Paşa'nın hastalığı ne oldu, onu dinliyelim.

PEDRO — Matalas Callando'yu meraktan kurtarmak için, kısaca bildireyim. Hür olan her kimse, tıpkı Roma'da olduğu gibi, her gün kiliseye gidip istediği kadar misa'yı dinliyebilir. Gelelim Paşa'ya. Paşa iyileşmeğe yüz tuttu ve nekahat devresine girdi. Nekahat, Paskalya Bayramı'na rasladı. **(Paskalya sözü, müslümanlar hakkında kullanıldı mı, Kurban Bayramı mânasına gelir)**. Bayramda, birer birer el öpmeye gelen ev halkına, üstbaş vermek âdetleridir. Paşa, giyindiriyim, diye, beni çağarttı. Gümüş sırma işlemeli bir kaftanı sırtına yerleştirdim ve, geniş olan odadaki güzel bir muslukta, elini yüzünü yıkadım. Herkes, gelip kendisine düşeni alarak çekildikten sonra, kâhyası, bana, ince işlenmiş bir giyecek ve haznedarı da, mendile sarılı, elli altın verdi. Elini öpmek için eğildiğim sırada, Paşa, mahkeme ilâmı biçiminde dürülü ve mühürlü, azad kâğıdımı uzattı. Ayağını öpmek için diz çökünce, kolumdan tutup kaldırarak, alnımdan öptü ve, «Allah'tan başka, hiç kimseye teşekküre borçlu değilsin; olup biten hep, O'nun dilediklerdir; sana azad kâğıdını veriyorum ama, ben kendime gelinceye kadar vatanına dönmene müsâde etmiyorum; Padişah başına yemin ederek, söz veriyorum; memleketine seni, o biçim göndereceğim ki, herkes, Sinan Paşa'nın kölesi değil, hekimiydi, desin», dedi. Ben de, kendisini bırakıp gitmek şöyle dursun, dünyanın öbür ucunda bulunsam dahi, bakmak için koşup geleceğimi, çünkü nekahat devrinin hekime en çok ihtiyaç gösteren bir devir olduğunu, söyledim.

MATA — Peki azad kâğadını ne yaptın?

PEDRO — Bana işlemeli kaftanı getiren kâhya, saklamak bahanesiyle isteyip aldı. Şüphesiz, sıvışırım korku-

suyle. Kâğadı alırken, beni hoşnud etmek için, Ulu-Türk'ün hekimleri arasına bir Venedik dukası gündelikle atandığıma dair, bir berat sundu.

JUAN — Venedik dukası ne eder?

PEDRO — Onüç riyal.

MATA — Ben, azad kâğadımı, yüz bin Venedik dukasına bile teslim etmezdim.

PEDRO — Dünyanın gidişinden bilgisi olmıyan bâzı kimseler de, tıpkısını söylediler. Bu işin, doğrudan doğruya Paşa'dan geldiğini sezmemiş olsaydım, verir miydim sanıyorsun?

JUAN — Sana verilenleri öğrendik. Yahudi hekimlere ne verildi?

PEDRO — Onlara da, herkes gibi, çok şey verildi. Ama, beni asıl övündüren, başka bir şey oldu. Artık iyileşen Paşa, sırtında al kadifeden bir kaftan, BÜYÜK SENYÖR'ün vekili olarak başkanlık ettiği DİVAN'a, bordası altın yaldızlı bir çektirmeye binerek, denizden gitti. Yanına, sâde beni aldı. Üzerimde, kendi verdiği işlemeli kaftan vardı. Öbür adamları ve yahudi hekimler, başka bir çektirmede yer almışlardı. Bu olay, bana hasım olan hekimlere çok dokundu, ve AMONOĞLU kahrından hastalanarak, sekiz gün geçmeden, İblis'in hekimliğini yapmak üzere, öbür dünyaya göçetti.

MATA — İhtiyar hiristiyan cerraha, bir şey vermediler mi?

PEDRO — Ona da, azad kâğadını verdiler. Ne olursak birlikte olalım, diye, o da benim gibi, kâhya'ya teslim etti.

SİNAN PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

PEDRO — Paşa iyileşmişken, yılancık oluvermesin mi? Yahudi hekimler, mütetabbibler, gene sökün ettiler ve, bunlarla aramızda, çekişme gene patlak verdi. Dedik-

lerimi, haznedar PERVİZ AĞA'nın yardımiyle kabul ettirebildim; iyileşmeğe yüz tuttu; ve, aralık ayının ilk günlerinde, bir bastona dayanarak gezintiler yapmağa başladı. (1554). Fakat, gezintilerin sonunda hep, bacakları ağardığından şikâyet ederdi. Paşa, seferde bulunan ULUTÜRK'ün karargâhına gitmeğe hazırlanıyordu; beni de yanına alacaktı. Tam o sıralarda, konağa, «İlyas» adında çok bilmiş yahudi bir aktar damladı. Paşa'yı kandırarak, benden gizli, onbir gün, sabah akşam, mahmudeli bir müsül içirmiş. Paşa, durmadan dışarı çıkıyordu. Sebebini öğrenince, çileden çıkarak, rasladığım herifin üzerine saldırdım. Kâhya ile haznedar araya girmeseydiler, adamı gebertecektim. O esnada konak, ziyaretçilerle doluydu. Hepsi duysunlar, diye, yüksek sesle, benim dediklerimi tutmazsa, Paşa'nm «Noel» i bulamıyacağını söyledim. Paşa, gene dediklerimi yapmağa başladı. «Santo Tome» günü (21 aralık), yaslanmış otururken, bir ayna ile bir tarak istedi ve, aynaya bakarken gülerek, «Noel» e kaç gün kaldığını sordu. Dört gün, dedim. «O tarihten sonra, artık yaşayamıyacağımı söylemekle, isabetli bir keşifte bulundun», dedi. Ben de, gülerek, «o yalanı bile bile savurdum, Efendimiz'i sahtekâr yahudinin elinden kurtarmak için», dedim. «Olacak geri kalmaz, yemek vakti geldiyse sen bana yemeğimi getir, aylardır bu kadar iştah duymamıştım», dedi. Mutfağa inip yemeğini hazırlattım. Götürürlerken, «gül suyu! gül suyu!» diye, bağırarak basamaklardan atlıya atlıya inen bir zenciyle karşılaştım. Kimin bayıldığını anlamak için yukarıya fırladım ve SİNAN PAŞA'yı, bir elinde tarak, bir elinde ayna olduğu halde, cansız ve soğumuş buldum. Ölülerin yanında hekimlerin gözükmesi doğru olmadığından, Paşa'nın odasının tam altına düşen odama gidip kapandım.

MATA — Ben olsam kaçardım.

PEDRO — Çok iyi övüt, Allah için. Kaçarken yakala-

nıp öldürdü, diye içeriye tıksınlar, öyle mi? Kıpırdamamakla itibarım arttı. Herkes beni parmakla göstererek, «bunu dinleseydi ölmiyecekti», demeğe başladı. Cenaze hazırlıklarını odamdan seyrettim. Onların ölü ile ilgili âyinleri ve âdetleri, bizimkilerine benzemez. Yaptıklarının başlıcası, dualar okutmaktır. Paşa'nın ölümü dolayısiyle cemaat toplandığı vakit söylenen bir takım sözleri, hatırımda kaldıkları gibi tekrarlayım. Okuyuculardan biri, «hey, Sinan Paşa!» diyince, öbürleri hep bir ağızdan, «hey!», dediler. Okuyucu, «heyhey, bizim efendi!», diyince de, «heyhey!», dediler. «Heyhey, Deniz Beylerbeyi!», «hey, İstanbul Veziri!» ve «heyhey, kande bulunur böyle bir kaptan, kande!», sözlerini de, «vay, vay vay!», sözleriyle karşıladılar. **(Bunların ne demek olduklarını İspanyolca anlatır).** Ölüyü bir masanın üzerine uzatıp sabunla ve sıcak suyla, tepeden tırnağa, yıkadılar.

MATA — Ne diye?

PEDRO — Türklerde âdettir, ölüyü yıkarlar. Nâşı, selvi ağacından bir tabuta yerleştirdiler ve, bizde ancak Papa'ya yapılabilecek büyük bir alayla, kardeşinin yaptırdığı «Üsküdar Camii» ne götürülüp gömdüler. **(Rüstem Paşa'nın, haremi Mihrimah Sultan nâmına yaptırdığı Üsküdar'ın meşhur camii).**

MATA — Serveti ne oldu? Çocukları var miydi?

PEDRO — Nesi varsa, sağlığında vasi olarak diktiği Sultan'ın sarayına taşıdılar. **(Sultan Süleyman'ın ve Hürrem Sultan'ın kızı, İkinci Selim'in kızkardeşi ve Rüstem Paşa'nın haremi Mihrimah Sultan).** Az gümüş ve altın çıkmadı, ha! Nakid olarak, hiç şüphe yok, bir milyondan fazla. Bir o kadar da mücevherat ile bir çok döşeme. İki kızla bir oğlan bıraktı. Buraya geldikten sonra, oğlu ile kızlarından birinin öldüklerini işittim. «Krallar Günü», kölelerini mezada çıkardılar. **(Krallar Günü, frenklerin ocak ayının altısına raslıyan dinî bir bayramdır).** Satılığa çı-

karılanların, zengin kimselerin eline düşmemesi için, çok çabaladım. Bir çoklarında, kendilerini satın alabilecek kadar kurtarma akçası bulunduğu halde, SİNAN PAŞA zamanında, bu durumlarından faydalanamamışlardı. Çünkü Paşa, para için kölelerini satacak bir kimse değildi. Gene zengin kimselerin eline düşseler, durumları değişmiyecekti. Mezad yerini dolaşarak, zengin gördüğüm alıcılara, satın almak istedikleri tutsak için, «sakın almayın, İspanya'dan tanırım, soysuz bir heriftir, hiç bir işe yaramaz», der ve caydırmaya çalışırdım.

MATA — Bu yaptığının, tutsaklara faydası ne? Varlıklı kişilerin eline düşseler, daha iyi olmaz miydi?

JUAN — Ne demek istediğini anlamıyor musun? Bir senyör'ün eline düşmektense, alelâde bir kimsenin eline geçmeleri daha iyidir, demek istiyor.

PEDRO — Evet, hem varlıksız kişilerin eline demek istiyorum. Dar durumda olan kimse, köleyi satın almak için yatırdığı sermayenin boşa gitmesini ister mi? Ölmesin ve yatırdığı para kaybolmasın, diye, adama bakar, yedirir içirir ve kendisiyle arkadaşlık eder. Zenginin, köle aç kalmış, hastalanmış veya ölmüş, umurunda mı?

JUAN — Hepsi satıldı mı?

PEDRO — Nâmına yaptırılacak bir camiin inşasında çalıştırılmak üzere, yüz kişi kadarını ayırıp satışa çıkarmadılar. **(Söz konusu olan cami, Beşiktaş'taki Sinan Paşa Camii'dir).**

JUAN — İspanya'da, tutsakları kurtarma akçası olarak toplanan bağışlarla, bu tutsakları satın almak mümkün değil miydi?

PEDRO — Hangi kurtarma akçası? Hangi bağışlar? Hangi tutsakları? Böyle bir paradan Türkiye'ye tek bir riyal girdiyse, kafamı kessinler.

MATA — Nasıl olur? Para toplanmadığı gün yoktur.

PEDRO — İspanya'dan altın, müslüman ve at çıkma-

sının yasak olduğunu bilmiyor miydin? Çıkamıyınca da, oralara ulaşamaz demektir. Hem bunu, kolay bir iş mi sanıyorsunuz? Benim oralarda bulunduğum kısa süre içinde, İstanbul'a giren tutsakların sayısını, biliyor musunuz? Lipari Adası'ndan dokuz bin, Gozzo Adası'ndan altı bin, Trablus'tan iki bin, Bonifaçyo Boğazı kıyılarından üç bin, Korfu Boğazı kıyılarından altı bin, Napoli önündeki deniz savaşında zaptedilen yedi kadırgadan üç bin. Macaristan'dan gelenlerin sayısını pek bilemem. Bu konu ile ilgili olarak, benim de karıştığım bir olayı anlatayım. Gozzo'nun tutsaklarını kurtarmak için, Malta'dan bir heyet gelmişti. Dil bildiğimden, bu işle uğraşmağa beni de görevlendirdiler. İstanbul'un, bunlara rasgelinmesi mümkün olan her yanını araştırdım. Altı bin kişiden, topu topu, yüz elli kadar ihtiyar erkek ve kadın bulabildim. **(O vakitler, Gozzo'nun da dahil bulunduğu Malta Toplu Adaları, Şövalye'lerin elindeydi).**

MATA — Peki ne olmuşlar?

PEDRO — Çoğu türk olmuş **(müslüman demektir).** Bir kısmı da ölmüştür.

PEDRO'NUN KAÇIŞI

PEDRO — Tutsaklar satıldıktan sonra, kâhya'dan azad kâğadımı istedim. Kâhya, verip vermemek için gidip Sultan'a danıştı. Sultan, hekimbaşı AMONOĞLU öldükten sonra yerini tutacak ondan iyi bir kimse yoktur, olmaz demiş. Ve babasına karşı bir cemile göstermek için, yanıma iki yeniçeri katıp ULU-TÜRK'e gönderilmemi emretmiş.

MATA — ULU-TÜRK neredeydi?

PEDRO — İran'a giden yolun üzerinde bulunan ve İstanbul'dan onbeş gün uzakta olan Amasya'da. **(O tarihte, Nahçıvan'dan dönen Sultan Süleyman Amasya'da idi).** Sultan'ın emrini bana, beni seven ve SİNAN PAŞA'nın içoğlanlarından iken Sultan'ın hizmetine geçen Ceneviz'li

bir haremağası, bir hastadan kan aldırmak için saraya çağırılan bir rum berber vasıtasiyle, haber verdi. Artık yapacağıma, iyiden iyiye karar verdim. İlkönce, rumların Papa'sına gidip danıştım; kendisine baktiydim. Her şeyi olduğu gibi anlattım ve adalete başvurmak istediğimi söyledim. Papa, adalete bağlıdırlar; fakat, bir teamülleri vardır; buna tutunarak, her hangi bir meslekte erbab olan bir tutsağı bırakmıyabilirler; evet, mahkeme dâvaya bakar, ama, işe amme menfaati girince, kazanılamaz; ben o kanaattayım, dedi.

JUAN — Rum diyorsun. Ne biçim rum? Serbes mi? Hiristiyan mı? Kime bağlı?

PEDRO — Türkiye denince, oradaki insanların hepsi türktür mü sanıyorsun? Orada, bizim Papa'ya ve Lâtin Kilisesi'ne bağlı bulunmıyan, türkler kadar hiristiyan vardır. Bunlar, «Patrik» dedikleri Papa'larını, kendileri seçer.

MATA — Buna, türk hükûmeti razı oluyor mu?

PEDRO — Vergisini, haracını ödedikten sonra, yahudi olmuş, hiristiyan olmuş, berberî olmuş, ona ne?

MATA — Doğru.

PEDRO — Hiristiyan tutsakları kaçıran, anlattığım rumlardan kurulu, gizli bir şebeke vardır. Kaçırdıkları adam başına, masraftan başka, on duka alırlar. Raguza'ya veya Korfu'ya vardılar mı, o şehirlerin idareleri de kendilerine, kaçırdıkları adam başına ayrıca on duka verir.

JUAN — Tutulunca çarpılacakları ceza büyük değilse, kârlı bir iş.

PEDRO — Ceza, kazığa kakılmaktır. Tutsağa gelince, bir kaç sopa yemekle geçiştirir. Benim kaçmak için kendisiyle uyuştuğum rumun, tam yirminci kaçakçılığı idi.

JUAN — Adı neydi?

PEDRO — ESTEMATİ.

MATA — Yapacağı şey neydi?

PEDRO — Yolu göstermek ve yolda bana hizmet etmek.

JUAN — Yalnız miydin?

PEDRO — Arkadaşım ihtiyar cerraha acıdım, onu da beraberime aldım. ESTEMATİ'nin tavsiyesine uyarak, birer kat «caloiero» elbisesi ve iki tane takma sakal uydurduk. Rum papazlarına «caloiero» denir. Beş duka'ya la, bir çift beygir aldırdım.

MATA — Dizginleri sıkı tutun, sizi alıp kaçırmasınlar.

PEDRO — Ne diyorsun ne?

MATA — Süratleri fazladır, alıp götürürler.

JUAN — Alay etmekten bir türlü vazgeçemez de.

MATA — Beş duka'ya iki at, kim inanır? Mantardan olsalar, gene vermezler.

PEDRO — Hayvanları bize satın alanın, verdiğim paranın beşte birini cebe attığından dahi şüpheliyim. Yarış atı mı sandın? Buradaki mekkâre hayvanlarının eşi. Yeter ki bizi gideceğimiz yere kadar sürüklesinler. Bu cinsit beygirler, oralarda, iki veya üç duka'dan fazla etmez.

MATA — Yaşasın böyle ucuzluk!

PEDRO — Benim, param ve değerli eşyam vardı. İhtiyarın eşya olarak, bir şeyi yoktu; bütün kazancını kıymetli taşlara yatırdığını sanıyorum. İstanbul'dan, ocak ayının ikinci haftasına düşen bir pazar günü ayrıldık (1555). Yola çıkar çıkmaz, kılavuzumuz ESTEMATİ bize, papazvari davranmayı öğretmeye koyuldu; başta, selâm verip almayı. Ben yunanca okuduğum için, dediklerini, bir defada kapabiliyordum. Rühban sınıfına mensub olmıyan kimselere raslanmca, selâmlamak için söylenen «metania» yı; buna karşılık söylenen ve Tanrı sizi affetsin demek olan «o Theos xoresi» yi; papaz olanlara raslanınca söylenen ve hayırduanızı esirgemeyin anlamına gelen «eflogite

pateres»i, belledim. Gelgelelim, ihtiyara. Rodos'lu bir rum kızıyle otuz dört yıl evli kaldığı ve evinde sâde rumca konuşulduğu halde, rumcayı bir türlü kıvıramıyordu. Ağzını açar açmaz, konuşuşundan, rum olmadığı belli oluyordu. ESTEMATİ'nin öğrettiklerinden bir tanesini bile, doğrudürüz aklında tutamamıştı. Yolda, rumca bilen bir türke rasgeldik. Selâm vermek için, «asthenia», demesin mi?

MATA — Ne demektir?

PEDRO — «Allah belânı versin», gibi bir şey. Fena halde hiddetlenen türkün, «ne söylüyor şu köpek?», dediğini duyar duymaz, yanına koşup yanlış anlaşıldı, «metania» dedi, diye yatıştırıncaya değin akla karayı seçtim. Bir müddet yol aldıktan sonra, gerimizden atlı iki yeniçeri eri yetişti. Tanışmak için konuşmağa koyulduk. Türklerin şeriati şarap içmeğe müsâde etmez. Ama gizli olunca, öyle bir içerler ki. Yolluğumuzda şarap eksik değildi. Çıkarıp adamlara, üstüste, bir kaç tane sundum. Nereden geldiğimizi sordular. İstanbul'dan çıkıp Aynoroz'a gittiğimizi söyledim. Siz nereye, diye, sordum. Sultan'dan kaçan hiristiyan bir köpeği aramağa çıktık, dediler. Aradıklarının ne biçim adam olduğunu anlatınca, beni aramağa çıktıklarını anladım. İstanbul'dan ayrıldığımız gün, bir hasta için çağartmışlar ve, kitaplarımı toplayıp çıktığımı öğrenince, kaçtığımı anlamışlar. Beni yakalamak için, ayrıca, denizden de bir çektirme çıkarmışlar. Selânik'e kadar gideceklerini söylediler. Birlikte yolculuk edebilir miyiz, diyince, pekâlâ dediler. Bütün korkum, düşüncem, ihtiyarda idi. Ağzını açar açmaz, papaz olmadığı anlaşılacaktı. İlkönce, dilsiz demeyi aklımdan geçirdim. Sonra düşündüm, nasıl papaz oldu, diyecekler. Kılavuzumuzla sözleşerek, sağırdır diyip onun yönünden, hep, biz karşılık vermeyi kararlaştırdık.

MATA — Tevekkeli dememişler, «patırdı arayan, bir domuz satın alsın». Kendini kurtarmaya bakacağına, ne

diye, böyle bir adamı sırtına alıyorsun?

PEDRO — Bu kadarla kalsaydı, gene çok şükür; daha neler çektiğimi, dinliyip öğreneceksiniz. Kendimi kurtarmak için, az kalsın denize salıyordum, hem de kaç kere.

MATA — Mâmafi, gene, en iyi çareye başvurmuşsun.

PEDRO — Kılavuzumuz da beğendi. Fakat, onüç gün süren yolculuğumuzda, bir huyundan bir türlü vazgeçiremedim.

MATA — Neden?

PEDRO — Konuşmaktan. Doğrusu, berberlikten yetişmiş bir ihtiyar için ağzını kapamak, kolay değil. İşitmiyor gibi gözükmesi bin kere tenbih edildiği halde, indiğimiz hanlarda sohpete daldığımız sıralarda, rumcayı anladığından, boyuna karşılık yetiştirirdi. Gece konaklıyacağımız yerlere vardığımızda, meyhaneye gidip şarap alırdım. İçtiklerini belirtmemek için, yeniçerilerle aralıklı otururduk. Tenbihli bulunan kılavuzumuz, bunlara alttan, tam keyf oluncaya kadar şarap sunardı.

İHTİYAR CERRAHIN SAYIKLAMASI

JUAN — Oralarda da buradaki gibi misafirhaneler var mıdır?

PEDRO — Çook. Orada, misafirhaneye «kervansaray» derler. Türkler rahatlarına bizim kadar düşkün olmadıklarından, bu yerlerde döşek, yemek ve lostaryacı yoktur.

MATA — O halde ne biçim misafirhane?

PEDRO — Avlunun bir tarafında, terzi peykeleri gibi, üstü örtülü bir peyke vardır. Ama, ahşap değil, topraktan. Bir yanında da ocak. Yolcular peykenin üzerine otururlar.

MATA — Yatak, masa?

PEDRO — Hayvanlar için, yemlik dahi yoktur. Alt-

larma biraz saman serip uzanırlar ve, yastık olarak, heybelerine yaslanırlar. Atla yolculuk edenlerin, topuklara kadar inen bir çeşit hırkaları vardır; bu hırka, kendilerine döşek vazifesini de görür.

JUAN — Demek vahşî kimseler.

PEDRO — Hiç te değil. İyi ve yiğit insanlardır.

MATA — Peki, atlar yemlerini nerede kestirirler?

PEDRO — Sahiplerinin ayakları dibinde. O memlekette samanı pek besleyicidir; çalışmayan hayvanları semirtir bile. Atlı yolcularda, bir de, yem torbası bulunur; arpa doldurup hayvana takarlar. Kervansaraylar hayrattır, kalmak için para verilmez. Avlularında bir çok barakalar kurulur. Bu barakalarda, lüzumlu her şey satılır: arpa, odun, pirinç, saman. Oranın hayvanları açlığa dayanıklıdır; gündüz yem yemezler; yemlerini gece yerler.

MATA — Anlaşılan, yolculuk oralarda ucuza çıkıyor.

PEDRO — Bir kimse kendine ve bineğine iki veya üç akça harcadı mı, yetişir. Çünkü ekmek ve arpa ucuz; şarap ta içmeyince, tabiî aza çıkar. Yeniçeri'lerle tanıştığımız günün gecesi, yatacak yerlerimizi hazırladık. Heybelerimiz yastık, tavan da yorgan. Soğuktu da. Daha ilk uykuya dalar dalmaz, ihtiyar arkadaşımı ecinniler tuttu. «Kahrolsun bizi soyan hainler! Gidi haydutlar gidi!» diye hırlamaya ve yattığı yerde doğrularak, havaya yumruklar sallamağa koyuldu. Hepimiz uyandık. Yeniçeri'leri en çok irkilten, ispanyolca bağırıp çağarmasiydi. Ne söylüyor lediler. Rüya görüyor, abuksabuk sayıklıyor, dedim.

MATA — Aman Yarabbi! Şu insanların başlarına gelmiyen şey yok.

PEDRO — Türkler, hep, sayıklarken konuştuğu dil üzerinde duruyorlardı. Ömrümde geçirdiğim en güç geceler o gecelerdir, işte!

JUAN — Neden?

PEDRO — Neden olacak? Artık emniyetim kalmadı.

O kadara kadar ki, geceleri, elele tutuşarak yatmağa başladım; haykırmağa başlar başlamaz uyandırayım, diye.

JUAN — Her gece mi sayıklıyordu?

PEDRO — Uyursa gündüzleri bile.

MATA — Böyle herifin canına kıymak dahi günah sayılmaz. Ben, kendim öldüremesem bile, denize yuvarlardım. Üçünüz birlikte mahvolacağınıza, tek bir kişi yok olurdu. Peki yeniçeri'lerle yolculuğunuz kaç gün sürdü?

PEDRO — Geceli gündüzlü, onüç gün sürdü. Gündüzleri bile korku geçirmekten kurtulamazdım.

JUAN — Ne gibi?

PEDRO — Yemeğe oturduk mu, yeniçerilerden biri, «hey gidi imansız, kim ki seni bulur, ne mutlu olur», diyerek, söylenirdi. **(Yazar, düşük bir türkçe ile kaydettiği bu sözlerin, ispanyolca düzgün bir tercemesini verir).** Kavala'ya, İstanbul'dan çıkışımızın onuncu günü ulaştık. Deniz kenarında, sevimli bir kasabaddır. Artık, Aynoroz'a deniz yolu ile gideceğiz, diyerek, veda edip yeniçerilerden ayrıldık. Kavala'da bir lostarya bulduk. Sahibi rumdu, ne olduğumuzu anladı. Öteden beri, bizi kaçıranla elbirliği edermiş. Lostarya'da, bir de, Kandiya'lı bir terzi çırağına rasladık. Tutsakları kaçıran şebekeye girmeğe, o da çalışıyormuş. O gece adamakıllı içtik.

AYNOROZ

PEDRO — Kavala'da bir kayık kiraladık. Kılavuzumuz ESTEMATİ orada kaldı. Bir kaç para vererek, terzi çırağını, bir yardımı dokunur, diye, yanımıza aldık. Aynoroz'a gidecek iken fırtına bizi, altın ve gümüş ocaklariyle tanılan Taşos Adası'na attı. Kıyıya çıkıp tepede bulunan kasabaya tırmandık. Halkla temas eder etmez, ihtiyatlı davranmak lüzumunu duydum.

JUAN — Halkı neydi?

PEDRO — Türk olan vâliden başka, hep hiristiyan.

JUAN — O halde neden çekindin?

PEDRO — Hiristiyan oldukları için çekindim. Türk olsalardı çekinmezdim. Türkleri aldatmak kolaydır; dilimizi ve âdetlerimizi bilmediklerinden, kim ve ne olduğumuzu anlıyamazlar. Ama rumlar, kaçak olduğumuzu anlayınca, bizi pekâlâ vâliye haber verip yakalatabilirlerdi.

MATA — Bu nasıl iş? Onlar da hiristiyan değil mi? Çekindiğini nasıl yapabilirler?

PEDRO — Bâzısı, mükâfat koparmak için yapar; bir kısmı, korkudan yapar; bir takımı da, iş meydana çıkar ve kimlerin yol gösterdiğine, kimlerle görüştüğümüze, kimde kaldığımıza dair incelemelere girişirlir ve, sonunda kötülük görürler, diye, çekinip yapar. Tekrar ediyorum, ben hiç bir vakit, türklerden çekinmedim; hep, hiristiyanlardan kaçındım. Taşos'tan, fazla eğlenmiyerek ve terzi çırağını bırakarak, ayrıldık. Aynoroz'a gitmek için peylediğimiz gemi, «karamusal» denilen gemilerdendi. Bunlar karşı yakaya, eritilmek üzere ham altın ve ham gümüş cevheri taşırlar. Aynoroz kıyılarına varınca, ortasında bir kule bulunan çifliğimsi bir yere çıktık. Kulede, bağ çapalamakla uğraşan altı papaz ve, bir de başları kalırmış. Seslendik; kethuda yok dediler ve sokmadılar. Epey bekledik. Kethuda akşama doğru geldi; papazvari selâmlaştık; ve içeri girdik. Kim olduğumuzu sordular; Sakız'lıyız, dedim. Çetrefil rumcamızı, italyan oluşumuza hamletsinler, diye. Çünkü Sakız'da, italyan vardır ve rumların çoğu italyanca bilir. Sofraya oturduk ve yemekler geldi: İlk yemek, üzerinde fındık tanesi kadar tuz parçaları bulunan suda haşlanmış bakla; arkadan, yağsız ve sirkesiz bir sahan zeytin. Zeytin taneleri o kadar ufaktı ki, ilk görünüşte, keçi bilmem nesine benziyordu. Konuklara ikram olsun, diye de, bir baş soğan getirdiler.

JUAN — Her günkü yemekleri, bu mudur?

MATA — Hep gösteriş. Vaızlarda verdikleri övütlere,

kendilerinin de uyduklarına inandırmak için. Yoksa, aralarında başka türlü yaşadıkları şüphesiz. Amaçları, yabancılar görüp ortalığa yaysınlar ve, ve gelsin bağışlar.

PEDRO — Söylediğin, bizim papazlar yönünden, doğrudur. Fakat, benim görüp anlattıklarım, dünyanın en perhizkâr insanlarıdır. Esasen, rumların keşişleri, İncil'in dediklerini tutmaktan geri kalmazlar. Evet, devam ediyorum: kuleden, bulgarların «Kilandari» manastırına geçtik. Kapının önünde birkaç papaz oturuyordu. Ziyaretçilerin, her şeyden önce, kapıların üzerinde bulunan Meryem Ana'nın tasvirine yönülerek bir dua okumaları, kesin bir âdetmiş. Bunu bilmediğim için, duayı okumadan selâm verdim. Papazlar, hemen, Meryem Ana'ya işaret ederek, rumca, «bre ti kamis?», dediler. Ne yapıyorsun demektir. Kendime gelerek, bir dua okuyuverdim.

JUAN — Rumların âyinleri, duaları nasıldır?

PEDRO — Öyle pek diz çökmezler; duaları da uzun değildir. Ağızlarından hiç düşürmedikleri bir «Kirye Eleyson» ları vardır. Şaştıkları veya olağanüstü saydıkları şeyler karşısında, hemen, «Kirye Eleyson» u bastırırlar. Kesmeden yarım saat tekrarlıyanları gördüm. «Allah'ım, şefaat», demektir. Sorularına karşılık, ziyaretçi olduğumuzu söyledim.

MATA — İhtiyar ne yapıyordu?

PEDRO — Ne yapsın? Gene, sağırdır diyerek geçirmeğe çalışıyordum. Buradaki yemek te, ötekinin benzeriydi: fasulya, zeytin, yarım baş soğan ve kuru ekmek.

MATA — Ekmek, çok yenmesin, diye, kuru?

PEDRO — İyi keşfettin. Yattığımız odanın tavanı, örümcek ağları ile bürülüydü. Ertesi gün, erkenden, baş rahibe gidip hakikati olduğu gibi anlattım .Ve aklına ters bir şey gelmesin, diye, bizi memleketimize ulaştıracak kadar paramız olduğunu ve buralara uğrayacak ilk gemi ile yolumuza devam edeceğimizi, söyledim. Baş papaz, ufak

bir yardımda bulunmak vâdinde dahi bulunmadan, başladı «Kirye Eleyson» lara. Ve türklerin manastırı göz altında tuttuklarını, hem de oraya gemi uğramadığını söyliyerek, «Santa Lavra» manastırına gitmemizi tavsiye etti. Bize yolu gösterecek bir papazı yanımıza katmasını rica ettim. Bir ücret vermemi şart koştu. Ben de, karşılık, ihtiyarın eşyasını taşımak şartını ileri sürdüm. Ancak, nöbetleşe taşımamıza razı oldu. Yola düzüldük ve, dört beş manastıra uğrayıp bazılarında kalarak, «Santa Lavra» ya geldik. Hakikati baş papaza anlatınca, o da, gemi bulabilmek için, «Kilandari» ye gitmemizi tavsiye etti. Oradan geldiğimizi ve orada bana söylenenleri tekrarladımsa da, para etmedi. Deva metmeden önce, sırası gelmişken size, Aynoroz'un durumunu kısaca anlatayım. Ama, nerede kaldığımızı hatırlatın.

MATA — Merak etme, ben hatırlatırım.

PEDRO — Ayronoz'un yirmi iki manastırından yirmisi, deniz kenarındadır. İkisi, içerlerdedir. Hepsinin demir kapılı kuleleri, güneş doğmadan açılmayan ve istenildiği zaman kaldırılıp indirilen, köprüleri vardır. Tıpkı kale gibi. Ve hepsinin, topları, papazlardan topçuları ve okla kılıç dolu depoları vardır.

JUAN — Silâh ta ne oluyor ?

PEDRO — Korsanlardan korunmak için. Manastırların biribirlerinden araları, ikişer fersahı geçmez. Bir top atıldı mı, patladığı yere, bir kısmı atlı üç bin kadar silâhlı papaz yetişebilir. Gerekirse, bir orduya karşı dayanabilirler.

JUAN — O yerler türklere ait değil mi? Kimler sataşır?

PEDRO — Karadaki ızbandutlar gibi, kimseyi dinlemiyen korsanlar.

MATA — Aklıma gelmişken soraym. Potira işareti olarak, top yerine çan kullansalar, daha iyi olmaz mı?

PEDRO — ULU-TÜRK'ün imparatorluğunda, potira işareti olarak çan kullanmak yasaktır. Bâzı kimseler, günah sayıldığı için yasaktır derler. Bâzıları da, hiristiyanların toplanıp bir hiyanette bulunmalarına meydan vermemek içindir, derler. Bence, ikincisi akla daha yakındır. Oralarda hiristiyan çoktur; çan sesleri üzerine, çok kişi toplanabilir. Hâ, şunu da bildireyim: İstanbul'da, hiç bir kilisede erganun yoktur. Liturya için, yortularda boru kullanılır. Nerede kalmıştık?

MATA — «Santa Lavra» manastırını anlatıyordun.

PEDRO — Hâ, evet. Buradan «Ayos Pavlos» a, sonra da «Rusikon» a geçtik. Bu manastır, ruslarındır; tatarlarla sınırdaş olan bir millet. «Rusikon» dan sonra uğradığımız «San Geronimo» da, güç bir duruma düştük. Buraya uğramış bulunan bir kaç türke rasgeldik. Nerelisin, diye, sordular. Sakız'lıyım dedim. Meğer, içlerinden biri Sakız'lı bir dönmeymiş. Hemen bana, kim olduğunu, hangi mahallede oturduğumu, kimleri tanıdığımı ve daha bir sürü ahret suali sordu. Manastırın, onlar da Sakız'lı iki papazı önünde, bir saat karşılık uydurdum.

MATA — Bu dediğini bana, kaşıkla bile yutturamazsın. Ömründe bulunmadığın bir yere dair, ne uydurabilirsin?

PEDRO — Benim gibi dünyayı dolaşsaydın, neler uydurulabileceğini öğrenirdin. Kimin oğlu olduğumu sorunca, «Verni» nin dedim. Verni, geçer adtır. Hangi Verni'nin? İhtiyar Verni'nin. Filân ne âlemde? Sizlere ömür. Falan? Gene hasta. Ya, bilmem kim? Geçenlerde, İstanbul'a bir kayık limon götürdü. Hep, bu çeşit; ve inanın, verdiğim cevaplardan memnun bile kaldılar.

MATA — Şeytanla bir münasebetin olduğunu söyliyenler, haklıymış. Bunları, o bile aklına getiremez.

PEDRO — Bir ay kadar manastırlarda süründükten sonra, «Kseropotamos» manastırında, rum bir gemiciyle

uyuştum. Bizi, Limni'ye uğrayarak Sakız'a götürecekti. Gemiye altı da papaz bindi. Tâlimiz yokmuş; fırtına bizi, gene Taşos'a attı.

DENİZE SALINMAK İSTENEN PAPAZLAR

PEDRO — Başımızdan geçenler azmış gibi, Taşos'a ikinci uğrayışımızda, halktan gördüğümüz güçlüklerden ve soğuktan çekmediğimiz kalmadı. Üstelik, bizi yolmağa da kalktılar. Ele vereceklerinden korkmağa bile başladım. Adanın yegâne türkü olan vâliye gidip teslim olmak dahi, zihnimden geçmedi değil.

JUAN — Amma yaptın! Ne olursa olsun, sonuna kadar dayanmak gerekirken, böyle bir şey akla getirilir mi?

PEDRO — Bir ispanyola yaraşır şekilde davranmayı tavsiye ediyorsun. Ve sonuna kadar dayanmak gerekir demek istiyorsun, öyle mi?

MATA — Yok, yok, kızma. Yerden göğe kadar hakkın var. Ben de senin yerinde olsaydım, tıpkı senin gibi düşünürdüm. Yalnız, zihninden geçeni yapmakta, senden yana, büyük bir tehlike yok miydi?

PEDRO — Görmediğimiz, çekmediğimiz şey kaldı mı ki? Ne olurdu? Tekrar esir düşerdim.

MATA — Onu merak ediyordum, onun için sormuştum.

PEDRO — Ama tekrar esir düşünce, ben de, her rastgeldiğim yahudinin, rumun fitil fitil burnundan getirirdim. Her ne hâl ise, çok geçmeden, Midilli'ye ve Sakız'a uğrayacak olan iki gemi yanaştı. İkisi de Venedik gemisiydi; ikisi de buğday yüklüydü. O kıyılardan, gizli gizli buğday yüklendiğini öğrendim. İhtiyar arkadaşım, altı papaz ve ben, gemilerden birine bindik.

JUAN — Gemiciler türk müydü, hiristiyan miydi?

PEDRO — Keşke türk olsaydılar. Papaz olduğumuzu görünce, bizi almak istemediler. Kandırıncaya kadar ne-

ler çektik. Hiristiyan gemiciler tuhaf bir inan taşırlar: papaz yolculardan hoşlanmazlar, bunları uğursuz sayarlar.

JUAN — Etme! Böyle şey mi olur?

PEDRO — Ciddî söylüyorum, bütün denizcilerin bildikleri şey. Barselona'da bile, bir gemiye yüz kişiyi bindirmek, tek bir papazı sokmaktan kolaydır. Hükûmet zorlamadıkça, gemiye bir papazı bindirmek için, kıyafetini değiştirmek gerekir.

JUAN — Bunu da yeni öğreniyorum.

PEDRO — Denizcilikten anlayanlara sorsan öğrenirsin. Yolda iki karakol gemisiyle karşılaştık. Bizi durdutup mayna ettirdiler.

JUAN — Mayna ne demek?

PEDRO — Yelkenleri indirmek demek. Yanaşıp iki gemiye de atladılar ve, hepimizi toparlıyarak, patronları küreğe ayırdılar.

MATA — Neden? Arada harp mı vardı?

PEDRO — Yoo, buğday çıkarmak yasaktı da ondan. Neye uğradığımızı birdenbire kestiremedim. Biraz afalladıktan sonra, toparlandım. Kaptanlar ve adamların çoğu, İstanbul'da iken gözüme ilişen kimselerdi. Papaz kılığında olduğum için beni tanıyamadılar. Kendilerine, «Ağalar, bu fukara hiristiyanların, Efendimiz'in fermanlarına karşı davrandıklarını ben de görüp anlıyorum. Fakat, yoksulluk ve bilgisizlik, insana bâzen neler ettirmez. Evet, bizleri tutup İstanbul'a götürmek hakkınızdır. Ama, bundan size fayda ne? Orada, bizleri başlarınıza teslim edince, sizin elinize ne geçecek? Merhamet etmek, dininiz, şeriatiniz icabıdır. Bizlere acıyıp affetseniz, hem karşılığını görür, hep sevap işlemiş olursunuz», dedim. Söylediklerime yattılar. Yalnız, teklif ettiğim parayı az buldular. Ve fakir olduklarından tutturarak, arttırılmasını istediler. Elli duka'ya razı edebildim. Parayı alıp bizi koyuverdiler.

Katkat fazlasını gözden çıkarmış bulunan mal sahipleri, bana teşekkür etti.

MATA — İyilik dediğin böyle olur; Tanrı aşkına yapılan. Sen gemide bulunmasaydın, hepsi esir düşecekti.

PEDRO — Ona şüphen olmasın.

JUAN — Bu olaydan sonra, sana karşı kim bilir ne minnettarlıklar göstermişlerdir?

PEDRO — Önceleri, evet. Fakat, çok sürmedi. Hattâ yaptığımız iyilik, bize pek pahalıya malolacaktı.

MATA — Türklerle yahudilerin, dostluklarından olmuştun. Sıra, hiristiyanınkilere de mi geldi?

PEDRO — Hiristiyanların dostluklarını, sâde lâfla değil, daha esaslıca kaybediyorduk. Yolculuk pupa yelken devam ederken, hava, birdenbire bozdu. Rüzgâr, bizi Limni kıyılarına doğru attı. Batmak tehlikesi geçiriyorduk. Gemiciler, kurtulmanın yolunu araştırmağa koyuldular. Papazları denize sallandırmaktan başka çâre göremediler. Patronların acıyacağı tuttu. Sonunda, Tanrı'ya sığınıp fırtınayı atlatmağa ve, papazları ilk uğranacak yere indirerek, artık gemiye almamağa karar verdiler. Karaya yanaştığımızda gemi, demir atarak, tutunabildi. Hepimizi karaya çıkardılar.

MATA — Gel de, bu vahşeti gösterenlere köpek deme.

PEDRO — Limni'de, hava düzelinceye kadar bir hafta kaldık. Şubat olduğu için, soğuktan çok çektik. Ada'da ekmek, şarap, koyun çok. Fakat, ağaç yok gibi. Ağaç olarak, topu topu, önünde bir çeşme bulunan bir kara ağaç gördük. Odunu denizden getiriyorlar. Rüzgârı pek şiddetli esiyor. Gemi bize haber vermeden kalkar korkusiyle, kıyıdan ayrılmıyorduk. Havanın bir türlü düzelmediğini gören patronlar, içmek ve biraz keyfetmek için, içerlerde bulunan köye çıktılar. Biz de, yiyecek araştıralım, diye, arkalarından gittik. Köyde düğün varmış. Düğündekilere, ekmek aradığımızı söyledim. Acıyarak, ikramda bulundu-

lar. Bir perhiz gününe rasladığımızdan, suda haşlanmış bakla ile kuru üzüm verdiler. Ellerimiz titrediğinden ekmeği koparamadığımızı görünce, biraz ateş getirdiler. Ev sahibi, bana bir kadeh rakı sundu. İçim ısındı ve kendime geldim.

MATA — Yemek arasında rakı olur mu?

PEDRO — Türklerle rumların, sohbet sofralarında, yemekten önce iki üç kadeh yuvarlamaları âdettir. Bizde beyaz şarabın yerini onlarda, rakı tutar.

JUAN — Ağızları yanmaz mı?

PEDRO — Yoo, alışıktırlar.

MATA — Rumlar çok içer mi?

PEDRO — Almanlar kadar, hattâ daha fazla. Şu farkla: almanlar, arasıra ve bardakla içerler; rumlarsa, az yerler ve, her lokma arası, ufak bir kadeh atıştırırlar.

SAKIZ'IN ÖNEMİ

PEDRO — Papazlar, Limni'de kaldı. Gemiciler bizi de papaz sandıkları için, önce almak istemediler. Papaz olmadığımızı anlatabildim. Midilli sularında eksik olmıyan deniz haydutlarından çekinerek, bu yerde mola vermeden, Sakız'a geçtik. Cennet gibi ada; baştan aşağı, sanki bir bahça; portakal, limon, ağaç kavunu,... Halkı rum ve italyan. Bu adanın, Cenova ile, eskiden kalma bir bağlantısı var. Adayı, ileri gelenlerin arasından seçilen yedi kişi idare eder; seçimi, Cenova Cümhuriyeti'nin kabul etmesi gerekir. Kasabanın dışında, «Santo Sidero» denilen ve tek bir papazı bulunan bir manastır vardır; kaçan tutsaklar, burada gizlenebilir. Bunlara yiyecek içecek götürmeğe görevli bir kimse de vardır. Oradan geçtiğim sıralarda, aylığı da olan bu işin görevlisi, «Pedro el Bombardero» adında biriydi. Sakız, ULU-TÜRK'e bir ciziye verir.

JUAN — Ne kadardır?

PEDRO — Yılda, ondört bin duka. Adada yerleşmiş

türk, yoktur. Halkı, gelip geçenlerle iyi geçinir ve herkesle alışveriş eder.

JUAN — Ondört bin duka, dedin. Bu kadar parayı nasıl toplıyabilirler?

PEDRO — Tanrı verir, kimsenin kesesinden on para dahi çıkmaz.

MATA — O da nasıl şey?

PEDRO — Boyu ve eni de dört fersah genişliğinde, bir toprakları vardır. Bu toprakta sakız ağacı yetişir. Sakızdan, yılda, yirmi bin duka elde ederler. Cizyeye yeter ve artar da.

MATA — Bu dediğin sakız, nedir?

JUAN — Canım, aktarlarda, günlüğe benzeyen, fakat daha beyaz olan, bir nesne görmedin mi, hiç?

PEDRO — Çam ağacından çıkan zamk gibi, bu da sakız ağacından çıkan bir zamk.

MATA — Sakız ağacı burada da var; ama, dediğin şeyi vermez. Benim bildiğim, sakız ağacından misvak yapılır.

PEDRO — Senin bildiklerin, orada da bulunur. Ancak, senin de dediğin gibi, o sakızı vermezler. Hattâ, anlattığım yerdeki sakız ağaçlarından bir fidan alıp başka yere dikseler, o da sakız vermez. Halbuki, başka yerlerin sakız ağaçlarından bir fidan alınıp dediğim yere dikilse, derhal sakız verir.

MATA — İnanmak güç, doğrusu.

PEDRO — Tanrı'ya inandığın gibi inanabilirsin. Gözlerimle gördüklerimi anlatıyorum.

MATA — Güzel, anladık. Sakızı nasıl hazırlarlar?

PEDRO — O yerin bütün halkı, toprağı çapalayıp ayıklamak ve yeri tertemiz tutmak mecburiyetindedir. Tâ ki sakız, yere akınca kirlenmesin. Ağaçlar çizilir ve sakız, çizinti yerlerinden akar. Kimse, tek dirhemine el uzatamaz. Cezası, idama kadar gidebilir. Mahsul, sandıklara

konur; yarısı İstanbul'a, yarısı Cenova'ya gider. Bu ticaretin, pek tuhaf bir yanı vardır: sandığı, yüz dukadan aşağı satılamaz; yüz dukaya alıcı bulmadı mı, mal denize dökülür.

JUAN — Sakız veren ağaç, dünyanın hiç bir yerinde yok mudur?

PEDRO — Olmasa gerek. Bulunduğuna dair bir yazıya, tarihlerde raslanmıyor. Mısır'da bulunurmuş, diyenler, var. BÜYÜK SENYÖR, bütün ülkelerinde, araştırmalar yaptırdı; hiç bir yerde bulunamadı. Başka yerlere diktirdiği ağaçlar da, sakız vermedi.

MEMLEKETE DÖNÜŞ

PEDRO — Sakız'da epey kaldıktan sonra, İzmir'e uğrayıp İtalya'ya gidecek olan bir gemiye binerek, yola çıktık. Gemimiz İzmir'den buğday yüklüyüp ayrıldıktan sonra, Akdeniz adalarının çoğuna uğraya uğraya, İtalya'ya doğru yollandık. İlk uğradığımız Sisam Adası, tenha idi. Evet, toprağı verimli olduğu halde, insan yoktu. Kasırga yüzünden, bu yerde üç gün kaldık.

JUAN — Ada neden boştu? Ve ne yediniz?

PEDRO — Tavuk ve koyun eti yedik. BARBAROS'tan sonra, o adaların halkı, çok zahmet çekmeğe başladığından, başka yerlere göçetmiş. Ayrılırken bıraktıkları koyunlar, keçiler, tavuklar, bayağı yabanileşerek, kendi başlarına üremişler. Oralardan geçenler, karaya çıkıp bunları avlarlar.

JUAN — Kimlerin malıdır?

PEDRO — Avlıyanların. O topraklar, onbeş yıldır boş. **(Dokundurduğu, Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1537 de yaptığı meşhur Akdeniz seferidir).**

JUAN — Bu olup bitenleri, ULU-TÜRK bilmez mi?

PEDRO — Bilir, bilir amma, o kadar. ANDREA DORİA da bir çok şeyler yapmıştır. Bunları da, İmparator

bilirdi. Bilirdi amma, bilmemezlikten görünmek gerekirdi. Sisam'dan sonra, bir çok adalara daha uğrayarak, Mesina'ya vardık. (**İmparator dediği, eserin yazıldığı tarihte tahttan çekilmiş bulunan Şarlken'dir**).

JUAN — Rum dolu olan o yerlerde, mektep ve okuma yazma var mıdır?

PEDRO — Atina'da olsun, Yunanistan'ın her hangi tarafında olsun, ne mektep, ne de tarihin kaydettiği eski kültürden eser vardır. Okutmak için ellerine verilen çocuklara, papazların bütün öğretebildikleri, okumayı zarzor sökebilmek ve, üstünkörü, iki üç gramer kaidesi. Okutanların da bildikleri o kadar.

İTALYA'DA

PEDRO — Mesina'da yirmi sekiz gün kaldım. Arkadaşım ihtiyar cerrahı, buradan yolcu ettikten sonra, İtalya'nın bir çok şehirlerini gezip dolaşarak, ben de İspanya'ya döndüm.

MATA — Papa'yı görebildin mi?

PEDRO — Evet, Papa'yı da Kardinal'leri de, gördüm.

MATA — Papa nasıl bir insandır?

PEDRO — Soğan biçiminde, ve ayakları testi şeklinde! Tuhaf şey, bu da sorgu mu? Tıpkı senin gibi, benim gibi bir insan. Tek özelliği, ayakta yürümemesi. Gideceği yere, omuzlarda taşınan bir sedyenin üzerine yerleştirilmiş bir koltuğa oturarak götürülür.

MATA — Kardinal'ler nasıl giyinir?

PEDRO — Âyinlerde, erguvani manto ve takkiye giyerler. Vatikan'a giderken, katıra binerler. Katırlarının takımları, gümüş tırtıllıdır. «Sentanj» şatosundan geçerlerken kardinal'lere yapılan merasim, hiç bir peskoposa veya senyöre yapılmaz. Dinî merasimle ilgili olmıyan gezintilerde, bir çoğu şapka giyer ve kılıç takar.

JUAN — Hepsi mi kılıçlı gezer?

PEDRO — Silâh taşımayı hoş görmiyenler, dışarıya çıkmazlar. Âşıkbazlık edenler, dediğim gibi giyinip dolaşırlar. Bâzıları, paytonlara kurulup güzel kadınlarla gezmeğe bile çıkarlar. İtalya'da güzel kadın, az değildir, hâ!

MATA — Güzel dediğin, ahlâkları düşük kadınlar mı?

PEDRO — Yoo, içlerinde ahlâkı düşük olanı da olmıyanı da vardır. Ahlâktan bahsedilince aklıma geldi. Roma'daki âlüftelerin sayısını, tahmin edebilir misiniz?

MATA — Nereden bilelim?

PEDRO — Ben, orada bulunurken öğrendim. Papa, bunların sayısını bilmek istedi. Çünkü o gibileri, aidat verirler. Tam onüç bin kişi tuttukları anlaşıldı. Bana inanmazsanız, Roma'da bulunmuş kimselere sorun. Müşterilerini soyup sovana çeviren bu kadınlar, dostları kilise adamı ise, onu da, dinî sıfatiyle bağdaşamıyacak bir takım yolsuz ve utandırıcı kazançlara sevkederler. **(O zaman Roma, bir devlet olan Papalığın merkeziydi).**

JUAN — Başından gelip geçenleri dinledik. Şimdi, Türkiye'nin kuruluşunu ve türklerin yaşayışlarını, âdetlerini, huylarını ve giyimlerini de anlatmanı bekliyoruz.

İKİNCI KISIM

DİN

JUAN — Çoktan beri, öğrenmek istiyip dururdum. Bir türk, bir hiristiyanı kendi çürük mezhebine sokmak ister ve hiristiyan da razı olursa, müslümanlığı kabul ettiğini ne şekilde belirtir?

PEDRO — Bütün yapacağı, şehadet parmağını kaldırarak üç kere, «Lâ ilâhe İllallah, Muhammedun Resulullah», demekten ibarettir. Bunu yapan, sünnet olmasa dahi, müslümanlığa bağlanmış sayılır. Müslümanlığı kabul ettikten sonra, artık, dönmek yoktur. Dönmeğe kalkışanı yakarlar.

JUAN — Söylenecek sözlerin mânası nedir?

PEDRO — «Her şeyi yaradan Allah'tan başka ilâh yoktur, ve Muhammed te O'nun elçisidir». Bu elçiye, kendi dillerinde «son peygamber» demek olan, «ahır zaman peygamberi», derler.

JUAN — Nasıl ibâdet ederler?

PEDRO — Dualarına, «sala» veya «namaz», denir. Namaza kollarını sıvayıp iyice yıkanarak, temiz bir halde dururlar. Kadınla temasta bulunmuş kimselerin, tepeden tırnağa yıkanmaları şarttır. İdrar etmiş veya dışarıya çıkmış olanların, alt taraflarını yıkamaları gerekir. Yıkanmak için, ibrik kullanırlar.

JUAN — Ya kışın?

PEDRO — Mümkün olursa, sıcak su kullanırlar. Kimse, elinde bir ibrik olmadan helâya gitmez. Bizim, paçavra kullanarak yaptığımızı, onlar yıkanarak yapar. Kâğıtla

temizlenmeyi, pek büyük günah sayarlar. Kâğıt, Tanrı'nın kullarına ihsanıdır, buna aldırmamak kötülüktür, derler. Yerde bir kâğıt parçası gördüler mi, saygı ile kaldırarak öpüp başlarına götürdükten sonra, duvarda bir deliğe tıkıverirler.

JUAN — Bu inanın, ipe sapa gelir tarafı var mı?

PEDRO — Bu yönden, onlara bir şey sorulmaz. Bu konularda, münakaşaya girişmezler; karşılık olarak, silâha davranırlar. Kâğıt için yaptıklarının tıpkısını, ekmek parçası için de yaparlar. Ekmek, Allah'ın kullarına başlıca ihsanıdır, derler. Yıkanmaktan bahsediyorduk. Ağızlarını, kollarını, burun deliklerini ve yüzlerini, üçer defa yıkarlar. Ayaklarını da yıkarlar.

JUAN — Kiliseleri ne biçimdir?

PEDRO — Güzel camileri vardır. Aziz'leri ve «autel»leri yoktur. **(Kilise mihraplarına «autel» denir).** Sûret'lerden tiysinirler. Camiler kandil doludur. Çan kullanmadıkları için, camilerin minareleri vardır. Minareler çok yüksek ve pek ince yapılıdır. Şerefelerine küçük pâyede din adamları çıkıp gözlerini kapayarak ve avazları çıktığı kadar bağırarak, halkı şu sözlerle namaza çağırırlar: «Eşhedu en lâ ilâhe İllallah, hayye alessalâ, hayye alessalâ, etc.». Meslekten din adamı olmadıkları halde namaza çağıran kimselere, ki çok olur, aidat verilmez. Namaza çağırılınca, burada nasıl kiliseye gidiliyorsa, orada da camiye gidilir. İstiyen, bulunduğu yerde namazını kılabilir. Büyük konakların, namaz kıldıran hocaları vardır.

JUAN — Günde kaç kere namaz kılarlar?

PEDRO — Beş kere. Ve hep, ayni iman, hep, ayni temizlikle. Biz de tıpkısını yapsaydık, şüphe yok, Allah'ın sevgisine daha çok erişirdik. İlk namazın vakti, şafak sökerkendir; buna, «sabah namazı», derler. İkincisinin vakti, gün ortasma düşer; buna, «öğle namazı», derler. Üçüncüsü, güneş batmadan iki saat önce kılınır; buna,

«ikindi namazı», denir. Dördüncüsü, güneş batınca kılınır; buna, «akşam namazı», denir. Beşincisi ve sonuncusu olanı, karanlık bastıktan iki saat sonra kılınır; buna da, «yassı namazı», derler. Söyliyeceğime, iyi kulak kabartın: İmparator'undan tutun da ahçı yamağına kadar, ister erkek, ister kadın, ister zengin, ister yoksul, beş vakit namaz kılmayan türk yoktur.

JUAN — Saatları var mıdır? Halkı çağarmak için, vaktı nasıl bilirler?

PEDRO — Ezan okumağa görevli olanlarda kum saatları bulunur. Halkta saat yoktur. Oralarda çan da kullanmazlar.

JUAN — E peki, halk saatı nasıl bilir?

PEDRO — Beş aşağı, beş yukarı, namaz vakitlerinden çıkarırlar. Sabah ezanını duyunca, ortalığın ağarmağa başladığını, anlarlar. Öbür vakitleri de, gene ezandan çıkarırlar. Meselâ, öğlen vaktini öğrenmek isteyen kimse, «öylen ezanı okundu mu», diye, sorar; «neredeyse okunacak» veya «okunalı epey oluyor» gibi bir karşılık alır. Ezan, sâde bir iki camide okunur sanmayın. Üç yüzden fazla camide okunur, ve ezan sesleri bütün şehri kaplar. Cemaat toplanınca, ezan okuyan ve «müezzin» denen kimse minareden inerek, gelip bir şeyler okur. Halk, gayet düzenli olarak ayakta durur. Yüzler güneye doğru çevrili, eller göbeğin üstünde, gözler yere dikili. O sıralarda, pâyesi «müezzin» den yüksek olan ve «imam» denilen bir din adamı, bir mısrâ söyler. Buna, «müezzin» karşılık verir. Bu suretle beyt tamamlanır ve herkes, yere kapanarak üç kere, «Subhane Rabbiyelalâ» diyip yeri öper. Bu sözler, «Yarabbi, merhamet», demektir. «İmam» tekrar okumağa başlayınca, ayağa kalkarlar. Yere yatmayı ve kalkmayı, üç dört defa tekrarlarlar. Sonunda, herkes dizüstü oturur ve «imam» uzun bir duaya koyulur. Bu duada, hiristiyanların, yahudilerin ve iman etmiyenlerin yü-

reklerine islâm dinine girmek arzusunu ilham etmeyi, Allah'tan diler. «İmam» sözlerini bitirdikten sonra, herkes, bir kaç defa, «âmin âmin», diyerek, ellerini göğe doğru kaldırıp gözlerine ve sakallarına sürer. Ve namaz da bitmiş olur.

JUAN — Bütün bu dediklerini, günde bes defa tekrarlarlar, ha?

PEDRO — Evet. Bizim gibi sâde adları hiristiyan olanlara, tabiî çok görünür.

JUAN — Türklerin dinî bayramlarını da öğrenebilsek?

PEDRO — Cuma'lardan başka, iki bayramları vardır. İlki, ağustos'a düşen ay yenisine raslar ve üç gün sürer. **(Yazarın bu zühulü, İstanbul'da bulunduğu müddet zarfında şeker bayramlarının, rumî takvime göre, ağustos ayına düşmüş olmasından doğar).** Bu bayramı önliyen bütün bir ay, perhiz mevsimleridir. Perhiz aylarına, «ramazan» denir.

JUAN — Bütün bir ay, oruç tutarlar mı?

PEDRO — Bütün. Gündüzleri, gökte bir yıldız görününceye değin, ağızlarına bir şey komazlar. Ondan sonra, bütün gece, et te, istediklerini de yerler.

JUAN — Ramazan neye delâlet eder?

PEDRO — Onlarca, insanların hangi yolda yürümeleri gerektiğini bildiren kitabın, Muhammed'e gökten indiği aydır. Bütün şeriatleri, «Kuran» dedikleri bu kitaba dayanır.

JUAN — Kitab, kiminle gönderilmiştir derler?

PEDRO — Cebrail ile. Bu kitaba karşı besledikleri saygı o kadar büyüktür ki, tertemiz olmadan, aptes almadan ve ellerine bir bez sarmadan dokunamazlar. Okuyucunun sesi güzel olması gerekir. Kitap, belden aşağı tutulmaz ve iki yana sallanarak okunur; dikkati daha çok çek-

sin, diyeymiş. Okunurken, bütün dikkatlerini yönelterek ve ağızlarını açarak dinlerler.

JUAN — Demek oluyor ki, Allah'a onlar da inanıyor?

PEDRO — Eveet, tek bir Allah vardır ve yalnız ona tapılır, derler. Ve bu yüzdendir ki, sûretlerden, tasvirlerden nefret ederler. Bunları, ne camilerde, ne de evlerinde bulundururlar.

JUAN — «Kuran» da neler vardır?

PEDRO — Daha kolaylıkla kandırabilmek için, bizim dinimizde de olan pek çok şeyler vardır. Buyurukları, sekiz tanedir: Allah'a tapmak, âhrete inanmak, ebeveynini sevmek, bayramları kutlamak, evlenmek, çalmamak ve öldürmemek, ramazan'da oruç tutmak, ve sadaka vermek. Bu suretle, bizim dinimizin belirttiği «yedi büyük suç» u, «Kuran» dahi suç sayar. Üstelik, ana-baba âhına uğrayanları Tanrı, hiç bir vakit, affetmez der. Kaatilleri, sarhoşları, bulaşıcı hastalığa tutulmuş olanları, tefecileri ve kadınları camiye sokmazlar.

JUAN — Ne? Kadınlar camiye giremez mi?

PEDRO — Pek seyrek, ve hepsi de değil. Girebilenler, bâkireler ve dullukları beş ayı aşan kadınlardır. Sürtükler, hiç giremez. Girenlerin, gözükmiyecek bir köşeye çekilmeleri ve örtülü olmaları gerekir; namaz kılanların, görüp akılları başka şeylere kaymasın, diye.

JUAN — Görünmiyecek bir köşeye çekilmeleri, bence de iyi bir şey. Ama, camiye girememeleri, doğru değil. Herneyse, bunu geçelim. Kurban kesmek âdetleri var mıdır?

PEDRO — «Büyük Bayram» dedikleri paskalya'larında, herkes, bir inek, bir koyun, veya bir deve kesip yoksullara dağatmağa mecburdur. Buna karşılık hiç bir şey istememek, şarttır. Aksi takdirde, kurban kesmenin Tanrı nezdinde bir değeri olmaz. Bayramlar dışında da, ağır

hasta olan kimseler, güçlerine göre, bir veya bir kaç kurban kesip Allah rızası için dağatırlar. Yüksek durumdaki kimseler, sıkıntıya uğradılar mı, bir deve kurban ederler. Kurban edilen devenin iniltisi kadar Allah'ın hoşuna giden ses yoktur, derler.

*
**

JUAN — «Kuran» sadakayı emreder mi?

PEDRO — Sadaka'ya dair «Kuran» da yazılanları, şu yolda tefsir ederler: «Allah oğruna sadaka vermenin ne demek olduğunu bilseler, kendi etlerinden bile kesip verirlerdi; ve sadaka dilenmenin ne olduğunu bilseler, buna girişmekten ise, kendi etlerini koparıp yerlerdi». **(Pek açık olmayan bu sözlerle yazar, o çağlarda Kilise'nin, fukara için sadaka, diye, para toplamasına dokundurmak istiyor).**

JUAN — Adam öldürmeyi de suç sayarlar mı?

PEDRO — Hem, en ağır suçlardan. Çünkü «Kitap»larına göre dünyada işlenen ikinci suç, Kaabil'in suçudur; ve bundan ötürü, ceza günü cehennemi ilk boylıyacak olan kişi odur. Tanrı Kaabil'i lânetlerken, bütün adam öldürenleri kasdetmiştir, derler.

JUAN — Cehennem'e ve Kıyamet'e, inanırlar mı?

PEDRO — Âraf'a da inanırlar.

JUAN — Soruşturmayı kim yapacak ve hükmü kim verecek?

PEDRO — Allah. Bu konuda neler söylediklerini, anlatayım. Gökte, elinden hiç bırakmadan bir boru taşıyan, bir melek varmış. Adı İsrafil. Allah dünyaya son vermeyi dilediği ande, İsrafil boruyu öttürecek ve bütün insanlarla bütün melekler düşüp ölecekmiş.

JUAN — Melekler, ebedî olduklarına göre nasıl ölürler?

PEDRO — Bu, aralarında çok defa münakaşa ettikleri bir konudur. Sonunda gene, «Kuran»ın, yaradılan her

şeyin bir sonu vardır, diyen, bildirisine gelirler. Çekişmeyi, bütün dinî konularda olduğu gibi, daha ileri götürmezler. Dediklerine, devam ediyorum. İsrafil boruyu öttürdükten sonra, dağları ve taşları toz haline getirecek, pek büyük bir zelzele kopacakmış. Sonra tekrar ışık belirecek ve melekler canlanacakmış. Derken, «rahmet suyu» denilen bir yağmur yağacak ve dünya toparlanıp kalkınacakmış. Kırk gün geçince, İsrafil, boruyu bir kere daha öttürecek ve, Hâbil'den itibaren, bütün ölüler dirilecekmiş. Bir takımının yüzleri güneş, bir takımınınki ay gibi parlayacak; bir kısmının yüzleri kara olacak; bâzıları da, domuz gibi homurdanarak, «vây, bana» demek olan, «nefsi, nefsi», diye, bağıracakmış.

JUAN — Yüzlerdeki ayrılık neyi belirtir?

PEDRO — Yüzleri parlak olanlar, iyilik etmiş olanlar; karalar, kötülük. Tanrı, zulmeden imparatorlardan, krallardan, prenslerden, senyörlerden hesap soracak; hiç biri, inkâr yoluna sapamıyacak; çünkü bütün âzaları, doğruyu söyliyecek. Mahşer'e, elinde sancak ve arkasında bütün yahudiler, Musa; gene elinde sancak ve arkasında bütün hiristiyanlar, Meryemi Azra'nın oğlu İsa; en sonda da, sancağının altında bütün kendisine inananlar olduğu halde, Muhammed gelecek. Gelenlerden, iyilik etmiş olanlar, sancaklarının gölgesi altında serin bir havaya kavuşacaklar; kötülük etmiş olanlar, o günün sıcağından ötürü, dar nefes alabilecekler. İyilik işlemiş olan müslümanlar, hiristiyanlar ve yahudiler, biribirlerini tanıyamıyacak; çünkü hepsinin yüzleri, ayni şekilde ışıldıyacak. Kötülük işlemiş olanlar, biribirlerini tanıyabilecek. Cennete eren kimselere Allah, şirin ve geniş yurtlar verecek. Bunlar, güneşin şuâları üzerinden, atlı olarak ve yorulmadan, göğü dolaşacaklar ve cennetin yemişlerini yiyecekler. Yedikleri her yemişin yerine, Allah iki yemiş yaratacak. Şeker kadar tatlı, billur gibi bir su içecekler. İçtik-

leri su, görüşlerini ve anlayışlarını arttırarak bir kutuptan öbür kutupa değin görür olacaklar.

MATA — Yiyip içtiklerine göre, cennete yestehlemezler mi?

PEDRO — Şimdiye kadar nasıl oluyor da sesin çıkmıyor, diye, şaşıyordum. Yenip içilenler, ter olarak uçup gidecek. Cennette, hiç kocamıyan, onbeşle yirmi yaş arasında genç kızlar bulunacak. Bütün erkeklerin yaşları, otuz olacak ve otuzda kalacak.

JUAN — Kızlara, yanaşmak ta var mı?

PEDRO — Var, fakat derhal, gene kızlıklarına dönecekler. Cennette en yüksek, Musa ile Muhammed'in durumu olacak; çünkü Tanrı, göğün idaresini onlara verecek.

JUAN — Mademki iyilik işliyen hıristiyanlarla yahudiler de cennete girecekmiş, ne diye, âlemi müslüman olmak için sıkıştırırlar?

PEDRO — Onlara göre, İsa gelinceye kadar iyilik işliyen yahudilerle, Muhammed gelinceye değin doğru yoldan ayrılmıyan hıristiyanlar, cennete girer.

JUAN — Muhammed'den sonra gelenler, iyilik işleseler dahi cennete giremiyecekler mi?

PEDRO — Hayır, giremiyecekler. Suçlu olanlar, adları alınlarına yazılarak ve günahları omuzlarına yükletilerek, cehennemin ağzının bulunduğu iki dağ arasına götürülecekler; ve iki dağı bağlıyan ve sipsivri demirlerden yapılı olan on fersah uzunluğundaki «sırat köprüsü» nden geçirilecekler. Köprüden geçerken, suçları ağır görülmiyenler, çok kötü bir yer olmıyan «âraf» a düşecekler. Günahları büyük olanlar, köprüyü aşıp cehenneme yuvarlanacaklar ve orada azap çekecekler. Cehennemde, her taraftan fışkıran ateşlerin ortasında, dalları daima yüklü «zakkum ağacı» dedikleri, bodur bir elma ağacı varmış. Yemişleri, şeytan kafasını andırırmış. Cehenneme düşenler, susadıkça bu yemişlerden yiyecekler ve yedikçe daha da susayacaklar-

mış. Ve bununla da kalmayıp, ateşten zencirlere vurulu olarak, cehennemin her tarafında dolaştırılacaklarmış. Allah'a zamanında yalvaranlar, geç te olsa, kurtulacaklar; sövenler, sonsuz, cehennemde kalacaklarmış. Ahrete dair inandıklarını da, işte, size anlattım.

JUAN — Bir ricada bulunacağım. Ama, yakından ve uzaktan bizleri ilgilendirmediği için, doğruyu söyliyeceksin. Nasıl oluyor da, o kadar barbar oldukları halde, Allah'a inandıklarını belirten bir takım inanlar taşıyorlar?

PEDRO — Mezheplerini kurmakta şeytanın da yardımı dokunduğunu, bilmiyor muydun? İnsanları kandırabilmek için, söylenenlere doğru şeyler de karıştırmak gerekir.

JUAN — Pes!

PEDRO — Türkiye'nin bütün bilginlerini toplasanız, diyecekleri benim söylediklerimin tıpkısıdır. Bu yönden, emin olabilirsiniz. İyi öğrenmediğim bir şeyi ben, oturup anlatmam.

*
**

JUAN — Din adamlarına dair de biraz bilgi edinelim.. PAPA'ları ve PESKOPOSLARI var mıdır?

PEDRO — Sekiz çeşit, din adamları vardır. Başta, ve bizdeki PAPA gibi hepsinden üstün, KAZASKER gelir.. Sonra, MÜFTÜ gelir; fakat bu, KAZASKER'den aşağı olmadığı gibi, onun buyruğu altında da değildir; hattâ, iki PAPA'ları vardır, denebilir. Üçüncüsü, KADI'dır. Dördüncüsü, MÜDERRİS'lerdir; medreselerde ders verenler. Beşincisi, HATİP'tir; bayram günleri basamaklı bir yere çıkarak, yalın kılıç vâzeden kimsedir; kılıç, şeriatlerini münakaşalarla değil, silâhla korumak gerektiğini belirten bir remizdir. Altıncısı, İMAM'dır; halka hergün namaz kıldıranlara denir. Sonuncusu, MÜEZZİN'dir; minarelere çıkıp ezan okuyanlar. **(Sekiz dediği halde, yedi sınıf sayıyor).** Kazaskerliğe, bilgice çok üstün ve hayatı çok temiz bir kimseyi seçerler; para yüzünden adaletten ayrılmasın, di-

ye de, kendisine çok yüksek maaş bağlarlar. KAZASKER'in başkanlık ettiği kurulu, bizdeki «Krallık Kurulu» na benzetebiliriz. Şeriati ilgilendiren işlerde, MÜFTÜ de kurulda yer alır; bunun da maaşı yüksektir. **(Kazaskerin başkanlık ettiği kurul dediği, Kazaskelerin, gördükleri dâvalar dolayısiyle, yaptıkları toplantıdır; buna «Kazasker İkindi Divanı» denir).**

JUAN — Aldıkları, Papa'nın aldığını tutar mı?

PEDRO — Yarısını bile tutmaz. Ama, gene çok sayılır. Hergün, oturduğu yerde dâvalara bakmak ve görmek istiyenleri kabul edip dinlemek için, yılda yüz bin duka, yetmez mi?

JUAN — Çok bile. Yalnız, bir şeyi merak ettim. Kendileri yokken veya dinlenirken, Kurul'un üyelerinden biri, başvuranları kabul edip dinleyemez mi?

PEDRO — İşleri üyelere ve yardımcılara bırakmak, bizde, İspanya'da olur. Yoksa, benim gezip gördüğüm bütün yerlerde, dâvalara bizzat prensler, senyörler bakar. Meselâ, Napoli'de ve Sicilya'da, en ufak bir şikâyet için dahi, Kral Naibi'ne çıkılır. Türkiye'de de öyle.

MATA — Doğrusu, iyi bir âdet. Dâvalara haklı haksız bakıp ceplerini, sekiz gün içinde, tıkabasa dolduran yoksul hâkimlerin ellerine düşmektense...

PEDRO — Pâyece, KAZASKER'den ufak olan KADI'lar, buradaki PESKOPOS'ların vekilleri gibidir; önemi olmıyan dâvalara bakarlar. Önemli dâvaları KAZASKER görür. Evlenmelerde verilecek ağırlığı bildiren kâğıtlar, KADI'ların önünde yapılır; sarhoşları, küfürbazlık edenleri bunlar cezalandırır; kölelerin azad kâğıtlarını bunlar verir. **(O çağlarda, İspanya'da peskoposlar, hâkimlik de ederler ve dâvaları, kendi namlarına, başkalarına gördürürlerdi).**

JUAN — Küfredenin cezası nedir?

PEDRO — Allah'a küfredenin yüz sopa; Muhammed'i sövenin idam.

JUAN — Muhammed'i, Allah'tan da mı üstün tutarlar?

PEDRO — Allah büyüktür, dilerse affeder, dilerse, intikam alabilir; Muhammed ise, sâde bir peygamberdir ve şerefini koruyacak dostlara ihtiyacı vardır, derler.

JUAN — Camilerin, bizde kiliseler gibi, vakıfları var mıdır?

PEDRO — Hepsinin. Yalnız, KAZASKER'in, MÜFTÜ'nün ve KADI'nın maaşları, Padişah'ın kesesinden çıkar. Öbür din adamları, maaşlarını camilerin vakıflarından alırlar. Bâzıları üç, bâzıları dört ve bâzıları, günde, bir riyal alırlar. Evli barklı oldukları ve herkes gibi giyinip yaşadıkları için, bu yetmez. Hepsi, ayrıca, bir de sanat tutarlar. Nâsih'ler, matbaa olmadığı için, «Mushaf» lar, destanlar ve daha başka şeyler yazarak, çok kazanırlar.

JUAN — Şu halde, kitaplar pahalı olsa gerek?

PEDRO — Bir «Kuran», umumiyetle, sekiz duka eder. ULU - TÜRK'ün hekimbaşısı AMONOĞLU öldüğü vakit kütüphanesine, hep el yazması olduğu için, beş bin duka biçtiler; ederdi de. Kendisine sekiz bin duka'ya malolduğunu, kaç kere, benim önümde yemin ederek söylediydi. Bana kalsa, ben dört riyal vermezdim.

MATA — O da, seninkine iki riyal vermezdi.

PEDRO — Bugünkü kütüphanem, o kadar da etmez.

JUAN — Mektepleri var mıdır?

PEDRO — Pek çok. Başta İmparator, bütün ricalin evlerinde, içoğlanlar için, mektepleri ve ücretle tutulmuş hocaları vardır. Her gün, gidip arapça olan «Kuran» ı okuturlar. Bize göre lâtince ne ise, onlar için de arapça odur. Felsefe, astroloji ve şiir de öğretirler. Gerçi bu yönden. okutanların bilgileri fazla değilse de, okuyanların da öğrenmeğe pek hevesleri yoktur. Mâmafi. gene, hayvan gibi

cahil olan rum ve ermeni hıristiyanlardan daha bilgilidirler.

JUAN — Azçok bigileri olduğuna şaşman; çünkü araplardan, çok iyi astrologlar ve filozoflar çıkmıştır.

PEDRO — Dört büyük camilerinde de, bizdeki üniversite'ler gibi, mektepler vardır; vakıfları zengin ve öğrencileri çoktur. Gelirleri o kadar büyüktür ki, her birinde, günde üç bin öğrenci yemek yiyebilir. Okumaya meraklı olsalar, aralarından büyük bilginler çıkabilirdi. Fakat, bir iki beyt çırpıştırdılar mı, artık yetinirler.

JUAN — Demek ki şiirden de anlarlar? Kuzum, bir iki beyt söyle de, bakalım kulağımıza nasıl çalınıyor?

PEDRO — «Bir iken beş on eyledim derdimi, Yaradandan istemişim yardımı, Terkeyledimse anamı yurdumu, Ne eyleyim yenemiyon gönlümü». Bu, çok söyledikleri bir şarkıdır.

JUAN — Mânasını da öğrenebilir miyiz?

PEDRO — (İspanyolca'ya çevirip söyler).

MATA — Güzeel!

PEDRO — Bilir misiniz, türkçe şarkılar kadar dokunaklı şarkı, hiç bir dilde yoktur. Okuma yazma bilenler, orada, bizdekinden çoktur.

***

MATA — Sormak sırası, biraz da bana gelsin.

JUAN — Dur ben bitireyim, sana da sıra gelir.

MATA — Bir saattir bekliyorum.

PEDRO — Dur, şu dört tarikatı veya tayfayı da, anlatayım : KALENDER'ler, DERVİŞ'ler, TORLAK'lar ve ISKATÇI'lar. KALENDER'ler, yalnayak, başı açık, saçlar bele kadar dökük gezerler; saçlarına, neft yağı sürerler; tenlerine, kıldan örülü aba giyerler; omuzlarına, yüzleri dış tarafa çevrili, bir çift koyun postu atarlar; böğürleri, açıkta kalır; kulaklarına ve bileklerine, demirden halkalar takarlar; imsâki son haddine vardırmış olmak için, üç libre

ağırlığında bir kasık bağı bağlarlar; ve bu kılık kıyafette sokaklarda dolaşarak, bir şeyler okuyup sadaka toplarlar. Bu tarikatı kuranın müslümandan ziyade hıristiyan olduğu, yazdığı bir kitaptan anlaşılır. DERVİŞ'lerin giyimleri, post yönünden KALENDER'lerinkine benzer; kulaklarına, taşları pek ince, küpeler takarlar; «Allah için» diyerek, sadaka toplarlar; başlarına geçirdikleri, beyaz keçedir ve şeker külâhı biçimindedir; gayet kalın ve budaklı bir baston taşırlar. Bunların, Anadolu'da, ziyaret ettikleri bir mezar vardır; mezarda yatana, «Seyyitbattal» derler. Bu zatin, bir zamanlar, Türkiye'nin büyük kısmını fethettiğini, söylerler. Mezarın etrafında, beş yüzden fazla kişi yatıp kalkar. DERVİŞ'ler, her yıl, burada umumî toplantılarını yaparlar; toplananların sayısı, sekiz bini aşar; yedi gün, tören bayram ederler. Başlarına, «Âzam Baba» denir. Aralarında, tepeden tırnağa beyazlar giyinmiş, bekâr ve pek bilgin kimseler bulunur. Bunlardan her biri, oraya varınca, bir hikâye anlatmak mecburiyetindedir. Hikâyeyi, yazılı olarak ve adını belirterek, «Baba» ya sunmak gerekir.

JUAN — Neyin hikâyesi?

PEDRO — Gezdikleri yerlerde gördükleri, dikkati en çok çeken, her hangi bir şeyin hikâyesi. Esasen, bütün yıl, durmadan dolaşırlar. Toplantılarının sonuna düşen cuma günü, büyük bir ziyafet tertiplerler ve «Baba», beyaz giginmiş olan bekârların ortalarına oturur. Yemekten sonra, «esrar» içerler ve dünyanın en şen sarhoşları haline gelirler. «Esrar» denileni, ben kenevir sanıyorum. Bunu «afyon» la da karıştırırlar. «Baba» ları, kendisine sunulan hikâyeleri, herkes duysun, diye, okutur. Karanlık basınca, ateş yakıp etrafında dans ederler. Hepsi sarhoş hale gelerek, göğüslerine, kollarına ve bacaklarına, keskin bıçaklarla, bu filânın, bu falanın aşkına diyip geniş yaralar açarlar. Bâzıları, bir iğne ucu ile, kollarına yürek resimlerı dövdürürler. Yaraları, yanık pamukla tedavi ederler.

Sonunda, «Baba» larından müsâde alarak dağılırlar. TORLAK'lar da, öbürleri gibi, sırtlarına koyun postu geçirirler; saç bırakmazlar, kafalarını haftada bir ustura ile kazıtırlar ve, üşümemek için, başlarına zeytinyağı sürerler; bir çoğu, nezle gözlerine vurup kör etmesin, diye, şakaklarını dağlar. Tam mânasiyle it ve maskara heriflerdir; içlerinde, okuma yazma bilen yoktur; şarkı söyliyerek, meyhane meyhane dolaşırlar ve, başkaları hesabına, karınlarını doyurmağa bakarlar. Güruh halinde, yola düzülürler; gözleri kesti mi, rasgeldikleri kimseleri, çekinmeden ve utanmadan soyarlar; ve köylerden, çingeneler gibi el falına bakarak, peynir, yumurta, ekmek ve başka şeyler toplarlar. Arasıra, seksenlik bir ihtiyarı, beraberlerinde sürükliyerek, adama şu yolda evliyalık taslatırlar : Bir köye vardılar mı, ihtiyar, neler olacağını keşfetmek için göğe baktıntan sonra, sözde müritleri olan TORLAK'lara dönüp yüksek sesle, «evlâtlarım, çabuk beni buradan çıkarın, bu köyün başına büyük bir felâket gelecek», der. Keratalar, hemen ihtiyarı kucaklanıp köyden çıkmağa başlarlar. Telâşa düşen köylü, aman götürmesinler, diye, yalvarmaya koyularak, ihtiyardan, kendilerine şefaatte bulunmasını diler. İhtiyar da, acıyarak, bir takım dualara girişir ve armağanlar yaymağa başlar. Madrabazlar, için için alay ederek, hepsini yüklenip köyden ayrılırlar. Bu serseriler, üstelik, dehşetli oğlancıdırlar. Son olarak, gelelim ISKATÇI'lara. Bunlar, sırtlarında bezden entari, başlarında ufak bir sarık ve ellerinde bayrak, şarkı söyleyip dolaşarak, dilenirler.

HAC

JUAN — Bizde olduğu gibi, onlarda da, mukaddes sayılan yerleri ziyaret etmek var mıdır?

PEDRO — Hem, ne debdebeyle! Kitapları, ömürlerinde bir kere Mekke'ye gidenler, Allah'ın şefkatine ererler,

der. Bundan ötürü, gidebilecek durumda bulunan kimseler, mutlaka giderler. Yol o kadar uzundur ki, yerinde yapılan törenlere vaktinde yetişebilmek için, altı ay önceden yola çıkarlar. Birlikte gitmek istiyenler, evvelce sözleşirler. Yoksulu, zengini, Kahire'de toplanarak, oradan, ıssız, düzlük ve kumluk bir yoldan, çöle dalarlar. Esen rüzgâr, bir yandan kumdan tepeler meydana getirdiği gibi, bir yandan da, yükselen tepeleri indirdiğinden, yolcular çok tehlike geçirirler. Yolda, üç gün suya raslanmadığı, çok olur. Bundan dolayı, develere, azıktan başka su da yüklemek gerekir. Arabistan çöllerini, deveden başka hayvan aşamaz; çünkü deve, açlığa, susuzluğa dört, beş gün dayanabilir; başka hayvan dayanamaz.

MATA — Ömrümde ilk defa işitiyorum. Beş gün, yemeden içmeden çalışmak?

PEDRO — Ne şaşıyorsun? Kışın, kırk gün susuz kaldıkları olur. Size, gördüklerimi ve bildiklerimi anlatıyorum. Ben, sizin gördüğünüz koyun sayısınca, deve gördüm. Efendim SİNAN PAŞA'nın, ağırlığını taşımak için, iki bin devesi vardı; ve yetmiyordu bile.

MATA — Şimdi anladım, hava ile geçinen «bukalemun» demek istiyorsun. **(Eskiden, bukalemunun hiç bir şey yemeden yaşadığı sanılırdı. İnanmadığını ima etmek için, deve ile bukalemun sözlerinin İspanyolca benzeyişini, alay vesilesi yapıyor).**

PEDRO — Böyle giderse, senenin sonuna kadar bitiremiyeceğiz. Ama gene siz bilirsiniz.

JUAN — Canım, bırak ta anlatsın.

MATA — Bana göre hoş, istediğini söylesin.

PEDRO — Kara yolculuklarında, yük taşımak için, deveden üstün bir hayvan yoktur. Çünkü yolculuk, faraza buradan Kudüs'e kadar sürse, bir kere yüklenir.

MATA — Yük, üstünden hiç mi alınmaz?

PEDRO — Evet, bütün yolculuk boyunca. Yük üstün-

deyken çöküp uyur, ve istendiği vakit kalkar. Yalnız, ayağa kalkarken kaldıramayacağı kadar yük vurmamalı. Handı, ahırdı onu da istemez; ovada, kırda kalır. Deve katarları, on oniki bin hayvanı bulur. Büyük senyörlerin deveci başısı olmak, ufak iş değildir.

MATA — Doğrusu, bunları öğrenmek isterdim. Onun için ağzımı açmıyorum.

PEDRO — O halde sesini çıkarma da, daha tuhafını anlatayım. Günlük yemini bir kat daha arttırıp verseniz, hemen yer ve üç gün ne yem, ne su ister. İki kat arttırarak verirseniz, alıp başını kaçar ve, iki kişi, zor zapteder. İşkembeleri vardır ve keçi gibi geviş getirirler. Gevişi anlatmayım, herkesin bildiği şey. Nerede kaldıydık? Ha, evet, ziyaretçiler çölü aştıktan sonra, Muhammed'in mezarının bulunduğu Medine'ye ulaşırlar. Medine'de, halk tarafından karşılanırlar; başka yollardan gelen bir çok İran'lı ve Hind'li ile buluşurlar; ve Muhammed'in mezarını ziyaret ederler.

JUAN — Muhammed'in mezarı nasıldır?

PEDRO — Ölünce müridleri yeri çok derin kazarak, bir sandukaya yerleştirip gömmüşler. Sonraları, baş ve ayak taraflarına, mermerden ve yazılı birer taş dikmişler. Mezarı olarak ziyaret ettikleri, budur. Üstü yeşil bir şalla örtülüdür. Bir zamanlar, ermeniler, yarım fersah uzunluğunda bir lâğım açarak, vücudu çalmak istemişler; fakat yakayı ele verip idam edilmişler. Muhammed'in, bu da büyük mucizelerinden sayılır.

MATA — Peygamberlerini aşırsalardı, hikâye daha parlak olurdu.

PEDRO — Bu sebepten, mezarın altından ve üstünden, her yanını saran, bir demir parmaklık geçirmişler. Ölürken, orada bin yıldan fazla yatmıyacağını ve, bin yıl geçince, göğe çıkacağını söylemişmiş. Medine'den sonra, üç gün uzakta bulunan Mekke'ye giderler. Büyük bayram-

larına üç gün kala, Mekke'nin yakınlarındaki «Arafat Dağı» dedikleri bir dağa çıkarak soyunurlar; bu sırada, kimse, üzerinde bulunan bir biti veya pireyi öldüremez. Soyunduktan sonra, dağın eteğinden geçen bir dereye boğazlarına kadar dalarak, Tanrı'ya karşı teşekkürü ifade eden bir takım duaları dinlerler.

JUAN — Neden ötürü teşekkür?

PEDRO — Âdem, günah işledikten sonra, o suda yıkanmış ve, Allah ta, kendisini affetmiş. Yıkanma işi bitince, Mekke'ye dönerek «Kâbe» nin etrafını dolaşırlar. Dolaşmalar tamamlanınca, arı sokmuş öküzler gibi, dağa doğru koşmağa koyulurlar.

JUAN — Neden?

PEDRO — Terleyip günahlarından sıyrılmak ve arkadan gelenlerin de, ellerini mâbede sürebilmelerine meydan vermek için.

JUAN — «Kâbe» yi, Abraham mı bina etti derler?

PEDRO — Suçlular oraya gelip tövbe etsinler, diye, bir ev yapmasını, «İbrahim» dedikleri Abraham'a Tanrı emretmiş. O da, evi yapmış. Taşları ve gereken malzemeyi dağlar getirmiş. «Kâbe» nin bir köşesinde, yarı ak, yarı kara bir taş vardır; onu da, Allah'ın emriyle, «İbrahim» getirip yerleştirmiş. Ululadıkları bu taşa, herkes gözlerini sürer; «İbrahim» e ait, ululadıkları ufak tefek şeyler daha vardır.

JUAN — Bu taşın sırrı hikmeti, nedir?

PEDRO — Taş, Âdem ile Havva'yı gözetmeye yetkili bulunan bir melekmiş. Ödevini gereğince yapmamış ve suç işlemelerine meydan vermiş. Tanrı da, kendisini taşa çevirmiş. Kıyamet gününe kadar, orada kalıp cezasını çekecekmiş.

JUAN — Dağa doğru koşarlar, demiştin?

PEDRO — Evet, dağda, yuvarlak bir yapıya iki taş atarlar. O yerde, «İbrahim» e, korkutup binayı yapmasın

diye, şeytan gözükmüşmüş; o da, üç taş atarak, şeytanı kaçırmış. Dağın tepesinde, çok kurban kesilir. Bu törenlere, şayet bir köle karışmış olsa, artık azad edilmiş sayılır. Törenler bitince, tekrar Mekke'ye dönerler. Mekke'de, uzun uzadıya dualar ederek, günahlarının affını ve, mâbedi kurarken, «İbrahim» in gördüğü yardımın kendilerinden de esirgenmemesini, Tanrı'dan dilerler. Bu suretle, Mekke'deki ödevlerini yerine getirmiş olarak, Kudüs'e doğru yollanırlar. **(Bu konu karışık çıkmıştır. Esasen, görgüye değil, rivayetlere dayanır).**

JUAN — Kudüs'te ne işleri var?

PEDRO — İsa'ya karşı da büyük saygı beslediklerini, söylememiş miydim? «Kudsü Mübarek» dedikleri Kudüs'te de İsa'nın mezarı üzerinde dualar ederler. Bu yeri ziyaret etmeseler, haccı tamamlanmış saymazlar. Hac'dan dönen bâzı kimseler, mahsus yapılmış pek zârif tulumlara su doldurarak, tertemiz bir bardağa döküp teberrüken ve bayağı zorla, rasgeldiklerine içirirler.

MATA — Bunlara bir şey verilir mi?

PEDRO — Hayır, vermek istemiyen vermez; fakat, verenler de, alanlar da, olur.

JUAN — Ölürken, bizde olduğu gibi imaretler ve başkaca büyük hayrat bırakırlar mı?

PEDRO — Bıraktıkları her çeşit hayrat, bizde bırakılanlardan, az değil, çoktur. Bu yönden, hayatta iken de bizden cömert davranırlar. Dört imparatorlarının yaptırdıkları dört muhteşem camiin etrafı, hayrat ile doludur. **(Süleymaniye, yazar İstanbul'dan ayrıldıktan sonra tamamlanmıştır).** «Paşa» lar da hayrat bırakırlar. Kasabalarda ve tenha yollar üzerinde, konuklar için «kervansaray» lar yaptırırlar; yollar açtırırlar; su gelmiyen yerlere, çeşmeler diktirirler; helâlar kurdururlar. Halk bedava faydalansın, diye, yaptırdıkları yapıların bir çokları, öyle görünüşlüdürler ki, bayağı sarayları andırırlar. Bu hay-

rattan faydalananların, «Allah yaptırandan razı olsun», dememelerine imkân yoktur. Sâde hemcinslerine değil, hayvanlara bile iyilik etmeyi sevap sayarlar. Çok kimse, denizdeki balıklara ekmek atar. Bütün İstanbul, sahipsiz köpeklerle doludur; hele, BÜYÜK SENYÖR'ün sarayına bitişik bahçelerin çitleri önünde, karınca sürüsü gibi köpek vardır; yavrulayanların eniklerini öldürmek günah sayıldığından, şeytanlar gibi, üredikçe ürerler. Kediler de öyle; onlar da, sahipsiz oldukları için, evlerde yatmazlar; ve hepsi uyuzdur. Bir iki düzüne ciğer veya ekmek satın alıp kedilere ve köpeklere dağıtanlara, çok raslanır. Bir kimse hasta düştü mü, bir kafese kuş doldururlar ve, Allah'ın hoşuna gider, diye, salıverirler. Bizleri geride bırakan, birçok iyilikleri daha vardır. Ama, pazardan dönenler, pazarın durumunu, kendi işlerine uyup uymadığına göre anlattıkları gibi, o memleketten, işlerini yoluna sokamadan dönenler de, türkler zâlimdir, türkler cimridir, türkler bilmem nedir, diye, akıllarına geleni uydururlar.

JUAN — Ölülerini, nasıl kaldırırlar?

PEDRO — Efendim olan SİNAN PAŞA'nın cenazesinde yapılanı anlattım. Öleni, erkekse erkekler, kadınsa kadınlar yıkadıktan sonra, temiz bir çarşafa sarıp tabuta yerleştirirler ve ilâhiler okuyup kaldırırlar. Ölen yoksul ise, ilâhi okuyanlara verilecek parayı, kalabalık bir yerde durup toplarlar. Mezarlara, bizde olduğu gibi, onlar da taş dikerler. Kadınlar, cenazenin arkasından gitmez; fakat, yılda bir kaç kere ziyaret edip mezarın başında ağlamak, âdetleridir.

EVLENMELER

MATA — Bence, ölümden bahsederken, evlenmeleri anlatmanın da sırasıdır, ne dersiniz?

JUAN — Ben, pekâlâ derim.

PEDRO — Bana göre hep bir, her şeyi anlatacak olduktan sonra. Onlar, erkekle kadının birleşmelerine «evlenmek» derler. Evlenirken yaptıkları, bizde yapılanların taban tabana aksidir. Onlarda ağırlığı erkek tarafı verir, kızı satın alıyormuş gibi; kız tarafı güveye bir şey vermez. Gelin, kendisine ait olan eşyayı beraberinde getirir; mirasına da sahiptir. Erkek, kararlaştırılan ağırlığı verip nikâhı kıydırmadan önce, gelini göremez. Gelinin babası, aldığı ağırlıkla, kızına üstbaş ve mücevherat alır. Gelinin anası, ev ev dolaşarak, gücü yettiği kadar, kadın dâvet eder. Dâvet edilen kadınlar ilk gün, güveyin davul zurna ile yolladığı hediyeyi cümhur cemaat karşılarlar. Ertesi gün, tekrar gelip gelinle yemek yerler. Bu toplantılarda güvey bulunamaz; o evinde kalır.

MATA — Düğün güveysiz geçiyor, demek.

PEDRO — Vallahi de, öyle! Ziyafetten sonra kadınlar, gelini hamama götürüp adamakıllı yıkarlar; bizde atların kuyruklarını ve yelelerini boyadıkları gibi, saçlarına kına sürerler; tırnaklarını, ellerini ve ayaklarını da kınalarlar. Kendileri de, eldiven yerine süs olarak, sağ ellerinin baş parmağıyla sağ kollarının bilek kısmını kınalarlar; bir saat sonra kına alınınca, altın sarısı gibi, tatlı bir renk bırakır. Hamamdan dönünce, gelini ortalarına alıp kanun, ut ve nısfiye çalarak ve âşikane şarkılar söyliyerek, eğlenirler. Bu toplantılarda da tek bir erkeğin bulunamıyacağını, bilmiş olun.

MATA — O halde, çalanlar kim?

PEDRO — Kadınların kendileri. Pek te musikişinastırlar. Çalıp oynamak, geç saatlere kadar sürer. Horoz sesi duyulur duyulmaz, «kaçalım», diye, bir çığlık koparıp koşuşarak, yatmağa giderler. Ertesi gün gelini alıp götürecek olan, güveyin en yakın akrabasını beklerler.

JUAN — Gelini götürecek olana, türkçe ne derler?

PEDRO — «Sağdıç» derler. «Sağdıç», gelinin evine

gelirken, bir çok ta at getirir. Atların en seçkini ve takımları en şatafatlısı, gelini bindirmek içindir; bir çoğu da, çehizi yüklemek içindir. «Sağdıç» ı kadınlar, büyük bir tepsi tatlı almadan, eve sokmazlar. Bu âdeti yerine getirdikten sonra «sağdıç», gelini alarak, atlı, çalgıcılı ve kadınlı erkekli büyük bir alay ile, güveyin evine götürür. Gelinin yüzü, pembe bir tülle örtülüdür. Kadınlar, gün kararıncaya kadar, yere serili kıymetli halılar ve kilimler üstünde oturarak, güveyin evinde kalırlar ve, karanlık basınca, evlerine dönerler. Erkeği «sağdıç», kızı bir kadın soyduktan sonra, gelinle güvey yataklarına girerler. Gelinin uçkuruna, birkaç düğüm vuruludur; bir hediye vâdi almadan, bunları çözdürmez. Sabahleyin, ikisini de, ayrı ayrı hamama götürürler.

JUAN — Dinî, hiç bir tören yapılmaz mı?

PEDRO — KADI'ların tanzim ettikleri nikâh kâğıdından başka bir şey yapılmaz. KADI, bu kâğıtta, filân kişi, filân gün, şu kadar «kâbin» vererek, filânla evlenmiştir, der ve dukayı kıvırır. «Kâbin», ağırlık demektir. Bizde de bâzı yerlerde yapıldığı gibi, yeni evlenenlere biraz para veya giyim eşyası verirler.

JUAN — Güveyin, hiç bir eğlence tertip etmediği anlaşılıyor.

PEDRO — Düğün oluncaya kadar, öyle. Fakat sonra, tertip edilen yaya koşusuna ve at yarışlarına, bir çok mükâfatlar kor. «Sağdıç» ta, güveyin kapısının önünde, bizdeki mayıs ağacı gibi, olabildiği kadar yüksek bir direk diktirir. Direğin tepesine, gümüş para dolu bir kese astırır; okla ilk değdiren, keseyi alır. **(Vaktiyle bir kimseyi kutlamak için Batı'da, mayıs'ın birinci günü, kapısının önüne bir ağaç dikilirdi).**

JUAN — Boşanma var mıdır?

PEDRO — Açık bir sebepten ötürü erkek, boşayabilir. Fakat, evlenirken biçilen ağırlığın ikinci kısmını da

vermek ve yaptığı bütün hediyelerle kadının beraberinde getirdiği bütün eşyayı kadına bırakmak mecburiyetindedir. Kadın, bunların hepsini alarak, babasının evine döner. Adam, boşadığı karısını tekrar almak isterse, yeniden ağırlık vermek zorunda olduğu gibi, kadının, ayrıldıktan sonra, evlenmiş ve boşanmış bulunması gerekir.

MATA — İş buna dökülünce, boşadıkları kadını tekrar almak isteyenler çıkmaz.

PEDRO — Bir de, oralarda yaşayan hıristiyanların başvurdukları bir çeşit evlenme vardır. Buna meydan veren, evli olmadan birlikte yaşamanın çok güç oluşudur. Evli olmaksızın birlikte yaşayanlar tutuldular mı, büyük cezaya çarpılırlar. Cezaya uğramamak için, buldukları çare şudur : aralarında uyuşan bir çift, KADI'ya gid erkek, «Efendi, ben bu kadını alıyorum, «kâbin» i de şu kadardır», der; KADI, razı olup olmadığını kadından sorar; o da, pek tabiî, evet diyince, söylediklerini bir kâğıda geçirerek ellerine sıkıştırır; ve dükasını alır. Artık, ayrılıncaya değin, karı - koca gibi yaşarlar. Erkek ayrılmak isterse, biçilen ağırlığı vermeğe ve kadın ayrılmak isterse, ağırlıktan vazgeçmeye mecburdur. Azad olduktan sonra, hayatlarını kazanmayı daha kolay bulup orada kalan hıristiyan tutsaklar arasında, bu yolda yaşayanlar çoktur. Ben orada iken, Fransa elçisi de bu biçim evlenmişti. **(İslâmiyet'te, din bilginleri arasında birçok münakaşalara konu olan bu nikâha, «müt'a» denir).**

MATA — Ya sen hürmetlû, ne diye evlenmedin?

PEDRO — Dengine getiremedim de ondan. Yoksa, ben de geri kalmazdım. Bir kere, ucuz; sıkıştıranlar da eksik değildi.

MATA — Canına yandığımın Papa'sı, burada müsâde etse!

PEDRO — O yolda bir müsâdeyi elde etmeyi, Toledo başpeskoposluğuna bile tercih ederdim.

JUAN — O vakit, evlenmiyecek çok az kimse kalırdı. Hattâ, bâzıları, belki biri elden gider, diye, iki kadın alırdı. Peki, hıristiyanlar, kendi patrikleri önünde evlenemezler mi?

PEDRO — Kitaba göre evlenmek istiyenler, pekâlâ evlenebilir. Fakat, oradaki yabancılar, evlenmeksizin birlikte yaşamak istedikleri takdirde, cezaya uğramamak için bu yola saparlar.

ADÂLET

JUAN — Evlenmeye dair söylenecek bir şey kalmadıysa, biraz da adâlete geçelim.

PEDRO — Hayır, söylenecek fazla bir şey kalmadı. Türk'ün adâleti, hıristiyan olsun, yahudi olsun, müslüman olsun, herkese eşit tatbik olunur. Başlıca hâkimlerin masasında, bir «Haç» ve bir «Tevrat» bulunur. «Haç» ın üstüne, hıristiyanlara ve «Tevrat» ın üstüne, yahudilere yemin verdirirler. Kral Meclisi (Divanı Humayun) bir yana, en yüksek adâlet makamı «Kazasker» liktir. Adâletleri, yarı dinî bir adâlettir. KAZASKER, hukuk dâvalarında, şahitleri ve iki tarafı dinler ve hükmünü, doğrudan doğruya verir. Cezayı gerektiren suçluları, vali demek olan SUBAŞI'ya teslim ettirir. Kaatili idam ederler, haramiyi asarlar, casusu kazığa çakarlar. Silâh çekeni, karşısındakini vurup yaralamasa bile, soyarlar; vücudunun dört beş yerine, dikiş iğnesi geçirir gibi, bıçaklar saplarlar; ve ibret olsun, diye, teşhir ederler. Bundan dolayı, korkup bellerindeki kılıca davranmaya yeltenmeden kavgayı sille tokatla geçiştiren kimselere kaç kere rasgeldim. Türkiye'de bulunduğum yıllar zarfında, tek bir hıristiyanın vurulduğunu gördüm; Yorgi Çelebi adında, tanınmış bir kişiydi. SUBAŞI'nın, doğru yoldan ayrılmış bütün kadınlar üzerinde bir yetkisi vardır.

JUAN — Yalancı şahitlik edenin dişlerini sökerler mi?

PEDRO — Yoo, ne yaptıklarını söyliyeyim: suratını boyarlar, bir eşeğe ters bindirirler, eşeğin kuyruğunu yular gibi eline verirler ve, ibret olsun diye, gezdirirler. Suçunu, eşeğin alnına asılı, bir levhaya yazarlar; gezdirilirken, portakal ve patlıcan kabuğuna tutarlar; ve hapishaneye dönünce, üç yerinden dağlarlar. Artık, şahitliği makbul olmaz. Borçlarını vermekten kaçınanları, hapse atıp boyunlarına bir lâle geçirirler ve, borçlarını ödeyinceye kadar, o halde bırakırlar. Bâzen de, kızgın kömür parçaları ile çevrelenmiş bir dairenin ortasına oturtup, borçlarını verinceye değin, orada tutarlar. Bunlar, ağır cezalardır. İdamı ve teşhiri gerektirmeyen suçlar için, en çok tatbik ettikleri, dayak cezasıdır. Dalaşanları, sarhoşluk edenleri ve hafiften sövenleri, yere yatırırlar ve, sıcağı sıcağına, basarlar sopayı. Ağır küfürler savuranları, diri diri yakarlar.

JUAN — Dayağı nerelerine atarlar?

PEDRO — Tabanlarının altına. Adamı, sırtüstü yere yatırırlar; ayaklarını, bükülmez bir sopanın ortasına ilişik olan ipten bir halkaya geçirirler; ayakları havada tutmak için, sopayı uçlarından birer kişi tutar; üçüncü bir kimse de, indirir değnekleri. Her hâkimin ve paşanın, değnek taşıyan adamları vardır. Dayağı yiyen, yediği her değnek için, dayağı atana bir akça ödemeğe mecburdur. Parayı ödedikten sonra, koyuverirler.

JUAN — Bizleri Allah korusun! Peki, ayaklarından sakat kalmazlar mı?

PEDRO — Topallıyarak kalkarlar, veya biri sırtlanır. Zamanla, iyileşirler. Bâzen, iyi isabet etmiyen deyneklerden on onbeş tanesinin kırıldığı olur. Sakın alay ediyorum sanmayın, efendim SİNAN PAŞA Padişah Vekili iken, her hafta konağa, yemin ederim, yük dolusu deynek gelirdi. Odundan fazla deynek harcandığı gün olurdu, diyebilirim. Her hâkimin evinde, her gün, bir kaç kişi dayak yer. Bir

gün Paşa, bir şikâyeti dinlemeğe beni görevlendirdi; bu cezayı, ben de tatbik ettim.

MATA — Paşa, hâkimlik edecek senden başka kimse bulamadı mı?

PEDRO — Hekimlikle ilgili bir işti. İhtiyar bir rum kadını, değerli bir yahudi hekimini şikâyet ediyordu; sözde, yanlış bir ilâç vererek kocasını öldürmüşmüş. Ben şahitlik ederim, diye, karıyı kışkırtan, o da yahudi, Katalonya'lı bir hekimdi. Şirret mi şirret; benimle de bir geçmişi vardı. Parası çok olduğundan, bir de maiyyet edinmişti. Bunlarla sokağa çıkar ve herkes kendisinden çekinirdi. Hangi tarafın haklı olduğunu soruşturup anlamağa, Paşa beni görevlendirdi. Kendime bir önem vererek, iki tarafı da çağırtıp dinledim. Katalan, yanlış bir mâcun verildiğini iddia etti; öbürü, yolunda bir savunmada bulundu. İşin içinde, bir kötülük olduğunu sezdim. Kapıcıları ve bir de «çavuş» çağırttım. «Çavuş», hâkimlerin kararlarını yerine getiren ve âsayişi gözetenlere denir. Katalonya'lıya yüz deynek atmalarını ve, her deyneğe karşılık, bir riyal almalarını emrettim. Parayı duyunca canla başla dayağa giriştiler. Dövülenin feryadını duyan Paşa, ne oluyor, diye sormuş. Hıristiyan hekimin verdiği dayağı atıyorlar, demişler. Hemen, beni çağarttı ve canı sıkılarak, «köpek, kim sana hüküm vermek yetkisini verdi», dedi. «Efendimiz», dedim. «Ben sana, git iş nasıl geçmiş onu öğren ve gel bana bildir» diyince de, «Paşa hazretleri, öyle de olsa, böyle de olsa, sizin de vereceğiniz hüküm bu idi; adam, bundan dolayı ne kaybetmiş oldu», dedim. Paşa güldü ve, herif, yediği dayakla kaldı. Bu alçağın hakkından gelen biri çıktı, diye, bütün yahudiler sevindiler; sokakta rasgeldikçe, eteğimi öpüyorlardı. SİNAN PAŞA'nın adâleti gözetmek ve haksızlıkları önlemek için İstanbul'u idare ederken yaptıklarına, dünyada raslanmaz.

JUAN — Ne gibi?

PEDRO — Sık sık teptil gezer; olup bitenleri öğrenmek için, ahçı dükkânlarına girip yemek yer; yangınlara karşı tedbirli bulunulup bulunulmadığını anlamak için, her gece, şehri dolaşırdı. İstanbul'un ufacık evleri ahşap olduğundan, yangın çıktı mı, söndürmek pek güçtür. Sokağa çıkma yasağı konduğunu belirten davullar çalındıktan sonra, dışarıda birine raslarsa, hemen, olduğu yerde astırırdı. Herkes, kapısının önünü temiz tutmağa mecburdu. Bir kapının önünü kirli buldu mu, evin hanımını ve hizmetçileri aşağı indirtir ve sokağın ortasında dövdürürdü. Bir gün, beni de beraberine aldı; fevkalâde bir şeye şahid oldum. Üstübaşı yırtık, ayakkabıları delik deşik ve her yanı kire pasa boğulmuş, bir yahudiye rasgeldi. Sordu : «İstanbul'lu musun?» «Evet Efendimiz». «Evin barkın var mı?». «Var Efendimiz». «Beni evine kadar götür, görmek istiyorum». Adam, götürdü. Paşa, karısını çağırtarak, ona da sordu : «Bu, senin kocan mı?». «Evet Efendimiz». «Yiyeceğini, içeceğini, giyeceğini sağlıyor mu?». «Evet Efendimiz, çoluğundan çocuğundan bir şey esirgemez». Bunun üzerine adamlarına dönerek : «Alın şu karıyı, her şeyini sağladığı halde kocasının eteklerine yapışan çamuru bile fırçalamadığı için, atın kaltağa yüz deynek,» dedi. Daha sözünü bitirirken, dayak başlamıştı.

MATA — Yokolayım, bu kadar haklı, bu kadar hoş bir hareket duyduysam. Bu kimselere mi barbar diyoruz, biz? Onlara barbar demekle, asıl barbar, biz olmuş oluyoruz.

PEDRO — Derdi günü, tek başına tebdil gezerek, kötü giden şeyleri görüp öğrenmek; aykırı işlere girişenlere, gereken cezayı verdirmek; noksan ölçü kullananları, kovalamaktı.

JUAN — Noksan ölçü kullananlara ne yaparlar?

PEDRO — Ortası delik bir tahtayı, kenarlarına çıngıraklar ve şakırdıyacak şeyler asarak, adamın, omuzla-

rına yaslanacak biçimde, kafasına geçirirler; ve suratını boyayıp takkesinin tepesine bir tilki kuyruğu takarak sokak sokak dolaştırırlar.

JUAN — Bunları ben, adâlet yönünden faydalı olduklarından, yerinde buluyorum.

PEDRO — Bu konularda gevşek davransalar, ortalık kim bilir neye dönerdi? Irza dokunan işlerde, hiç bir hâkim af tarafına sapmaz. Orada, emin olun, iltimas mektupları da yürümez. Adâletlerinin en iyi yanı, dâvalarının kısa sürmesidir. Burada olduğu gibi, nasıl olsa dâva bitmiyecek, diye, haklı taraf haksız tarafla uyuşmak yoluna girmez. Gerek Kral Meclisi'nde (Divanı Humayun), gerek diğer mahkemelerde, yüksek sesle, üç kere, «kimin maslahatı var», denmeden oturuma son verilmez.

MATA — Yemek vakti gelmiş olsa da mı?

PEDRO — Şafak sökmüş olsa bile.

JUAN — Hukukçuları, sakkâkları, var mıdır?

PEDRO — Vardır. Hukukçuları bizdeki gibidir ama, orada, dâvaları safsataya boğdurup Babil Kulesi'ne çevirtmezler. Haksız bir kimseyi, haklı çıkarabilmek için, mübalâtalara girişmeye meydan vermezler. Hâkimlerde, kanun vardır; kanunları azdır, daha çok örfe dayanırlar.

MATA — Buradaki gibi, orada da, otuz kırk yıl süren davalar yok mudur?

PEDRO — Yoktur, çünkü birden fazla cehennemin bulunabileceğine inanmazlar. Dâvaların otuz kırk yıl sürebileceğini kabul etmek, iki cehennemin varlığını kabul etmek demektir. Bir dâva otuz gün uzadı mı, çok uzun sürmüş sayılır. Bütün işlerinde gözüken düzen, bundan ileri gelir. Tanık göstererek ispat edilecek dâvaları olanlar, ilk oturuma, tanıkları eteklerinden yakalayıp birlikte götürürler. Hâkim, hemen sorar : «Şahidlerin var mı?». «Evet efendim, hepsi hazır», diyebilmeli. Bu suretle dâva, lehte

veya aleyhte bitmiş olarak, yemeğe çıkılır.

JUAN — Canım, daha hâkim çağartmadan, tanıkları nasıl götürebilirsin?

PEDRO — KADI'ların ve SUBAŞI'ların emrinde, bir sürü bekçi, mubaşir, muhzir ve, bizdeki zaptiyeler gibi, «kavvas» denilen kimseler bulunur. Hepsinin, tanıkları mahkemeye getirmeğe yetkileri vardır. Ücretlerini verdin mi, kafa tutanları, zorla götürürler.

MATA — Allah'ın hikmetinden sorulmaz: Adâleti tatbik etmek kâfirlere düşsün, biz ise sâde lâfıyle geçinelim!

SULTAN

JUAN — «Kral Meclisi», kimlerden kuruludur?

PEDRO — ULU - TÜRK'ten mâda, hepsi kulluktan gelmedir. ULU - TÜRK, kullarından üç kişiyi, PAŞA'lığa çıkarır. PAŞA'lık, ömür boyunca süren bir pâyedir. Üçü de, oranın en büyük senyörleri sayılırlar. Yılda, elli bin düka maaş alırlar. Hediyelerden ve ziametlerinden ellerine geçenler, yılda iki yüz bin duka'yı aşar. «Saray» da, «Divan» ın toplandığı bir oda ve, odanın içinde, kafesle çevrili bir yer vardır. Taht, bu yerdedir. Kafesli yerin dibindeki kapı, İmparator'un dairesine açılır. SULTAN, emirlerini bu kafesli yerden verir. Yerinde olup olmadığını kimse kestiremez; orada olduğu sanılan bir zamanda, bulunmıyabilir ve, bulunmadığı sanılan bir zamanda da, orada olabilir. Onun için, oradaki toplantılarda, iş dışında ve ileri geri lâfedilmez. İmparatorluğu idare edenler, bu üç PAŞA'dır. «Divan» a, devletin hesaplarını tutan DEFTERDAR'lar da katılır. Bunların yeri, PAŞA'ların soluna düşer. «Divan», kendisine gelen işleri çabukluk ve titizlikle görür. Toplantı sona erince, üyelerin yemeklerini bulundukları yerde yemekleri için, emir çıkar. «Divan» ın veya her hangi bir hâkimin kararından ötürü haksızlığa uğra-

yan kimseler, cuma'yı kollarlar. Cuma günü, ULU - TÜRK' ün camiye gittiği gündür. İlgili kimse, bir kamışın ucuna dilekçesini iliştirerek, ULU - TÜRK'ün geçeceği yol üzerinde bekler. BÜYÜK SENYÖR, dilekçeyi alır, saraya dönünce okur ve, haksızlık görürse, düzeltilmesini emreder. BÜYÜK SENYÖR, subaylardan birinin kötülük işlediğini öğrenince, kendisine, siyah kadifeden bir kaftan yollar; idama uğrayabileceğine işarettir. Bu subayı, sessizce «Divan»a çağırırlar; BÜYÜK SENYÖR, uslansın, diye kendisini azarlar. Gene uslanmadığı anlaşılırsa, kafasını kestirir. Bu PAŞA'lar savaşa çıkmazlar; meğer ki, BÜYÜK SENYÖR birlikte götürmüş olsun.

MATA — İmparator'un sarayı, kim bilir ne görülmeğe değer?

PEDRO —Bütün hıristiyanlık âleminde, bir benzeri yoktur. Deniz kıyısındadır; iki yanını da sular döver. Kıyıya, dar bir koridordan inilir; koridor, hep, yeşim ve kırmızı somakidir; gezmeye çıktığı vakit, kayığa buradan biner. Gayet büyük bir bahçası vardır; bahçanın ortasında bir tepe ve tepenin içinde, iki yüzden fazla höcresi olan, bir dehliz bulunur. Vaktiyle Ayasofya'nın papazları, o höcrelerde kalırlarmış. Saray, âdeta bir şehir gibi, surlarla çevrilidir; surların altı kulesi, toplarla berkiltilmiştir; bir tanesi, kıymetli eşya ile doludur. Dünyanın bütün haznelerinde bulunanları bir araya yığsalar, bunda toplu olana erişemez. Saray'ın her yanına, toplar yerleştirilmiştir. İçerdeki daireleri ve yapıları anlatmaya, kalem kâğıt yetmez.

MATA — Böyle olunca, maiyyeti de kim bilir ne kalabalıktır?

PEDRO — Onu da kısaca anlatacağım. Her şeyden önce, şunu bilin ki, Kral'ından Paşa'sına kadar bütün senyörler, adamlarını, saraylarında veya konaklarında yatırırlar. Ahçı, mutfağında; ekmekçi, fırınında; seyis, ahırın-

da yatar. Terzi, kunduracı, demirci ve kuyumcu gibi sanatkârlar da, içoğlanlarla, oda uşaklariyle, haznedarlarla, kâhyalarla, birer tarafa sığışırlar.

JUAN — Öyle, hep bir arada bir eve tıkılmağa razı olduklarına göre, kaba - saba insanlar olsalar gerek.

PEDRO — Neden? Farzediniz ki, «San Fransisko Kardeşleri» nin bir manastırındayız. Orada, kardeşlerden her biri, kıvrılıp yatabilecek bir yer bulunca, memnun kalmaz mı? İçoğlanlardan üç tanesi, en gözdeleridir. Biri, ULU - TÜRK'ün şerbettarlığını yapar ve, dışarıya çıktıkça, yağmurluğunu tutar; biri, namaz kılmak için apdest almak istediği zaman, ibrikdarlığını yapar; biri de, okunu kılıcını taşır. Gece yatarken, kapısının önünde, iki meşale yanar. Başkaca, nöbetleşerek bekliyen onbeş ve, esvaplara bakan, kırk kadar içoğlanı vardır. «Haznedar»lar üç dört tanedir ve bunların emrinde de bir çok içoğlanı vardır. Saray'ın en önemli görevleri, «kapıcı başı» lık, «ahçı başı» lık ve «kilerci başı» lıktır. «Kapıcı başı» nın emrinde, bir yardımcı ile üç yüz kadar kapıcı vardır; «Ahçı başı» nın, yardımcı ve yamak olarak, yüz elli; «Kilerci başı» nın da, bir o kadar. «Ekmekçi» ile «Mirahor» da, önemli sayılırlar. «Terzi başı» nın emrinde de, bir çok işçi bulunur.

MATA — Bu kadar kişi, nereden toplanır?

PEDRO — Onu da anlatayım. Günahlarımız yüzünden, denizden ve karadan her gün ellerine geçen, hiristiyan tutsaklardan; bunların beşte biri, İmparator'a düşer. Bir de, kendisine armağan edilen kölelerden. Bu tutsakların gençlerini, bir iş öğrensinler, diye, çeşitli yerlere dağıtır; meselâ, mutfağa bu kadar, kilere şu kadar. Yıl olur ki, bulaşıcı hastalıklar kendi payına düşenleri alıp götürür. O vakit, beşte bir, yetmez bile. Saray'da, PAŞA'lardan sonra en çok sayılan «Bostancı başı» dır. İki sebepten: birincisi, ULU - TÜRK'le sıksık konuşabildiği için; ikincisi, ULU - TÜRK denizden gezmeğe çıktığı zaman, çektirme-

nin dümenini o kullandığı için. Emrinde , bostancı denilen iki yüz genç vardır; bunlara okuma yazma öğretilmez; aralarından BÜYÜK SENYÖR'e ilk yetişen meyveyi sunan, bahşişini alır.

MATA — Bu kadar bahçavanı ne yapar?

PEDRO — Dediğim iki yüz kişi, Saray'ın bahçesindekilerdir. Öbür bahçelerde bulunanlar, dört bini aşar.

MATA — Bahçıvanlar mı?

PEDRO — Evet. ULU - TÜRK'ün bahçelerinden yılda aldığı gelir üçümüzün olsaydı, sevincimize diyecek kalmazdı. Oralarda bir senyör'ün yapacağı ilk iş, mümkün olduğu kadar geniş, çam ağaçları bol ve güzel bir bahçe yetiştirmektir. Senyörlerden idama çarptırılanların çiftlikleri ve bahçeleri, BÜYÜK SENYÖR'e kalır. Görevleri, kadınları ve içoğlanları gözetmek olan, ve büyük mevkilere erişen, «ağa» ların da öldüklerinde çiftlikleri ve bahçeleri BÜYÜK SENYÖR'e kalır. Bu bahçelerde yetişen prasayı, lâhanayı ve meyvaları, sanki yoksul kimseninmiş gibi satarlar. Benim bildiğim üç bahçeden her birinin yılda sağladığı gelir, dört bin dukayı aşar. Bir tanesinin çevresi, tam bir fersahtı.

MATA — Anlattığın gençler, hangi millettendir?

PEDRO — Hepsi hiristiyan çocuğudur. Oda hizmetinde bulunanlar da, öbür işleri görenler de.

JUAN — Kral'dan başkaları köledir, demekle, beni ürkütüyorsun.

PEDRO — Evet, hepsi. Çok kez, kölenin kölesinin kölesi olana da raslanır. Saray'ın hizmetinde başkaca, katırcılar, deveciler, yasakçılar ve bizim Krallar'da olduğu gibi, hekimler, berberler, sakalar ve sobacılar da vardır.

JUAN — Saray'daki harem ağalarının sayısı, kaçı bulur?

PEDRO — Yüzü geçer. On tanesinin gündeliği, dör-

der; on tanesinin, ikişer dukadır; öbürleri, birer duka alırlar. Hepsi ipekli kumaş giyer.

MATA — Gezmeye, sokağa çıkabilirler mi?

PEDRO — Hiç biri. Sayıları iki yüzü aşan içoğlanlar hele, sokağa çıkamadıkları gibi, pencereden de görünemezler; tıpkı, kadınlar gibi; kıskançtırlar da, ondan. Önce de anlatmıştım, oğlancılık çok ilerlemiştir. SİNAN PAŞA'nın konağında iken, içoğlanların, zamanla, bu işe alıştıklarını ve yaşlılarının gençlerine kur yaptıklarını, gördüm.

JUAN — Peki, oğlanları kocadılar mı, ne yaparlar?

PEDRO — O vakit, «sipahi» liğe geçirirler, at ve silâh verirler, yarım akça gündelik bağlarlar ve Saray'dan çıkarırlar. Yerlerine, başka gençleri alırlar. Yenilere, her gün, hocalar gelip okuma, yazma ve hesap öğretir.

ORDU

JUAN — ULU-TÜRK'ün, savaş işlerinde, bizim Krallar kadar para harcamadığını söylerler?

PEDRO — Savaş konusuna mı geçelim? Pekâlâ. Önce kumandanlardan tutturalım. Üç PAŞA'dan sonra en yüksek pâye BEYLERBEYİ'ninkidir. BEYLERBEYİ, senyörlerin senyörü gibi bir mânaya gelir. Bunlardan biri Yunanistan'dadır; emrinde kırk «Sancak» ve yüz elli «Subaşı» bulunur.

MATA — «Sancak» ve «Subaşı», kimlere denir?

PEDRO — «Sancak», bizdeki «Miralay» ın karşılığıdır, denebilir; dil bakımından, bayrak demektir. «Subaşı», bir bölgenin başında bulunandır. BEYLERBEYİ'nin yıllığı, otuz bin dukadır; timarı, bunu geçer. «Sancak» ların yıllıkları, dörtle altı bin duka arasındadır; «Subaşı» ların, bin ile iki bin. BEYLERBEYİ'lerin ikincisi, Anadolu'nunkidir; emrinde, otuz «Sancak» ve yüz «Subaşı» vardır; hepsinin de yıllıkları, öncekilerinki gibidir. Anadolu'nun-

kinin sekiz bin ve Rumeli'ninkinin, daha da fazla «Sipahi» si vardır. Üçüncüsü, Karaman BEYLERBEYİ'dir; öncekiler kadar önemli değildir; on «Sancak» ı ve «Subaşı» ile «Sipahi» olarak, on bin kişisi vardır. Dördüncüsü, Amasya'nınkidir; her bakımdan, Karaman'ınkinin eşidir. Beşincisi, Azerbaycan'dakidir; buna, Sûfi'ye karşı sınırı koruduğundan, çok önem verirler; yirmi «Sancak» ı ve onbeş bin atlısı vardır. «Aduli?» den aldıkları yerlerin başında ve Kahire'de, birer Kral Naibi bulunur; bunların her yıl yolladıkları, hazineler tutar. Savaş yönünden en önemlileri, RUMELİ BEYLERBEYİ'dir. ULU - TÜRK'ün otağına bitişik çadır kurmak yetkisi, üç PAŞA'dan başka, yalnız buna verilmiştir. BÜYÜK SENYÖR'ün oğulları, eğer varsa, bunun kumandası altına geçmeğe mecburdurlar. Saydığım kimselerin hepsi de, iyi para alırlar. Ulufe dağıtılan ayların başlarında, İstanbul'da bir ordu toplanır, «Yeniçeri» ler ordusu; generallerine YENİÇERİ AĞASI denir; emrinde, bütün Türkiye'yi titreten, oniki bin kadar «Yeniçeri» vardır. Savaş meydanlarında, bütün ümitleri bunlara dayanır; nasıl ki bizim taraflarda da, ispanyollara.

JUAN — «Yeniçeri» ler, nedir?

PEDRO — Hepsi hıristiyan çocuğudur. ULU-TÜRK'e haraç veren rum, bulgar ve hırvat'ların çocuklarından devşirmedir. Hıristiyan halk, çocuklarının beşte birini askere vermeğe mecburdur. Fakat, imparatorluğun her tarafında değil; müstesna olan yerler çoktur. Savaşta ve barışta bu denli kalabalık bir ordu bulunduran Türk'ün çok büyük para harcadığı sanılsa bile, hakikatte, gene azdır. Çünkü, hıristiyan ve yahudi her hane, ondört yaşını aşan her kişi için, yılda bir duka ödemeğe mecburdur. Kaç milyon tutacağını, artık siz hesaplayın. Çocukları daha küçük iken alırlar ve sağlam yetişsinler, diye, bir hizmete yerleştirip okumak ve çalışmak öğrettikten sonra, içlerinden,

yeniçeri edeceklerini seçerler. Bunlara, yeniçeri olmadan önce, «Acemioğlan» denir. «Yeniçeri» lerin alâmetleri, peskopos'larınkine benziyen, beyaz keçeden bir külâhtır; kıvrılarak sarkan uçlarının ortası, altın sırma ile işlenmiştir. Boyunlarına, ön tarafa sarkan, boynuz biçiminde gümüş bir avadanlık asarlar; ve buna taş doldururlar. Hepsi yaya erdir; savaşa çıkarlarken, zabitlerinden başkası ata binemez. Büyük rütbede kumandanları, on tanedir; her biri, bin kişiye kumanda eder; her yüz kişinin başında, bir subay bulunur.

JUAN — Ne alırlar?

PEDRO — Bir buçuk riyal'den üç riyal'e kadar gündelik ve, her yıl, mavi renkte bir kat bol ruba (dolama). «Acemioğlan» lar, yarım riyal'den üç çeyrek riyal'e kadar gündelik ve yılda, onlar da, bir kat ruba alırlar; alâmetleri, şeker külâhı biçiminde, sarı renkte keçeden bir külâhtır; aldıkları rubanın da rengi sarı ve dokuması, «Yeniçeri» lere verileninden kabadır. Donanma açıldığı vakit, gemilere, «yeniçeri» ve «acemioğlan» lar da katarlar.

MATA — Yeniçeri'lerin karargâhı, nerededir?

PEDRO — Başlıca kalelerde, «yeniçeri» bulunur; çünkü bunları, kötülük işleseler bile, idam etmezler, uzak yerlere sürerler. İstanbul'daki kışlaları, şehrin ortalarında ve «Yağpazarı» denilen yerdedir. Binden fazla odası vardır. Her odada on kişi kalır ve içlerinde en eski olanı, «Odabaşı» adiyle, başlarına geçer. Savaşa çıkıldığı vakit eşyasını taşımak için, «Odabaşı» ya, arkadaşları bir at bulmaya mecburdur. Yemeklerini hazırlamak için, her odaya, bir «acemioğlan» ı verirler.

MATA — Odaları geniş midir?

PEDRO — On kişi uzanıp yatabilecek kadar.

MATA — Ya evli olanlar?

PEDRO — Hiç bir yeniçeri evlenemez.

JUAN — Neyin üstünde yatarlar?

PEDRO — Yerde, köleler gibi. Savaşta olsun, barışta olsun, hiç birinde, döşek olarak, bir çuldan ve yorgan olarak, sarılıp yatmak için, bir örtüden başka bir şey yoktur. Ve soyunmadan yatarlar, hasta olsalar dahi.

JUAN — Hiç biri, evlenemez mi?

PEDRO — Yeniçeri olduklarından, evlenemezler. Yalnız, bir kumandanlığa, veya «sipahi» liğe, ve yahut başka bir ödeve atanabilirler. O vakit, kışla hayatından kurtulurlar. Kılıç ve kargı kullanmakta, ok ve tüfek atmakta, bunlara erişecek er, hiç bir orduda yoktur. Kendilerine bu gücü veren, o çetin yaşama tarzlarıdır.

MATA — Bir de bizde, bir eri karyolaya yatırmayın da, görelim. Hele biraz da keyfoldular mı, vay konuklayanların başlarına geleceğe. Arkasına bir de fahişe takınca, cuma günü bile, sıkıysa tavuk kesip yedirme. **(Hıristiyanlıkta, cuma günleri et yenemiyeceğinden kinayedir).**

JUAN — Bizimkilerin de, seferde yerde yattıkları çok olur.

PEDRO — Karyola bulamadıklarından ötürü.

MATA — Fahişe taşırlar mı?

PEDRO — Benim gördüğüm seksen bin kişilik bir orduda, tek bir fahişeye rasgelmedim. Ama, doğrusunu söyliyelim : Kılampara olduklarından, oğlan taşırlar ve kadınlara pek aldırış etmezler.

***

JUAN — Orduları, bizimki gibi düzenli midir?

PEDRO — Neden olmasın? Hattâ, daha düzenlidir. Orduyu çevirenler, yeni devşirilen erler değil ki; hepsi, tecrübe görmüş geçirmiş asker. Hem onlarda, bizde olduğu gibi, baştan ordu kurmak gerekmez ki; İmparator, filân BEYLERBEYİ'ne, falan yerde bulunnsun, diye, haber yollar; o da, «Sancakbeyi» lerine, «Sancak» lar da «Subaşı» larına emir salarlar. (Sancak, Sancakbeyi'nin muhaffefidir). Ve barış zamanında da, savaştaki gibi hazırlıklı

bulunduklarından, BEYLERBEYİ, İmparator'dan emir aldığının üçüncü günü, yirmi bin kişiyle sefere çıkmağa hazır olur. Üç günün sonunda yola çıkmıyanın, İmparator yıllarca kendisine baktığı halde, tam lâzım olunca saklandı, diye, kafası uçurulur. ULU - TÜRK, İran seferine karar verdiği zaman, seksen bin kişinin onbeş gün içinde toplandığını, gördüm.

MATA — Davul çalmazlar mı?

PEDRO — Asker toplamak için, davul kullanmazlar; ama, sefere davul götürürler. Bir deveye, birden fazla davul yükletilemez, o kadar kocamandır. Davulu iki kişi çalar; gümbürderken, yer titriyor sanılır. Borazan ve çığırtma da kullanırlar.

JUAN — ULU - TÜRK sefere çıktığı zaman, ne gibi tertibat alırlar?

PEDRO — «Yeniçeri» lerin arasından, koruyucu er olarak, en iyi tâlim ve terbiye görmüş ve kendisinin en çok beğendiği, üç yüz kişiyi seçerler; bunlara, «Solak» derler. Şeker külâhı biçimindeki serpuşlarının ucunda, beyaz tüyden, gür ve büyük bir sorguç vardır. BÜYÜK SENYÖR'ün sefere çıkışı, görülecek şeydir : halka olan «Yeniçeri»lerin ortasında, kendisi; «Solak» ların yarısı önde, yarısı arkada; yanında, PAŞA'lar ve BEYLERBEYİ'ler; bunların önlerinde, bayraklariyle «Sancakbeyi» leri. «Sancakbeyi» leri, bayraklarını, bizde olduğu gibi, uşaklarının eline bırakmazlar, kendileri taşır. «Yeniçeri» lerden mâdasının giyimleri, tepeden tırnağa, ipekli ve sırma işlemelidir. Bu duruma pek şaşmamalı; o kadar haşmetli ve zengin bir prens, dünyada yoktur; çünkü yaptığı masraflar, boşuna gitmez; karada ve denizde, giriştiği savaşların hepsini kazanır. Hıristiyanlara karşı memleketini korumak için, sefere çıkacağı vakit, türküne, yahudisine ve hıristiyanına, bir yardım akçası keserek, harcadığından fazlasını toplar.

JUAN — Gelirini hesaplamanın mümkün olmadığını, ben de biliyorum. Ama, söylentilere göre, ne tutar acaba?

PEDRO — Bırak, önce atlıları anlatayım, arada bir şeyi atlamayalım. Başta, «Sipahi» ler; bunlar, bizdeki hafif süvari hassa alayı'nı andırırlar; sefere katılanlar, beşer yüz kişilik iki gruba ayrılırlar; bir kısmı, BÜYÜK SENYÖR'ün otağını çevreliyerek bekçilik ederken, öbür kısmı, ayrılmadan bulunduğu yerde yatar. Arkalarından, «Silehtar» lar gider; iki bin atlıdırlar; BÜYÜK SENYÖR'ün bineklerini bunlar güder ve atlarına bunlar bakar. Sonra, «Ulufeci» ler gelir; yukarı aşağı, bin kişidirler, «Sipahi» ler kadar; İmparator'a, geceli gündüzlü, bekçilik ederler. Daha sonra, «Avcu» lar; bunlar, hem atlı, hem piyadedir; sayıları, bâzı kralların ordusuna yaklaşır. **(Avcular, dediği, Osmanlı ordusundaki Zağarcı'lardır).**

JUAN — Hem askerlik, hem avculuk ederler, demek?

PEDRO — Anlatacağım. Kimse, ben savaşa gitmeğe mecbur değilim, diyemez. Padişah savaşa çıkınca, ahçı yamaklarına varıncaya kadar, hizmetinde bulunanların hepsi birlikte giderler. «Avcu» ların bini atlı, bini yayadır. Çok ta lüzumludurlar; çünkü, haraç veya hediye olarak aldığı şahin'in, doğan'ın, atmaca'nın haddü hesabı yoktur; her cinsten iki bin de köpek, koyun sürüsü gibi. Köpeklerin gündelikleri vardır; tazılarla büyük zağarlar, yeniçeri gündeliği; ufak zağarlar, acemioğlan gündeliği. Orada av köpeklerini, atlar gibi çullamak âdettir; onun için, köpeklere, yılda birer çul alınır. Sâde köpeklere bakan yeniçeri'lerle acemioğlan'ların sayısı, bini aşar ve işsiz de kalmazlar.

MATA — Yaya askeri, yok mudur?

PEDRO — Yaya asker, «Yeniçeri» lerle «Solak» lardır. Gene atlı olarak, «Garip» ler denilen bölükler vardır; garip, yoksul demektir; üç dört bin kişidirler. En sonda, «Azap» lar gelir; azap, serbest kimse demektir; hepsi do-

ğumdan Türk çocuğudur; bunları savaş çıkınca toparlarlar ve bitince terhis ederler.

*
**

JUAN — Bütün dediklerinden, BÜYÜK SENYÖR'ün, öyle burada söylendiği gibi sekiz yüz bin değil, dört yüz bin kişiyle bile sefere koyulduğu çıkmayor.

PEDRO — Ha, tam can alacak yere bastın. Oralarda bulunup derinden derine incelemelere girişmiş olanlardan başkalarının kestiremiyeceği bir nokta. Evet, eğer bizim yenilmez Kayser'imiz, o orduya karşı, on kez daha az bir kuvvetle, fırsat bulup yürüyebilseydi, kurdun dişlerini sökerdi. Bunu, iki sebepten ötürü yapamıyor. Birincisi, buralardaki savaşların meydan vermeyişi; ikincisi, korkaklığımız ve isteksizliğimiz. Korkuyu yaratan, söylediklerini bilmiyen bir takım kimselerin, hakikati kavrıyamadan, buralarda anlattıklarıdır. Sonunda ne oluyor? Bizim korkaklığımız, onların cesaretini artırıyor. Halbuki, bizim altmış bin kişimiz, onların altı yüz bin kişisinden ve bizim on bin atımız, onların yüz bin atından üstündür.

MATA — Anlıyamadım. Yetmiş bin, nasıl yedi yüz binden üstün oluyor?

PEDRO — İyi kulak kabartsan, anlarsın. Ve daha doğrusunu söyliyecek bir kimseye raslıyamıyacağına da, emin olabilirsin. ULU-TÜRK'ün ordusunda, beş yüz bin, daha çok değil, beş yüz bin kişi bulunabilir. Daha çoğu fazladır; malûm a, her şeyi büyütmek, âdettir. Beş yüz bin kişinin içinde, silâh kullananlar elli bini geçmez. Atlılara gelince, her çıkışında, yüz bin at kaldırdığı şüphesizdir. Fakat, bunları da, otuz ve hattâ yirmi binden üstün saymak, doğru değildir. Neden? Çünkü bir at, buradaki gibi, atlı bir silâhşör, demek değildir. Kaçarken beş duka'ya bir çift beygir satın aldığımı anlatmıştım, hatırınız da mı?

MATA — Evet, aklımda.

PEDRO — İşte, ULU-TÜRK'ün ordusundaki atların

altıda beşi, o çeşit atlardandır.

MATA — E peki, neye yararlar?

PEDRO — Söyleyim. Sayıları iki bini tutan «sipahi»-lerden gündeliği yarım duka olan, beraberinde, binicileriyle birlikte, üç at götürmeğe mecburdur. Gündeliği bir duka olanı, altı at ve altı kişi götürmek mecburiyetindedir... Gündelik arttıkça, mükellefiyet te, o nispette artar. Ve kasabalarda yatıp kalkmağa alışkın kimseler olmadıklarından, her biri, döşeğini yüklemek için, bir; pirincini, katığını ve tenceresini yüklemek için, bir; öteberisini yüklemek için de, bir at götürür. Evinde, kadınlardan başka kimseyi bırakmaz. Halbuki, yarım düzüne kölesi ve bir kaç at uşağı olmayan yoktur; bunları da, beraberinde alır. Hülâsa, her «sipahi», en aşağı on iki kişi ve sekiz at götürür. Adamlarını, yarım riyal ekmek, yarım riyal pirinçle besler; ve şarap içmedikleri, atlar da saman yedikleri için, çok çok, günde iki riyal harcar. Savaşçılık bakımından, atların bir tanesi işe yarar. «Ulufeci» lerin de durumu ve tutumu, tıpkısıdır.

JUAN — Yahu, bana dehşet salıyorsun. O kadar az para ile, o kadar çok insan nasıl beslenir?

PEDRO — Neden şaştın? Hep, kendi köleleri. Aylıkları yıllıkları yoktur, şarap vermezler, üstbaşa gelince, o da, kırk yılda bir. BÜYÜK SENYÖR'ün atlarına bakan ve hepsi hiristiyan olan seyisler, bu görevlerinden ötürü, böbürlenirler bile.

JUAN — Birlikte savaşa giderler mi?

PEDRO — En istekle giden, bunlardır. Hepsi, Boğdan'dan, Eflak'tan ve Bulgaristan'dan gelen, yarı vahşi, kimselerdir. Bu eyaletlerin, ULU-TÜRK'e verdikleri bir çok vergiler arasında, atlara bakmak için, her yıl, iki bin kişi yollamak gibi, bir taahhüdleri vardır. Bunların görevleri, BÜYÜK SENYÖR'ün atlarını çayıra çıkarmak ve, savaşa çıktığı vakit, arkasısıra gütmektir.

JUAN — Ne gündelik alırlar?

PEDRO — Hiç bir gündelik almazlar. Yalnız, atlara iki yıl bakıp yurtlarına dönerken, birer vesika alırlar ve, artık, her yıl vermekte oldukları bir duka haraçtan kurtulurlar. İlkbaharda, başbuğlarını önlerine katarak, bir ellerinde tırpan, bir ellerinde bir demet ot, gidip BÜYÜK SENYÖR'ü gördükten sonra, otu atlara dağıtırlar.

MATA — BÜYÜK SENYÖR'ün, iki bin seyise lüzum gösterecek kadar, atı var mıdır?

PEDRO — Belki, üç bin kişi bile yetmez. Otlaklarında, beş binden fazla atla kısrak ve elli binden fazla devesi bulunur; yüz bin dememek için, elli bin diyorum. Başka türlü, yirmi bin kişiyi aşan kapu halkı'na, atı deveyi, nasıl yetiştirebilir? Her birine, faraza, bir riyal gündelik verse dahi, seferde, bineklerini ve mekkârelerini sağlamak zorundadır. Ordularına dair, bu sayıp döktüklerimden, nereye varmak istediğimi açıklayım. Evet, dört yüz bin kişilik ordularında, savaşanların sayısı, yüz bini, hattâ seksen bini geçmez. İşte benim anlatmak istediğim, bu. Bizim hiristiyan prenslerimiz, asıl bunu bilmeliler, bunu. Gelip kendilerine birbirini tutmayan palavralar dinletenlerin, sözlerine inanmamalıdırlar. Deniz işlerinde de, durum aynıdır. İki yüz, yok beş yüz kadırga donatabilirmiş. Evet, üç yüz kadırgayı denize indirebilir; ama, denize indirmek başka şey, donatmak başka şey. Hele, İran'la savaş halinde iken, çok çok, yetmiş parça gemi donatabilir; barış zamanlarında da, haydi haydi, yüz yirmi.

MATA — O kadar geliri varken, nasıl olur da istediği kadar gemi donatamaz?

PEDRO — Tayfa bulunmadıkça, para ve gemi bir fayda sağlamaz ki. Bütün ülkesinde, yüz parçaya yetecek kadar gemici yoktur. Haydi bulundu, diyelim, ya kürekçi? Her gemi, yüz altmış kürekçi ister. Kürekçilik etmek için

İstanbul'a gelen budalaların sayısı ise, üç dört bini geçmez.

*
**

JUAN — ULU-TÜRK'ün geliri, ne tutabilir?

PEDRO — Benim edinebildiğim bilgilere göre, hakikate en çok yaklaşan şu rakamlardır: hiristiyanlardan, her yıl, cizye olarak aldığı bir buçuk milyon ve sundukları hediyelerden eline geçen yarım milyon duka. Satışlar üzerinden aldığı resimlerden, bir milyona yakın. Tuzlalardan, yarım milyon. Mahlüllerden, yarım milyon. Eskiden bağımsız bir devlet olan Karaboğdan, yılda bir buçuk milyon, belki daha da fazla haraç verir. Kıbrıs ve Zanta adaları için, Venedik onüç bin duka öder; başkaca verdikleri de vardır, ama, bunları pek bilemiyorum. Sakız, ondört bin duka verir. Raguza, yarım milyon derler, fakat, bu kadar tuttuğunu sanmıyorum. Surye'yi ve «Soltan» dan alınan bütün yerleri çeviren Kahire'deki Paşa, bir milyon gönderdikten başka, yolladığı onbeş bin erin de donatımını ve maaşlarını sağlar. Taşos adasının altın ocaklarından çektiği, iki milyonu aşar. Bütün imparatorlukta yetişen mahsüllerden aldığı ondalığı da, artık siz hesaplayın, benim gücüm yetmez. **(Raguza, Dobrovenedik'tir. Mısır Kölemenleri'nin başlarına, Avrupa tarihlerinde, Soltan veya Soldan denirdi).**

JUAN — İmparatorlukta yetişen mahsüllerin onda birini ULU-TÜRK alır, ha?

PEDRO — Hiristiyanından da, yahudisinden de, türk'ünden de. Yahudilerin hiristiyanlardan az vergi verdiklerini sanmayın; hiristiyanlar daha çok olmakla beraber, yahudiler daha çok vergi verir. Sefere çıkacağı zaman, PAŞA'lar, BEYLERBEYİ'ler, SANCAKBEYLERİ ve bütün ileri gelenler, yarış edercesine, BÜYÜK SENYÖR'e en makbule geçebilecek hediyeler sunarlar. SİNAN PAŞA'-

nın ettiği hediyeyi gördüm; yüz bin duka tutarında gümüş, altın ve ipekli.

JUAN — Hiristiyanlara biçilen haraçta ben bir haksızlık görüyorum.

PEDRO — Ne gibi?

JUAN — Ondört yaşına varanlardan, yoksul ile zengini bir tutarak, hepsinden birer duka almak, bence büyük haksızlık.

PEDRO — Tam yerinde bir noktaya bastın. Bu çeşit sorularla, bir çok şeyi hatırlatmış oluyorsunuz. Zengini ve yoksulu, ondört yaşına basınca, «haraç» defterine geçirirler; ve yoksulu yarım, zengini de bir buçuk dukaya bağlarlar.

JUAN — Eh, şimdi oldu.

PEDRO — Haraç vermiyen, imtiyazlı bâzı kimseler de vardır. Fakat, otuz akça değerinde, bir hediye sunmağa mecburdurlar.

MATA — Topçu bakımından, ne durumdadırlar?

PEDRO — Önceleri, iyi durumda değillerdi. Topları tekerlek üzerine yerleştirerek dingillemeyi öğretecek ustaları yoktu. Yahudiler, İspanya'dan gelince, bu işi, şişhane kullanmayı, istihkâm kurmayı, siper kazmayı ve savaşla ilgili bir çok şeyi öğrettiler. Savaşa çıktıklarında, çadırı ateş aldığından ötürü ordugâhta bağırıp çağıranı, hemen öldürürler. Ordugâhın içinde birine saldırsalar, yapabileceği sessiz sedasız karşı komaktır; arada vurulan dahi olsa, gürültü patırdı edeni öldürürler. Atı boşanan, patırdı etmeden yakalayabilirse, ne âlâ, yakalayamazsa varsın kaybolsun. Kolladıkları, tek ordugâhta kargaşalık çıkmasın.

JUAN — Yol açmak için, öbür krallar gibi, çomakçıları var mıdır?

PEDRO — Bu görev «Çavuşbaşı» nındır, halkı düzene sokan odur; emrinde, üç yüz «çavuş» vardır; BÜYÜK SENYÖR'ün geçeceği yerlerde, yolu açan bunlardır.

MATA — Buradaki gibi, orada da, ulaklar var mıdır?

PEDRO — BÜYÜK SENYÖR yola çıktı mı, ardından ulaklar gider. Sağa sola koşup gerekmiyecek yerlere, bahusus hiristiyanlara, haber verebilirler düşüncesiyle, ulaklara ayrıca at vermezler.

MATA — Bineksiz mi giderler?

PEDRO — Her defasında, gidecekleri yere kadar muteber olan bir vesika alırlar; bunu göstererek, binek elde edebilirler. Kötü bir tutumdur; kimse reddedemiyeceği için, bir çok edepsizliklere meydan verir. Bâzıları, şunun, bunun hayvanına musallat olurlar ve, para koparıp bırakırlar. Oranın tatarları gece gitmez. En iyileri, BÜYÜK SENYÖR'ün emirlerini götüren yüz kadar İran'lıdır; bunlara «peyk» denir. Ben inanmıyorum ama, dalakları yokmuş derler, bunu bana içlerinden biri de söyledi; ne yolda aldırdıklarını anlatmadı. Yalınayak ve sırtlarında, diz kapaklarına kadar inen, yeşil renkte ipekten bir gömlek; kafalarında, şeker külâhı biçiminde ve, tepesi tüylü, al kadifeden bir külâh; bellerinde, çerçiler gibi yürürken ses çıkaran, çıngırakları gümüş bir kemer. Bir ellerinde biraz nöbet şekeri, bir ellerinde bir bokalcık gül suyu, hoplayıp zıplıyarak ve rasgeldiklerine gülsuyu serperek giderler. BÜYÜK SENYÖR'ün dilediği yere, işte bunlardan birini yollarlar.

JUAN — Bir günde, ne kadar yol alabilirler?

PEDRO — Yirmi beş, hattâ gerekirse otuz fersah. SİNAN PAŞA'nın bir «peyk»i vardı, İstanbul'dan Edirne'ye bir günde gider ve, ertesi gün, dönerdi. İki şehrin arası, otuz fersahı aşar.

MATA — Doğrusu, çok; atlı postacılar da daha fazlasını yapamaz. BÜYÜK SENYÖR çıktığı vakit, kendisine on bin atlının refakat ettiği, doğru mudur?

PEDRO — Savaşa, seksen binden fazla atlı ile çıkar.

MATA — İyi anlatamadım, gezmeye veya camiye giderken, demek istedim.

PEDRO — Yalan, büyük yalan. Bir kere gezmeğe, çoğu, bir çektirmeye binerek, denizden çıkar. Camiye gitmeye gelince, o lâfı edenler, ömürlerinde iki yüz beygiri bir arada görmemiş kimselerdir. Yoksa, ortaya o kadar saçma bir söz atamazlardı. Saray'la namaza çıktığı Ayasofya camiinin arası, dört beş yüz adımdır. Beş yüz adımın arasına, on bin atı sığdırsınlar da, görelim.. O kadar yere, havadan on bin sinek bile sığmaz. Doğrusu, onun da bizim İmparator gibi, üç yüz atlı ve üç yüz piyade ile çıktığıdır. Fazlasına, yemin dahi etseler, inanmayın. Yalan olmıyarak söyliyebilecekleri, tepeden tırnağa kadar rengârenk ipekli ve işlemeli kumaşlar giymiş bulunan adamlarının, ve atların, pek gösterişli oluşudur. Hele «solak» lar, kendilerini daha da boylu gösteren sorguçlarından ve, «yeniçeri» lerle birlikte, büyük bir düzenle yürüyüşlerinden ötürü, pek göze çarparlar.

AYASOFYA

JUAN — Ayasofya'ya, türk'ler de bizim gibi değer verir mi?

PEDRO — Asya'nın, Afrika'nın ve Avrupa'nın en güzel, en gösterişli ve en azametli yapısı olduğunu sandığım Ayasofya mâbedini, Kontantiniye'nin onikinci imparatoru Büyük Jüstinyen yaptırmıştır. Sultan Mehmed, İstanbul'u alınca, içindeki bütün sûretleri ve tasvirleri kaldırtarak, kiliseyi camiye çevirmiş ve adını değiştirmemiştir. BÜYÜK SENYÖR, Cuma namazlarını burada kılar. Ana mâbedle iki çardaktan başka ne kadar bölüğü varsa, yerlerine evler yaptırmak için yıktırmışlardır. **(Eski tarihler, mezhep didişmeleriyle ilgili sebeplerden ötürü, Jüstinyen'den önce gelen üç imparatoru saymazlar. Ayasofya'nın**

müştemilâtını yıktıranlar, Dördüncü Haçlı Sefer'in frenkleridir).

JUAN — İki çardaktan başka, daha neleri olabilir?

PEDRO — İspanya'da, Ayasofya'nın bölükleriyle birlikte kapladığından daha geniş yer kaplayan sâde dört şehir sayabiliriz. Mâdenî üç yüz kapısı varmış ve çevresi bir fersah tutarmış.

JUAN — Ne gibi sanat eserleri taşır? Ne çeşit malzemeyle yapılmıştır?

PEDRO — İstanbul'dan bahsederken anlatacaktım. Fakat, mâdemki sırası düştü, nasılmış anlatayım. Doğrusu, eski durumunu lâyıkiyle belirtemem; çünkü gözlerimle görmedim, ancak işittim. Mâmafi, temellerin nerelere değin uzandığına ve bugün, gözüken kalıntılara bakılınca, eskiden ne halde bulunduğu kestirilebilir. Çardaklardan ikisinin de zemini beyaz mermer döşeli ve duvarları beyaz mermer kaplıdır. Tavanları, hep mozayik; kapıları, onsekiz tane ve mâdenden. Memerler bizdeki gibi yerleştirilmemiş, inceden inceye tıraş edilerek, dama tahtası biçimi döşenmiştir.

JUAN — Dediklerinden, duvarları kaplıyan mermerlerin de ayni şekilde yontulduklarını anlar gibi oluyorum.

PEDRO — Mermeri, orada bizde ağacı kestikleri gibi biçerler. Ve bayağı kösele gibi, incecik ve pek düzgün levhalar haline getirirler. Hiristiyanlara gördürdükleri başlıca işlerden biri, budur.

MATA — Bıçkıları peynir testeresi ve biçtikleri peynir olsa gerek; yoksa, bize de inandırmak istediğin gibi, mermeri yarmak ve biçmek, nasıl olabilir?

PEDRO— Öyleyse, işin içine bir de mucizenin girdiğini öğrenesin, diye, testerelerin dişsiz olduğunu ve bilenmediğini, sözlerime katayım. Ve mâdem bu konu üzerinde beni fazla tuttun, tam anlatayım. Taşı, evet, üzerine çizilen

çizginin üstüne kum ve su dökerek keserler. Yalnız, birinin durmadan kum dökmesi gerekir.

JUAN — Yeşimin çıktığı Santo Domingo de Silos'ta da tıpkısını yaptıklarını duymuştum. **(İspanya'nın manastırı ve arşivleri ile meşhur bir şehridir).**

PEDRO — Olabilir. Duvarlar, önce kaba malzeme ile örülür; mermer levhalar, üzerlerine sonra yerleştirilir; tıpkı, satranç tahtası biçiminde; veya, bizde tuğlayı yerleştirdikleri gibi. Asıl mâbedin içinde, mermer yoktur; hep, yeşim ve somakidir.

MATA — Zemin de mi öyle?

PEDRO — Her taraf.

MATA — O halde, pek büyük bir yer olmasa gerek?

PEDRO — İçi, on yedi bin kişi alır. Büyük bir törenle namaz kılman cuma günleri, o kadar kişinin camiden çıktığı görülebilir; çünkü hükümdar veya vekili, cuma namazlarını orada kılar.

MATA — Ay, ay, ay! Bana bir şeyler oluyor. Yahu, kime anlatıyorsun? Onyedi bin kişi alan, yeşim ve somakiden kilise, ha? Sen oradayken, taşlara basarak kırmasınlar, diye, eteklerine yapışıp geri çekmedin mi?

PEDRO — Kabahat, senin gibi budalalara böyle şeyleri anlatmağa girişende. Sen hiç Salamanka'da bulundun mu?

MATA — Bulundum, ne olacakmış?

PEDRO — Salamanka'nın saat kulesini görünce, kim bilir nasıl ağzın açıkta kalmıştır. Çünkü o saat, sence ve senin gibi kavrayışı kıt kimselere göre, kim bilir ne ince bir icad, ne ustalıkla meydana gelmiş bir eserdir. Dahası var, dinle : bir yandan bir yana genişliği şeşhane menzili kadar tuttuğu halde, mozayikle işli kubbesi yükseklerde sanki göğe asılıymış gibi gözükür. Etrafı, direkleri yeşim ve somaki, balkonlarla çevrilidir. Bu balkonlarda, oniki bin kişi yer alabilir.

JUAN — Balkonlar, hep kilisenin iç tarafında mı?

PEDRO — Evet, ve yukarıya kadar üstüste.

JUAN — Fevkalâde bir şey olduğu anlaşılıyor. Görmek istiyenleri içeriye bırakırlar mı?

PEDRO — Türk olmıyanlar, bile bile, giremez; girerse, türk ederler; meğer, benim gibi özel bir durumu olsun. **(Türk ederler, müslüman ederler demektir).** Kapılarında daima «yeniçeri»ler bekler. Bunlardan birinin eline, gizlice, iki riyal sıkıştırdın mı, girebilirsin; başka türlü olmaz; yoksa dediğime uğrarsın. İç kısımdan dehlize, mâdenî dokuz geniş kapı açılır; büyüğü, ortalarındadır; dolan kalabalığa göre, çok sayılmaz. Kapılara, al renkte çuhadan perdeler asılıdır. Yapının üstü, keremit yerine, kurşun kaplıdır; İBRAHİM PAŞA'nın konağı gibi. **(Sultan Süleyman'ın meşhur sadrazamı Parga'lı İbrahim Paşa).**

MATA — Görüyorsunuz, ben susuyorum. Tanrı'nın yaratamıyacağı şey, dünyada yoktur.

PEDRO — Söylediklerimin doğruluğuna, göz kırpmadan inanabilirsiniz. Ayasofya, büyük olmuş veya küçük olmuş, bana göre hoş. Ben, gözlerimle gördüklerimi ve ellerimle dokunduklarımı anlatıyorum.

ŞEHİRLİ ÂDETLERİNDEN

JUAN — Kibarlar, anlattığın camiye, ata ve katıra binerek mi giderler?

PEDRO — Bineği olan biner; daha çok, ata binerler; katıra binenler de yok değildir; yahudi hekimler katıra biner. Hayvanların kuyruklarını kesmeyi büyük ayıp sayarlar ve, ördürüp yana doğru, üzenginin kayışına bağlarlar.

JUAN — Eyerlerinin haşaları var mıdır?

PEDRO — Hepsinin. Haşaları koyu al ve ipek işlemelidir, fakat ufaktır. Eyer takımları da, rengârenk veya gümüş işlemelidir; pek te güzeldir ve, onlar da, ufaktır.

İşlemeler gözüksün, diye, üzerlerine örtü geçirilmez. Seyis veya uşak, beraberinde taşıdığı ince bir çulu, efendisi iner inmez, tozlanmasın diye, eyerin üstüne atar.

MATA — At üstünde iyi tutunurlar mı? Binici midirler?

PEDRO — Hayır, türkler iyi binici değildir. Üzengileri kocamandır; hayvanın yanlarını sıkı kavramazlar; bacaklarını, açık tutarlar. Dört nala kalkınca hayvandan düşmemeyi büyük bir mârifet sanarlar ve, boyuna kalkıp oturarak, kıçları ile eyeri döverler. Atları, hep, enenmiştir ve her milletinkinden daha bakımlıdır. Onun için, ahırda bir sürü at, tepişmeden, yanyana kalabilir. Kibarların çoğu, gümüş gem ve gümüşlü başlık kullanır. Eyerin kaşına, pirinçten bir kap takılıdır.

MATA — O da neye yarar?

PEDRO — İçine, kasabada gezinirken bir yerde duraklayınca, takımları temizlemek için, bir sünger korlar. Kıra çıktıkları vakit te, torba işini görür; içine biraz et, veya incir, ve yahut ekmek korlar.

MATA — Oralarda, fırça yok mudur?

PEDRO — İstediğin kadar. Ama, haşayı ve eyer takısmının meşinlerini sünger daha iyi temizler. Uşak bir yerde duraklayınca bunları siler; atın tırnaklarını temizlemek için de kuşağında ayrı bir sünger taşır.

SİLÂHLAR

MATA — Bir de, silâh takımlarını öğrensek.

PEDRO — Onlar, bizim gibi yerağ kullanmazlar. Zırh gömlek ve gümüşle bezenmiş tulga giyenler vardır. Ama, hele tulgayı, pekaz giyen bulunur; çünkü değmez. Giydikleri keçe külâhlar o kadar sert ve sağlamdır ki, bunlara, tıpkı demir başlıklar gibi, kurşun işlemez. Türk atlıları, kargılarının uçlarına taktıkları canfes bayrakcıklardan ötürü, çok güzel ve çok uzaktan görünürler.

MATA — Mızraklarının uclarında bayraklar dalgalanan yüz bin atlı, kim bilir ne gösterişli olur. Peki, mızrağın sapını dayamak için, meşin yasdangaçları yok mudur?

PEDRO — Yerağ kullanmayınca, yasdangacı ve yapsınlar. Yaya erler iyi nişancıdırlar. Hafif şeşhaneleri, hakiı olarak, burada da pek makbuldür. Harbe ve kılıç ta kullanırlar.

JUAN — Toplarını, gidecekleri yere, parçalatarak taşıttıklarını ve vardıklarında tekrar döktürdüklerini, kaç kere, duymuştum.

PEDRO — Masal, öbürlerinin yanına konacak, bir masal daha. Taşıma tertibatı da dahil, topu ve topçusu türklerinkine yetişebilecek bir kral dünyada yoktur. Artık kullanılmayarak, İstanbul'da bir yana bırakılmış olan toplar bile bizim bugün kullandıklarımızdan üstündür, diyebilirim. «Sofi», top ve tüfek kullanmaz; kullansaydı, türklerden baskın çıkardı. **(Batı'da, Şah İsmail ile ondan sonraki İran hükümdarlarına, uzun bir süre, Sofi denildi).**

JUAN — «Sofi» türk müdür, nedir?

PEDRO — İran kralıdır ve Muhammed'in soyundandır. İranlı'lar da müslümandır. **(O zamanki Sûfi, Şah İsmail'in oğlu birinci Tahmasp idi. Şah İsmail, İmam Musa Kâzım'ın ve dolayısiyle Hazreti Ali'nin soyundandır).**

JUAN — O halde, ULU-TÜRK ile arasında neden savaş oluyor?

PEDRO — «Sofi», İstanbul, Kahire ve Trabzon imparatorluklarının meşru vârisi olduğu ve, en eski müslüman idiğinden, Muhammed namına fütuhata girişerek müslüman dinini korumanın kendisine düştüğü iddiasındadır. Ve ULU-TÜRK için, yarı hiristiyandır ve hiristiyandan inmedir, adamlarının hepsi de, hiristiyan çocuğudur ve tam müslüman değildir, der. Tutumu, Lüter'ci almanlara karşı savaş açan İmparatorun tumumunu andırır. **(İmparator dediği Şarlken'dir).**

JUAN — Ne çeşit asker kullanır?

PEDRO — Hepsi savaşçı altmış bin atlı. Yokluğa o kadar alışkındırlar ki, gerekirse, bir kasabaya veya köye iki yıl ayak atmıyabilirler.

JUAN — Piyadesi yok mudur?

PEDRO — Yaya tek bir kişisi yoktur. Ve bundan dolayı, Türkten üstündür; çünkü bugün burada, yarın başka yerdedir ve, çok kez, BÜYÜK SENYÖR'ü baskına uğratır. Geçtiği yerleri dümdüz eder, kasabalarda köylerde ayakta yapı bırakmaz, ekinleri yakar, ahaliyi kılıçtan geçirir.. ULU-TÜRK oralardan geçerken, yiyecek içecek ve konaklıyacak yer bulamasın, diye.

MATA — ULU-TÜRK, daha kalabalık bir ordu ile üzerine varırsa, «Sofi» yi altedemez mi? Bahusus piyadesi ve topçusu var; öbürünün ise, yok.

PEDRO — «Sofi», meydan muharebesini kabul ettiği takdirde, şüphesiz, her defasında yenilir; çünkü süvarinin saldırışını kırmakta, piyadenin rolü büyüktür

JUAN — Topçunun daha da büyük.

PEDRO — Bunda aldanıyorsun: meydan muharebelelerinde işi gören bilek ve tüfektir; denizde de öyle. Topçunun vereceği zarar, azdır. Topçu, kasabalara karşı girişilen hücumlarda yarar; surlarda, kulelerde, kalelerde bir gedik açarak, ordunun içeriye dalmasını sağlar. Bunun dışında, asıl tesirli olan, piyadenin yaylım ateşidir. Bir orduda, her boydan er bulunduğundan, bu ateşe tesirli bir düzen vermek kolaydır: bir sıra, diz çökmüşler; arkasında bir sıra, kısa boylular; bunun da arkasında, uzun boylular. Birden ateşe başladılar mı, kurşunlardan biri değmezse öbürü mutlaka değer; ve ne mutlu kurtulabilene. İran'lılar yavuz süvaridir; «Sofi»nin altmış bin atlısı, ULU-TÜRK'ün sürükliyeceği bir milyon atlıya bedeldir.

JUAN — Mâdem öyledir, neden muharebe vermekten kaçınıyor?

PEDRO — Topçudan ve piyadeden çekindiği için. Piyade siper kazıp yerleşti mi, süvari saldıramaz ki.

JUAN — Şu halde nasıl oluyor da, yenilik çok kez «Sofi» de kalıyor, diyorsun?

PEDRO — Anlatayım: ULU-TÜRK, meydan muharebesine zorlamak için, boyuna «Sofi» nin arkasından koşar. «Sofi», hep kaçar ve sonunda elverişli gördüğü bir yerde durur. İki ordu karşılaşarak, ordugâhlarını kurarlar. ULU-TÜRK askerini düzer ve toplarını yerleştirir. Çatışma başlar ve çarkaları, hep«Sofi» kazanır; çünkü gözetlemek zorunda olduğu topu ve topçusu bulunmadığı gibi, süvari yönünden üstündür. Sıra, meydan savaşına gelir. Çarpışmanın en kızıştığı bir anda «Sofi», yenilmişçesine arkasını dönerek, otağını kaldırıp kaçar. ULU-TÜRK arkasından kovalamağa başlar ve, bir dağın eteğinde, sıkıştırmış gibi olur. Bu durumu kendi hazırlayan «Sofi», geceleyin ve beklenmedik birsırada, türk ordusunun topçuyu gözeden dümdarına baskın yaparak, ULU-TÜRK'ün toplarını bozar.

JUAN — Lâfın kısası, yenmek istedi mi, kaçar?

PEDRO — Böyle yapmasa, mutlaka kaybeder. Ondan yana en verimli savaş, baskınlara başvurup oynak savaş etmektir. «Sofi» nin elinde ateşli silâh bulunsaydı, şüphe yok türklerden çok yer alabilirdi. Türklere karşı savaş açmak istiyen hiristiyan prenslerimiz, İranlılarla savaşta bulundukları zamanı seçmelidirler; çünkü türklerin kaleleri hiç yoktur.

MATA — Bence en akıllıcası, «Sofi» ye gözederek, sen ordan ben burdan diyip Türk'ü ortaya almaktır. Ama, hiristiyanların aralarındaki çekişmelerden faydalandıkları gibi, bizim de onların aralarındaki çekişmelerden faydalanmamız, nerede!

PEDRO — Tanrı'nın buyruklarına uymuş olsaydık, faydalanır ve kazanırdık ta. Tanrı'yı dinlemediğimize gö-

re, faydalanacak yolu araştırmak kimin aklına gelir ki?

KADINLAR

MATA — Türklerin düyünlerinden söz ettiğimiz halde, kadınlarından bahsetmedik. Türkiyede kadın var mıdır?

PEDRO — Yoktur. Erkekler, mantar gibi, yerden biter.

MATA — A canım, türk kadınlarının yaşayışları, giyinişleri ve süslenişleri hakkında bir bilgimiz yok, demek istedim.

JUAN — Sözü kadınlara getirmek için, Matalas Callando'nun yarım saattir kıvranıp durduğunun farkındayım.

MATA — Türk kadınları çok mu karadır?

PEDRO — Rumu ve yahudisi de dahil, hepsi, bembeyaz ve pek güzeldir.

MATA — O kadar Doğu'ya düştükleri halde, beyazdırlar, ha? Ben hindu'lar gibi sanıyordum .

PEDRO — Doğu'ya düşmek, sıcak mıntakaya mı düşmek demektir? İstanbulun tulu 55, arzı 43 derecedir; soğuğu da, Burgos'un ve Valladolid'inkinden aşağı değildir.

MATA — Bizdekiler gibi sürünürler mi?

PEDRO — Doğu'dan Batı'ya ve Güney'den Kuzey'e değin, bunu yapmıyan kadın var mıdır? Seksenlik olduğu halde, kırk sekiz yaşına henüz bastığını söylemiyen ve, güzel değilsiniz, deseniz alınmıyan bir kadını hanginiz görmüştür? Türkler, tek bir noktada haklıdırlar, o da şudur: kadınları saymazlar ve, onlara, mutfağın avadanlığından fazla bir önem vermezler.

Hiç bir işde, oylarına başvurup övütlerini dinlemezler. Bizde kadın yüzünden her gün çıkan kavgalardan, bıçaklamalardan ve ölümle biten dalaşmalardan, orada eser yoktur. Her halde, bizdeki hanımların tavsiye mektuplarını aklınıza getirerek, o çeşit namelerin orada da geçip geçmediğini soracaksınız. Geçmez, ahçı yamağının ricası bile,

bütün hanımların iltimasından daha tesirlidir. Tek bir istisnası vardır; hastalığında kendisine baktığım Sultan'ın arzuları. ULU-TÜRK'ü bayağı büyülemiş; bir dediğini iki etmez. Başkaları, ULU-TÜRKîün karıları dahi olsalar, yapılmıyacağım bildikleri için, bir kimse hakkında iltimasta bulunmazlar. **(Baktığı Sultan, Hürrem Sultan'ın kızı, İkinci Selim'in kızkardeşi ve Rüstem Paşa'nın haremi Mihrimah Sultan'dır).**

MATA — Kahrolayım eğer bunda baştan aşağı haklı değilseler. Biz de tıpkısını yapsaydık, aramızdan hargün karkar ve kısa zamanda, bütün dünyanın efendisi kesilirdik. Üstelik, imanı tam hiristiyan haline gelmiş olur ve, girişeceğimiz bütün işlerde, Tanrı'nın yardımına ererdik.

JUAN — Dediğine erişmek için, neden kadınlar engel oluyormuş? Arada bir kötülük varsa, kendimizde araştıralım.

MATA — Kadınların iltimaslarına son verilirse, hiristiyanlık âleminde adâletin daha düzgün yürüyeceği inancı, sende de yok mu? Bir hırsız veya bir haydut, filân manastırın baş rahibesinden veya falân kontun kız kardeşinden, benim uşağımın oğludur, kendisine ilişilmesin, diye, bir tavsiye mektubu elde edince, hırsız veya harami olmaktan sıyrılmıyor mu? Yüksek durumda bir hanımefendi, tavsiye mektubunda hâkime, uşağı olan adama yapacağı yardımın karşılığını göreceğini bildirince, hâkim ne yapıyor? Herkes gibi, o da, ilerleme beklediğinden, iki şeyden birisi: ya haklıyı haksız çıkarıyor, ya da, dâvayı uzatarak, haklı tarafı haksız tarafla uyuşmağa mecbur kılıyor. Öyle değil mi?

JUAN — Bu dediklerin, tavsiye mektupları elde edenler için, olabilir. Ama, herkes, tavsiye edebilecek durumda bulunan hanımların yanına ulaşamaz ki?

PEDRO — Yoo, affedersin, bunda aldanıyorsun; öyle, sanki saraya mensupmuşsun gibi konuşma. Kraliçeden

tut ta bilmem hangi hanımdan ısmarlama kâğıdı isteyip alamıyan var mıdır? Ismarlama arayan zerzavatçı karının oğlu bile tavsiyeyi verecek kadının ebesine veya kapıcısına başvurdu mu, dilediğini sepet dolusu elde eder.

JUAN — Tavsiye verebilecek kimse rahibe ise, ebe ile ilgisi ne olabilir?

PEDRO — Ovakit, mahallenin papazına başvurur, mektubu o imzalatır; kendisine mektup yazılanı tanımağa hâcet yoktur. Bir gün, Madrid'e pek uzak olmıyan bir yer de, bir hâkimin karısını görmüştüm, gebeydi. Çocuğumu düşürebilirim, diye, ölüm cezasına çarpılmış bir caniyi dırağacından aldırttı. Karının kocası, kaatili olduğu yerde affetti, ve herif, ömrü boyunca suç işlememiş bir insan kesiliverdi.

MATA — Türk kadnları da sokağa, bizimkiler gibi, giyimli kuşamlı ve tantana ile mi çıkarlar?

PEDRO — Bizimkileri bastırırlar bile; ama, sokakta kendilerini kimse tanıyamaz.

MATA — Neden?

PEDRO — Sokağa açık çıkmazlar, sımsıkı örtünürler. Dışarıda kendilerini kocaları, babaları ve kardeşleri bile tanıyamaz.

JUAN — Sokakta tanıyamıyacak kadar mı evde yüzlerine bakmazlar?

PEDRO — Dış kılıklarında değişiklik yoktur; rahibeler gibi, hepsi bir çeşit giyinirler. Bir manastırda, bütün rahibeler yüzleri örtülü olarak önünüzden geçseler, kız kardeşinizi veya karınızı tanıyabilir misiniz?

MATA — Kim tanıyabilir?

PEDRO — Tamam, türk kadınlarını tanımak daha da güçtür. Büründükleri çarşafların renkleri ve kumaşları değişebilir: kimi bu renk, kimi şu renk, kimi işlemeli, kimi ipekli, kimi çuhadan, ama o kadar. Kapınızın eşiğinden aşar

aşmaz sokakta rasgeleceğiniz yüz kadının, hiç olmazsa yarısı, kendi karınız gibi giyinmiştir.

MATA — Türk erkekleri kıskanç mıdır?

PEDRO — Onlar kadar kıskanç insan yoktur; ve boşuna kıskanç değildirler. Çünkü, aralarında oğlancılık eksik olmadığından, karılar da, buna karşılık, bir çare araştırırlar.

JUAN — Bilerek mi?

PEDRO — İçlerinde bâzen öyle edepsizler çıkar ki, oğlanları karılarından gizlemezler bile. Hattâ yatağına karısı ile birlikte oğlanı da alıp, nispet olsun diye, kadına dokunmıyanı dahi vardır.

MATA — İşi bu dereceye getirince, kadınların da her şeyi yapmaya hakları olur.

PEDRO — Kendi kardeşlerini ve akrabalarını bile, karılarının bulunduğu yere sokmazlar. ULU-TÜRK'ün kızına baktığım sıralarda, SİNAN PAŞA, nasıl olduğunu, nasıl davrandığını, nasıl nabzını yokladığını, hep sorardı. Kardeşinin karısı olduğu ve ayni şehirde oturdukları halde, görebilmek için geçer akça bir milyon vermeğe hazır bulunduğunu ve bu arzusunun, yüreğinden her hangi bir kötülük geçtiğinden değil, sırf yengesine lâyık olan hizmetleri öğrenip yerine getirmek kaygısından ileri geldiğini, söylerdi. Bunu demekle beraber, yürürlükte olan âdetlere uymayı, gene, pek yerinde bulurdu.

MATA — Şu halde, nasıl evlerinden dışarı çıkmalarına mesağ veriyorlar?

PEDRO — Başka tüalü yapamazlar da, ondan. Anlattığım gibi, şeriatleri, baştan aşağı yıkanmalarını gerektirir. İşte bundan dolayı, kışın dahi, haftalık bayramlarının arefesi olan perşembe günleri hamama giderler. Yolda, gönlü çeken, kendini bir maceraya kaptırmaktan geri kalmaz; çekinmeğe bir sebep yok, tanınmaz ki çekinsin. Ama ricalin ve pek zengin kimselerin durumları bambaşkadır;

bunların, konaklarında hamamları vardır. Bu gibilerin karıları, bütün yıl ve ömürleri boyunca, bir kere girdikleri evden, artık dışarıya çıkmazlar; «Santa Clara» rahibelerinden daha kapalı yaşarlar. **(İtalyanca adı «Santa Chiara» olan rahibe, onüçüncü yüzyılın başlarında, kadınlara mahsus bir tarikat kuran betul bir İtalyan kızıdır).**

MATA — Yapa yalnız, bu kadar kapalı, nasıl yaşayabiliyorlar?

PEDRO — İstediklerinden çok kalabalık içindedirler. Efendim SİNAN PAŞA'nın altmış üç kadını vardı. Rahibesi daha çok manastır bulunur mu, artık siz araştırın.

JUAN — Bu kadar kadını ne yapar? Bir tanesi yetmiyor mu? Hele, dediğin gibi, işin içine sapıklık ta girince?

PEDRO — Ne yapsalar, ne etmeseler, gene şeytanın peşine takılıp cehennemi boylıyacak olduktan sonra, dünyadan kâm almalarını tabiî görmek gerekir. Bu münasebetle, şunu da bilesiniz: ne senyörleri, ne de kralları evlenir. «Linyaj» ve «majora» haklarını göz önünde tutup ona göre evlenmek düşünceleri yoktur; çünkü her ikisi de onlarda yoktur. **(Soy'a ve ekberi evlâd'a dair veraset hakları).** Peki ne yaparlar, diyeceksiniz? Dilber bir cariye satın alırlar, veya biri kendilerine hediye eder, ve onunla yatarlar; oğlu olursa, evlenirler. Ev kuranlar, güçleri yeterse, kendileri için kadınların kaldıkları yerden ayrı bir bölük yaptırırlar. Kadınların oturdukları odaların pencereleri sokağa bakmaz; rahibelerin hücreleri gibidir. Kadınların bölüğü ne kadar uzak düşerse, o kadar kibarlık sayılır. Şeriatlerine göre, bir kimsenin dört nikâhlı karısı ve dilediği kadar cariyesi olabilir. Efendim SİNAN PAŞA'ya dair bu dediklerimden, öbür senyörlerin nasıl yaşadıklarını da çıkartabilirsiniz. Anlattıklarımı yabana atmayın; türk olsun, hiristiyan olsun, bunları gözleriyle görüp anlatacak bir kimse, henüz, buralara ayak atmamıştır. Paşa'nın, konağında altmış üç kadını bulunduğunu söylemiştim; dör-

dünden, oğulları olmuştu; büyük oğlunun anası, hepsinin başları idi; manastırların baş rahibeleri gibi. Konağın, içiçe üç kapısı vardı; her kapının önünde, enenmiş iki zenci bekçilik ederdi. Bunlara «ağa» derler; başları olan, en içteki kapıyı gözedirdi; dairesi de oradaydı.

JUAN — Kapıcılar enenmişti, ha?

PEDRO — Hem, buralarda görüldüğü gibi, sâde hayalarından değil; âlet ve ne varsa, takımiyle kökünden alınır; başka türlü, emniyet etmezler. «Ağa» ların hepsi kara değildir, akları da vardır. Pek sevdikleri ufak bir köleleri oldu mu, sakalı bitmesin, diye, bu çeşit enetirler ve, yaşlanınca, kadınlara ve içoğlanlara bekçilik ettirirler. İç oğlanlar da kadınlar gibi kapalıdır. O memlekette, prenslere yapılabilecek en yüksek hediye, böyle bir enek sunmaktır .Onun için, hiristiyan tutsaklar arasından, beğendikleri bâzı çocukları seçip enetirler; bir çoğu, ameliyata dayanamıyarak ölür. Bir hastayı görmek için konağa gittiğimde, «Amadis»in büyülüyücü sesini ve tavrını takınarak, ilk demir kapıdan çağırırdım; haremağası çıkıp kim olduğumu öğrenince, bekletir ve gidip ikinci kapıya haber verirdi. İkinci kapının kapıcısı da, başları olan üçüncü kapıdaki haremağasına gidip bildirirdi. **(Amadis, ispanyolların şövalyelik devrine ait meşhur bir romanlarının adı ve kahramanıdır).** O da, eline bir sopa alır, bütün kadınları odalarına tıkar ve, hastadan başka kimse gözükmiyecek, diye, sıkı bir tenbih geçerdi. İster baş kadın olsun, şayet bir tanesi beni görmek merakına kapılarak saklanmasa, kafasına sopayı yer ve yıkılırdı.

JUAN — O zenci, herkesten mi yüksek?

PEDRO — Evin senyöründen bile üstün; kişiyi idam dahi ettirebilir: kapıdan gözetledi veya içeri girmek istedi, diyerek. Kendisine inanırlar. Kadınları kapattıktan sonra, gelip beni hastanın odasına götürürdü. Sağa sola göz gezdirmeden, papazlar gibi ayaklarımın ucuna bakarak girer-

dim. Bir süre, böyle gitti. Sonunda, Paşa'ya şikâyet ettim ve, «benden ne denli emin olabileceklerini Efendimiz bilir, o kötü zenci bana etmediğini bırakmıyor ve hastanın yüzünü göstermiyor; görmeyince de gereken tedaviye girişemiyorum», dedim. Paşa, baktıklarım benden gizlenmesin ve bakarken başka kimse bulunmasın, diye emir verdi. O günden sonra, ve zenciye rağmen, hastanın nabzını dilediğim gibi yoklar ve kan almak gerekirse, hangi damarın daha elverişli olduğunu anlamak için, kollarının iki sini de açtırırdım. Haremağasiyle de dost olduk. Senyörlerin konaklarında en verimli dostluk onlarınkidir; durumları yüksek olduğu için, istenebilecek şeyler onların delâletiyle elde edilebilir. Baktığım SULTAN'ın sarayındaki «Mahmut Ağa», İspanyanın bütün düklerinden üstün ve daha da zengindir. Gezmeğe çıktığı zaman, hepsi işlemeli ve ipekli kaftan giyinmiş, yüz kadar uşağı beraberinde giderdi. **(Şehzade Mustafa'nın boğulmasında rolü olan Kapıcıbaşı Mahmut ağa, sonraları vezirliğe yükselen Zal Mahmut Paşa'dır).**

MATA — Senyör bununla veya onunla kalıyor, diye, kadınların aralarında kıskançlık çıkmaz mıydı? Saçsaça, başbaşa gelmezler miydi?

PEDRO — Harem dairesinin bir tarafında ayrı bir odası vardı. Biriyle kalmak istediği zaman, haremağasını çağırıp «filânı bana getir» der ve, gece birlikte kaldıktan sonra, sabahleyin kadınlardan hiç birini görmeden selâmlığa geçerdi. Hareme bir ay uğramadığı da olurdu.

JUAN — Ne hayvanca yaşayış! Altmış üçüyle de temasta bulunur muydu?

PEDRO — Bunların hepsini karıları yerine komayın. Yedisiyle temasta bulunurdu. Öbürlerini, bizdeki kadın esirlere benzetebilirsiniz. Tutsaklardan kendi payına düşenlerden ve kendisine armağan edilenlerden toparlanmış kimseler. Bunları ev işlerine alıştırırlar. Başkadın, hep-

sine, yemek pişirmeyi, sırma işlemeyi, nakış yapmayı, dikiş dikmeyi öğretir; çamaşır yıkamak, ortalık süpürmek gibi işler de görürler. Senyör kölelerinden birini memnun etmek istedi mi, cariyelerinden biriyle evlendirir. İlk tatım senyöre düşer, kavunu tatar gibi. Şunu bilin ki, bir senyörün kölesi veya cariyesi olmak, yoksul bir kimsenin kölesi veya cariyesi olmaktan hoş değildir. Satılıp saraylardan çıkanlar bile, kendilerini hürriyete kavuşmuş sayarlar.

MATA — Oranın senyörlerinin boynuz taktıklarından şüphe etmemek gerekir, bana öyle geliyor.

PEDRO — Orada, boynuz takan senyör ve senyör olmayanlar içinde boynuz takmıyan kimse yoktur. Hep, kadınların hamama, düğünlere ve eğlencelere, yüzleri örtülü olarak, gitmekte serbest oluşlarından ötürüdür.

JUAN — Demek ki kapalı tutulanlar, kocalarına bakmıyor.

PEDRO — Ne bakması? SİNAN PAŞA'nın hasta yattığı yedi ay zarfında kendisini tek bir kadın görmemiştir. Paşa da kadınlarından tek bir tanesini görmemiştir; hem. de, hasta yattığı bahçeli köşkün bir bölüğünde oturdukları halde. Baş haremağası, hergün bana gelip hanımların benden Paşa'nın nasıl olduğunu sorduklarını söyler ve kirli çamaşırlarını yıkatmak için alıp götürürdü. Kendisine iç oğlanları ile oda uşakları bakardı.

MATA — Peki, ayrı bölük kuramıyan orta halliler, buradaki gibi , karıları ile beraber mi yaşarlar?

PEDRO — Evet, ayni evde; fakat, bir odayı kadınlara ayırırlar; çünkü ne kadar varlıksız olsalar dahi, tek bir kadınla yetinmezler. Kadınların değerlerini de öğrenmek ister misin? Bir cariye almak isteyen, büyük bir han vardır, oraya gider. Avlusunda hergün, her milletten, iki bin cariye satılığa çıkarılır. En güzelleri, en alımlıları elli riyal etmez; yetmişi buldu mu, bir âfet demektir.

MATA — Yahu, yuları ve semeriyle bir eşek, daha çok eder.

PEDRO — Gene de alıcı çıkmaz ve her gün sayıları artar. Halbuki, bir içoğlanı, iki yüz riyal eder.

JUAN — Bu anlattığın sınıfa giren kimselerin evlerinde, karı koca birlikte mi yemek yer?

PEDRO — Hep, birlikte; ve yemeği, bizdeki gibi, karıları pişirir. Az olmakla beraber bazı kadınların, sözleri kocalarınkinden çok geçer. Bu dediğim, ayrılırsa biçilmiş olan ağırlığı veremiyecek durumda bulunan kocaların evlerinde olur. Bütün sokaklar, süzüle süzüle yürüyen kadınlarla doludur. Arkalarına, terbiyeli terbiyeli giden bir düzüne halayık takanlar da vardır; bu gibileri, gemi sahibi, veya kaptan, ve yahut saraya bağlı olan kimselerin kadınlarıdır.

MATA — Burada, hiristiyanlardan hoşlandıklarını söylerler.

PEDRO — Kocalarının anlattığım durumlarından ve tutumlarından dolayı, hiristiyanlara değil, zencilere sevgi gösterirler. Sokakta söz atsanız, fena karşılamazlar; üçte ikisi, eviniz olup olmadığını sorar; yok derseniz, çok ağır sözler yönetirler; var derseniz, gizlice görelim diyip gelirler. Gelenlerin arasında, reis karısı olanı da çıkabilir. Hoşlanırlarsa, kim olduklarını öğrenebilir ve ilerisi için de söz alabilirsiniz; hoşlanmazlarsa, kim olduklarını söylemezler.

MATA — Fahişe var mıdır?

PEDRO — Yer yüzünde fahişesiz ve pezevenk karısız millet var mıdır? Kalabalık milletlerde daha da boldur. Orada, çingene kerhaneleri çoktur; sürtüklük eden hiristiyan, yahudi ve türk kadınları da çoktur. Kerhanede kalmadıkları ve sürtüklük te etmedikleri halde, ayni işi yapmaktan geri kalmıyan kadınlar da eksik değildir.

JUAN — Ata binen hanımlar var mıdır?

PEDRO — Çoğu, tahtırvan biçiminde kapalı arabalara biner; ata da binerler; katıra binmezler. Ata, yan otururak değil, erkek gibi apışı ayırarak binerler.

MATA — Bunu beğenmedim, doğrusu; kadınlara yakışmaz.

PEDRO — Doğu'da türkün hâkim olduğu bütün yerlerde, şalvar giymiyen ve şalvarla yatmıyan kadın yoktur. Gömlekle hiç kimseye görünmezler.

JUAN — İyi bir âdet. «Claque» giyerler mi? **(Eskiden İspanyol kadınlarının giydikleri bir çeşit ayakkabı).**

PEDRO — Ne olduğunu bilmezler bile.

GİYİM

MATA — Ne giyerler ve nasıl giyinirler?

PEDRO — Kadınların baş örtüleri bir yana, erkekleri kadınları hep bir çeşit giyinirler. Ve dünya geleliden beri, bir çeşit giyinmişlerdir. denebilir. Öyle, bizde olduğu gibi, boyuna kıyafet değiştirip durmazlar. Ellerinden geldiği kadar, hiristiyanların yaptıklarının tersini yapmaya çalışırlar. Hiristiyanlardan ve hiristiyan âdetlerinden ne kadar uzaklaşırlarsa, Allah indinde itibarlarının o kadar artacağını ve Muhammed'in dinine o kadar yaklaşmış olacaklarını, açıklarlar. İşte bundan dolayı, mintanları yakasız, şalvarları bol, kaputlarının kolları kıvrım kıvrım, kaftanları dar ve uzundur. Bize benzememek için sokakta gerisin geri yürüyebilseler, onu da yaparlar. Kendilerini bu yola dürtüştüren, evliya gibi tuttukları hocalarıdır. Yolda bir hocaya rasladılar mı, yüzlerini ona çevirerek, yanpuru yan puru bir kaç adım atarlar. Yakasız olan mintanları, pamuktan dokunmuştur; başka bez kullanmazlar. Mintanın üstüne, kolları dirseklere ve etekleri diz kapaklarına varan bir zıbın giyerler.

JUAN — Kolları neden o kadar kısa?

PEDRO — Namaz dolayısiyle sıksık yıkanmaları ge-

rektiğinden, ikide bir kolları sıvamaktan kurtulmak için.

MATA — Zıbın o kadar uzun olunca, pantolonu çözmek güçleşir.

PEDRO — Onlar, bizim gibi, dümbeleğe benzeyen askılı potur giymezler. Giydikleri, ince bezden şalvardır.

JUAN — Üşümezler mi?

PEDRO — Kışın ve temiz kalsın, diye, üzerine yünden ikinci bir şalvar giyerler. Ayaklarına, ince meşinden kırmızı veya sarı mest geçirirler.

MATA — Niçin?

PEDRO — Ayaklarını daima temiz tutmak mecburiyetindedirler.. Yazın, ince deriden mor, al, veya sarı renkte lapçın giyerler. Deriye bu renkleri çok güzel verirler; bizde kumaşları boyadıkları gibi. Bizdeki kepeneğin yerine, «dolama» dedikleri ve topuklara kadar uzanan bir giyimleri vardır; manto yerine de, gene uzun, «ferace» veya «kaftan» giyerler. Herkes giyimini, gücü yettiği kadar iyi dokumadan yaptırmaya çalışır. Oralarda, yüksek neviden olmamakla beraber, üzerine türlü nakışlar kondurulmuş pek gösterişli ve pek zârif, çeşit çeşit kumaş dokurlar: kurşunî renkte seten, kıpkızıl kadife, sırma işlemeli Şam kumaşları. Yüksek neviden ve çok pahalı kumaşları da vardır; fakat ötekiler gibi zârif olmadıkları için, bunlara senyörler dahi rağbet etmez.

JUAN — Bu dediklerinden, bir elbiselik ne eder?

PEDRO — En yüksek kumaştan olanlar bir yana, yirmi beşle kırk duka arası.

MATA — Bu kadar ucuz mu? Ben olsam, yünlü veya öbür ipeklilerden giyeceğime, hep, bunlardan giyinirdim.

PEDRO — Terzileri de pek ucuz ve pek ustadır. Elbiseyi baştan aşağı dikerler. Böyle olunca, hem güzel oturur, hem iki kat dayanır. **(Bu söyleneni kavrıyabilmek için, bir şeyi bilmek gerekir: o çağlarda, Avrupa'nın bir çok yerlerinde, elbisenin pek az kısmı dikilir ve dikilmiyen kı-**

sımlar tutturulurmuş. **Bundan ötürü, bir elbisenin dikişi ne kadar çok olursa, o kadar makbul sayılırmış).**

MATA — İş o biçim dikişe binince, sonunda gene pahalıya çıkar.

PEDRO — Dikiş parası bir dukayı geçmez; öyle pek sık ve pek te ince bir dikiş sanmayın. Serçe parmağı boyunda ve kıl inceliğinde iğneleri vardır. Bu iğnelerle, bir işçi bir elbiseyi iki günde çıkarır. «Dolama» nın kolları, zıbmınkiler gibi, dirseklere kadardır; «ferace» nin ve «kaftan» m kolları dar ve uzundur. Gömleklerinin de kolları zıbınınkiler gibi kısa olduğundan, dirsekle bilek arasında kalan açıklığı örtmek için, bir çeşit kolluk takarlar. Aptes alırken çıkarılıp takılması kolaydır.

JUAN — Bizdeki şehir halkı gibi bir takım kaytlara bağlı bulunmaksızın istedikleri biçim giyinip kuşanabildiklerinden ötürü memnun olsalar gerek. **(O çağlarda, İspanya'da, şehir halkının dilediği biçimde giyinemediği anlaşılıyor).**

PEDRO — Lapçınlarının ve mestlerinin konçları geniştir. Türkler, bizim gibi uçları kopçalı bağ kullanmazlar; çatmalı düğme kullanırlar. Ayakkabıları kayık biçimi ve sivridir; ayaktan kolaylıkla çıkar; çünkü tabanları tahta gibi serttir; hattâ çeşmenin altında suyu çekmeden cam gibi yıkanır. Kunduralarının topuklarına, nal biçiminde demirler ve parmakların ağır bastığı ön tarafa da, iki üç düzüne çivi çakarlar.

MATA — Yolda yürürken çakırçukur etmez mi?

PEDRO — Ederse ne çıkar? Burada da, ses çıkarmıyan ayakkabılar yerine çakırçukur eden ayakkabılar giymek âdet olsaydı, böyle bir soru yönetmek aklınıza gelir miydi? Giyimlerini ve giyimde eşit olduklarını anlattım. Ve böyle olunca: koca erken kalkarsa karısının, karı erken kalkarsa kocasının elbiselerini giyebilir. Terziye bir elbise ısmarlarken, bu yanı şöyle dikilecek, şu yana böyle

dikilecek, burasına şu katılacak, şurasına bu katılacak, buralarına bilmem şunlar geçirilecek, yoktur. Esasen, elbiseyi bezeklemezler; yalnız, üste giyilene pek ince bir astar geçirirler. Terzi ölçü almaz; sâde diktirecek adamı görür, veya, örnek olarak kendisine başka bir elbise gösterilir.

JUAN — Sivili ve hocası, subayı ve eri, hep, topuklarına kadar çalan elbise mi giyer?

PEDRO — Hepsi, rumu da, yahudisi de, macarı da, venediklisi de, hâsılı bütün Doğu.

MATA — Savaşta güçlük vermez mi?

PEDRO — Doğdukları günden beri alışkın oldukları bir şeyden, neden rahatsızlık duysunlar? Gerekirse, eteklerini kuşaklarına sıkıştırıverirler. Senyörlerin, müjdelik bir haber getirene veya iyi bir iş görene, yaptıkları başlıca armağan ipekli bir giyimdir. Bunun için konaklarında, terzilik eden bir sürü köleleri vardır; durmadan elbise dikip hazırlarlar. Senyör, her gün, bir tanesini giyer ve çıkardıklarını dağatır. Ben SİNAN PAŞA'ya bakarken, beş yüz kadar elbisesi vardı; bir kimseye hediye etmek istedi mi, bana emreder, ben de, ilgiliye giydirsin diye, bir içoğlanı çağarıp verirdim. Çünkü alanın ,hediyeyi giyerek, gidip Paşa'nın elini öpmesi ve armağanı kendisine getirene bir şey vermesi âdettir. BÜYÜK SENYÖR de bir kumandanı bir yere atadı mı, elbiselerinden birini armağan eder ve alan da, teşekkür için, gidip elini öper. Bu âdet, buralarda büyük bir yalanın doğmasına sebep olmuştur: sözde hiç kimse sırtında ergavani bir elbise olmadıkça, BÜYÜK SENYÖR'ün elini öpemez ve kendisiyle konuşamazmış.

MATA — Hâlâ söyleyenler ve inananlar vardır.

PEDRO — Yalan; görmek ve konuşmak için, şu veya bu türlü giyinmek gibi bir mecburiyet yoktur. Giydiğini sık sık hediye eder ve buna erenler, verdiğini giyine-

rek, elini öpmeye giderler; olup biten budur. ULU-TÜRK İran seferine çıkarken İstanbul'da vekil bıraktığı SİNAN PAŞA'ya aydan aya veya iki ayda bir, o gün kuşandığı kılıçla sofrasına konan ekmeği bir ulakla yollardı. Paşayı sevindirebilecek en büyük armağan bu idi. Kılıç, adâletten ayrılmayasın, demekti; ekmek te, sevgi ve teveccühüne işaretti. Paşa'nın bunları aldığı gün, sevincine son olmazdı; kendisinden bir dilekte bulunmanın tam sırasıydı. **(Bâhis konusu sefer, Sultan Süleyman'ın Sadrazam Rüstem Paşa'yı beraberinde alarak ve Sadaret Kaymakamı olarak İstanbul'da kardeşi Kapudanı Derya Sinan Paşa'yı bırakarak giriştiği 1553 İran seferidir).**

JUAN — Zerdeva, dişi tilki veya başka bir hayvan derisinden olsun, bizdeki kadar, kürk kullanmazlar mı?

PEDRO — Orada samur ve zerdeva, buradaki kuzu derisinden boldur. Bütün Türkiye'de, ister yahudi, ister hiristiyan veya türk olsun, soğuklar basınca kürk giymeyen kimse az bulunur. Herkes, gücü yettiği kadar, iyisini araştırır. Kürk aramağa çıksanız, dünyada ne kadar çeşit varsa, hepsini görüp öğrenmiş olursunuz; ucuzdur da. İyi bir zerdeva yirmi ile otuz riyal arasındadır; samur yüzle yüz elli arası; köstebek yedi, hem de zerdevayı andırır; tavşanla kül renginde ve havı bol kır faresi dört; erkek tilki üç ve kuzu iki; ucuz olduğundan çok kimsenin aldığı çakal bir duka eder ve havı erkek tilkininkine benzer. Yolculukta, her türk, içi kurt derisi kaplı bir gocuk taşır; yatak ödevini de gördüğü için, pek işe yarar; on riyal eder ve gösteriş yönünden zerdeva'dan aşağı değildir. Kürk yönünden, aramızda bir fark vardır; bizde bir kürke daha çok deri gider; onlarınkinden yarı kadar fazla; çünkü biz daha geniş tutarız.

JUAN — Başlık ve kukulete kullanmazlar mı?

PEDRO — İşte, bundna erkekle kadın ayrılır, nasıl ki anlatmıştım. Kibarı, askeri, sivili, herkes ayda iki kere

sakalını tıraş eder; bıyıklara ilişmezler. Din adamları sakal koyuverir. Kafalarını, tepelerinde bir tutam saç bırakarak, her hafta ustura ile kazıtırlar.

JUAN — Ne diye?

PEDRO — Savaşta vurularak kafaları kesilirse, düşman kelleyi kaldırmak için tutacak yer bulsun ve parmaklarını ağızlarına sokmasın, diye. Düşman parmaklarının ağızlarına girmesi, pek ağarlarına giden şeydir. **(Bu yolda bir düşünce ve âdet, Zaporog Kazakları'nda da vardır).**

JUAN — Böyle bir saçmaya, hepsi de kulak asar mı?

PEDRO — Daha saçmalarına da kulak verirler. Gelelim başlarına giydiklerine. En alta, ince ve dikişleri sancınmış bir takkiye kondururlar; bunları hapishanede yaparlar. Üstüne, iki parmak kalınlığında, buruşmayıp dik dursun diye arasına pamuk döşenmiş ipekten bir serpuş geçirirler. Bunun üzerinde de, «çalma» dedikleri bir sarık sararlar; bâzıları büyük, bâzıları daha ufaktır. Kibarların sardıkları, kırk arşın tutar; gemicilerinki yirmi beş. SİNAN PAŞA, Divan'a giderken bir çeşit, şehirde dolaşırken başka çeşit sarardı; ama, iki çeşidi de seksen arşından aşağı düşmezdi. «Müftü» nün, «Kazasker» in ve «Kadı»ların da o kadar tutar. Sarık dolamak ince iştir; ve bu işle geçinen kimseler vardır. Sarık daima bembeyaz ve tertemiz olmalıdır; ufacık bir kusur veya lekeden ötürü çözüp yıkatırlar.

JUAN — O kadar yükü nasıl taşırlar?

PEDRO — İnsan, tekrar ede ede, neye alışmaz ki, Saksağana bile, tekrarlıya tekrarlıya, konuşma öğretilir; damlanın aka aka kayayı oyduğu gibi. Hiç faydası yok ta değildir; savaşta, kelleyi korumaya yarayabilir; açık bir başı yarmak, o koca alâmeti kesmekten kolaydır. Hiç türk görmemiş bir kimse bir türk'ü yandan görse, giyiminin uzunluğundan ve başlığının aklığından ötürü kadın sanar.

MATA — Türk kadınlarının saçlarını nasıl bezedikle-rini de öğrensek?

PEDRO — Saçlarını uzatarak, omuzlarının üzerine dökerler; alınlarının üstünü, bizim papazlar gibi kırparlar. Başlarına, sırma işlemeli, dört köşe, buruşmasın diye sertçe, zârif bir hotoz kondururlar. Uçlarını çenenin altından düyümleyerek, hotozun ön tarafını örtmiyecek şekilde bir yemeni bağlarlar. Bunların üzerine, altın sırma ile işlenmiş bir tül atarlar. Alınlarına klaptandan bir şerit sararlar; tacı andırır. Tülü boyunlarına iki veya üç kere dolarlar ve ikide bir düzeltirler.

MATA — Başlıkları hoşuma gitti, doğrusu.

PEDRO — Pek te yaraşır.

JUAN — Bunu bizimkiler bilmez. Bilseydiler, kendi yaptıklarını bir yana atıp tıpkısını yaparlardı.

PEDRO — Boroştan hoşlanmazlar. Kıymetli taşlarla bezenmiş altın gerdanlık, bilezik ve küpe, zengin olmıyan kimselerde de eksik olmaz; çünkü taşlar ucuzdur. Hamama veya düğüne gittikleri günler, üzerlerinde iki bin duka değerinde altın ve mücevherat taşıyanlar görülür.

MATA — Kaliba sen de aralarında bir Pedro idin? **(«Pedro» kelimesi, taş demek olan «piedra» ve kıymetli taşlar mânasına gelen «pedreria» sözleri gibi, lâtince aynı kökten çıktığı için, bunu takılma vesilesi yapıyor).**

PEDRO — Bir tanesine kem gözle baktımsa, Allah belâmı versin. Bir düğünde bulunsam, kadınlar benden saklanmazdı. Bir hanıma bakmağa gitsem, kadınlar etrafımı sarar ve halka olup beni ortalarına alırlardı. Kimi türkçe, kimi rumca, kimi italyanca ve kimi ince bir ispanyolca konuşurdu. İspanyolca konuşanlar, Enkizisyon'dan korkarak, her gün, Aragon ve Valensya'dan kocaları ve varlıkları ile kaçıp gelen «morisco» lardandı. Bunları gördükten sonra, gelin de bana İspanya'dan az yahudi kaçıyor, deyin. Pek çok müslümanla yahudinin İspanya'dan

kaçmakta olduğunu hıristiyanlık âleminden erişen haberlerden biliyorum. Bunlardan, «Beatriz Méndez» adında, zengin mi zengin Portekiz'li bir hanım, kırk at ve çoğu ispanyol, kadın ve hizmetçi dolu dört mükellef yaylı ile İstanbul'a gelmişti. Taşıdığı kapı halkı, İspanya'nın dükkerinde bulunmaz. Amacı, kendini emniyetli bir yere atmaktı. Gelebilmek müsâdesini alabilmek için, daha Venedik'ten BÜYÜK SENYÖR'le temasa girişmişti. Bütün istediği, adamlarının yahudiler gibi takkiye giymeğe mecbur tutulmaması ve Venedik'liler gibi giyinmelerine izin verilmesiydi. ULU - TÜRK müsâdeyi verdi. Böyle bir haraçgüzarı kaçırmamak için, başka dileklerde bulunsaydı, onlara da peki derdi. (**«Morisco», 1492 yılı Granada düştükten sonra durumları büsbütün ağırlaşarak hiristiyanlığı zoraki kabul edip İspanya'da kalan müslümanlarla yahudilere denir. Bunlar önceleri kaçarak ayrılırken, sonra o zamanki Papa'nın dürtüştürmesi üzerine 1609 yılında çıkan bir buyruk gereğince, her şeylerini, hattâ yedi yaşından ufak çocuklarını bırakmağa mecbur edilerek atılmışlardır. Sayıları küçültücü tahminlere göre 500 bin, yüksek tahminlere göre bir kaç milyonu bulur).**

JUAN — Kadın bunları istemekle ne kazanıyordu?

PEDRO — Çok şey. Yahudiler düşük durumdadır, hiristiyanlarsa değil. Hiristiyanlar gibi giyinip yahudilerin durumuna düşmemek kaygısı.

JUAN — Orada da bütün yahudiler başlarına kukulete geçirmezler mi?

PEDRO — Hayır, başlarına giydikleri şey, türklerinki gibidir; şu farkla, yahudilerinki daha ufaktır ve, tanınsınlar diye, renkleri sarıdır, safran sarısı; rumlarınki mordur. En beklenilmedik bir sırada, neyi öğrendim dersiniz? Beatriz'in, bütün takımiyle, yahudiliğe döndüğünü ve «Gracia de Luna» adını aldığını. Gelişinden bir yıl sonra, yani 1554 yılı, İstanbul'a erkek bir yeğeni geldi. İmpa-

rator'un ve Fransa Kralı'nın saraylarında itibar gören bir kimseydi; buna lâyıktı da. İyi binici, iyi atıcı, okumuş, dost ve dostun dostu bir kişiydi. İspanya'da, İtalya'da, Flandırlar'da, tanınmış ailelerden kendisini bilmiyen yoktu. İmparator kendisine şövalyelik bile vermişti. Adı «don Juan Micas» tı. Hanımın üç yüz bin duka drahoması olan tek kızını almak için şeytana uydu ve, sünnet olarak, kızı ile evlendi. Bugünkü adı «Yasef Nasi» dir. Adamlarından biri «don Samuel», biri «don Abraham», biri de «don Salomon» adını takındılar. Daha hiristiyanlıktan ayrılmadığı sıralarda, hergün gidip kendisini görür ve, bir kaç riyalın hatırı için bu işi yapma, o parayı şeytan gene senden geri alır, diyerek, övüt verirdim. Kanmış gözükür; ben de, artık teyzesini görmeye gitmiyecek ve geri dönecek sanırdım. Çok geçmeden, şeytana uyduğunu öğrendim. Neden bunu yaptığını sorunca, İspanya Enkizisyonları'nın kovalamalarından kurtulmak için, dedi. Ben de, «burada kalırsan, Enkizisyon daha kolaylıkla peşine düşer, bunu çok geçmeden anlarsın» dedim. İki ay bile geçmeden. yaptığına pişman olup ağladığını gördüm. Ama şeytan, para ile, kendisini gene teselli ediyordu. **(İkinci Selim'in damarına girerek, büyük bir nüfuz elde eden, devletin genel politikasiyle ilgili işlere karışan, Kıbrıs seferinin kındırıcısı sayılan Nasi'ye dair bu söylenenler, tarih bakımından aydınlatıcıdır).**

EĞLENCELER

JUAN — Türkler nasıl eğlenirler? Bizdeki gibi atlı savaş oyunları var mıdır?

PEDRO — Yoktur, çünkü bu oyunların gerektirdiği takımları kullanmazlar.

JUAN — Peki, Paskalya'lardan başka dinî bayramları ve umumî şenlikleri yok mudur?

PEDRO — Yoktur.

MATA — «Senjan» gününü büyük törenlerle kutladıklarını duymuştuk.

PEDRO — Yalan, bizim azizlerimize saygıları olmakla beraber, hiç birini kutlamazlar; ve kutlamayı günah sayarlar. Şüphesiz, «Senpiyer» e, «Senpol» a, «Senjan» a karşı saygı beslerler ve iyi insan olduklarını kabul ederler; fakat bunları kutlama günleri yoktur. Tek bir tanesi müstesna, o da «Senjorj». «Senjorj» u adamakıllı kutlarlar; günü de bizdeki gibi 23 Nisan'a düşer.

JUAN — «Senjorj» u neden kutlarlar?

PEDRO — Türk şövalyesidir ve türk evliyasıdır, hiristiyanlar hilekârlıkla bizden aldı, derler.

JUAN — Onlarda da adı «Senjorj» mudur?

PEDRO — Hayır, onlar «Hidrellez» der ve sivillerden çok kendisini savaşçılar ululer. BÜYÜK SENYÖR Macaristan'a veya «Sofi» ye karşı sefere girişeceği vakit, çıkışını o güne düşürebilmek için, yolculuğunu iki ay bile ileri veya geri almaktan kaçınmaz. Savaşı kazanabilmek yönünden, «Hidrellez» günü yollanmayı oğurlu sayarlar. Erkek kadın, onun oğuruna, o gün bir fincan kan aldırırlar; bizde bâzı budalaların, tıpkısını «Senjan» günü yaptıkları gibi. «Hidrellez» günü, SİNAN PAŞA'nın konağındaki kadınların kan aldırmak için bana hediye ettikleri gömlek ve mendiller, bir yıllık ihtiyacımı karşılardı. O gün, yanıma iki berber alarak konağa gider; kadınlar, örtülü olarak, ikişer ikişer yanıma gelir; ve yerlere veya bir tekneye, bol bol kan akardı. Kıpırdamasınlar diye, kollarını ben tutup ovalar ve berberler hacamat ederdi. Her biri bana, gücü yettiğini verirdi; kimi bir gömlek, kimi bir şalvar, kimi bir mendil.

MATA — Allah Allah! Bayramları yok, törenleri yok; peki, vakitlerini ne yolda geçirirler? Oyun oynayarak mı?

PEDRO — Dünyada en az yaptıkları şey, oyun oynamaktır. Dört deste kâğat, Muhammed'in bayrağı altına

toplanmış olan bütün insanlara yeter. Meğer ki, müslüman olmadan önce, hıristiyan iken kumarbazlık eden bir külhanbeyi olsun. O gibileri de, oynamak için, ya bir yahudiyi, ya bir Venedik'liyi araştırırlar. Bâzı gemiciler, haneleri bir benzin üzerine çizerek, bizim oynadığımıza pek uymayan bir çeşit dama oynarlar; ama parasız, oyalanmak için; o da kırk yılda bir, deniz durgun iken; bizde çocukların çakıl taşları ile oynadıkları gibi.

JUAN — Neden oynamazlar? Oynamamak için ne gibi sebepler ileri sürerler?

PEDRO — Geçen gün de söylemiştim; Tanrı'ya karşı saygısızlık, vaktini boşuna geçirmek, başkasına zarar vermek ve nefsini alçatmaktır, derler.

MATA — Demek bütün vakitlerini yemekte geçiriyorlar ki, bu da, oyun kadar kötü, hattâ daha da aşağılık ve zararlı bir huydur.

PEDRO — Yer yüzünde, türkler kadar yemekte az oturan, yemekten az zevk alan, yemek işlerine az değer veren bir millet yoktur. Günde yediği iki veya üç öğün yemek için bir saatini harcıyan kral, prens veya senyör bulunmaz.

MATA — Onu yapmazlar, bunu yapmazlar. Şu halde vakti doldurmak için ne kalıyor? Uyumak.

PEDRO — En az yaptıkları şeylerden biri de odur. Şefak söktüğü vakit, güneş hiç kimseyi yatağında yakalayamaz. Nelerle uğraştıklarını, kendileriyle üç dört yıl birlikte geçirmiş bir kimse olarak, anlatayım. Esnaf, bütün yıl, dükkânlarında işleriyle meşgul olur.

MATA — Hafta tâtillerinde de mi?

PEDRO — Hafta tâtillerinde, Ayasofya'ya veya başka bir camiye cüma namazına giderler, eş dostu ziyaret ederler, oturup beraber yemek yerler, birlikte gezmeye çıkarlar ve iş günlerinde konuşamadıkları konuları görüşürler. Hocaları, tıpkı bizim papazlar gibi, oyuna, eğlen-

«ceye katılmazlar; dinî görevleri dışında kalan vakitlerini, okumak ve, matbaaları olmadığından, kitap istinsah etmekle geçirirler. Adâlet işleriyle uğraşanların, başlarını kaşımağa vakitleri yoktur. Silâhşorlar, silâh tâlimi yaparlar; nişancılık tâlimgâhına gidip yumurtayı vurmakla yetinmiyerek, kılı yarmaya çabalarlar; savaşa çıkılmadığı günler de, hayatlarını kazanabilmek için, bir sanat edinmeye çalışırlar. Sipâhiler, sokaklarda atla gezinirler ve paşa'larla sancakbeylerine uğrayıp bağlılıklarını belirterek, gündeliklerini arttırmaya ve bir hediye koparmaya uğraşırlar. Krallarına ve paşalara gelince, o denli geniş bir imparatorluğu çevirebilmek için öyle çok işleri vardır ki, oyuna eğlenceye vakitleri kalmaz.

JUAN — Bir millet için, bunlar büyük fazilettir; ve bizim yönden çok utandırıcıdır.

PEDRO — Kafanızı boşuna yormayın ve oralardan dönen maskaraların dediklerine inanmayın. Bu gibiler, tutsak olarak kürek çekerken gördükleri sert muameleden ötürü, o insanları kötülerler; tıpkı, işe yaramıyan askerlerin kumandanlarını yerdikleri ve her kötülüğü onlara yükledikleri gibi. Esasen, tutsaklık etmiş kimselerden orada olup bitenlere dair bilgi verebilecek pek az kişi çıkabilir; çünkü tutsakları evlerine komazlar; onların görebilecekleri, hapishaneye atılırlarsa orasıdır. Benim gezip tozduğum bütün yerlerde, ki dünyanın üçte birine yaklaşır, daha faziletli insanlara raslamadım; Hindistan'da da, görmediğim yerlerde de, raslanabileceğini sanmıyorum. Muhammed'e inanlarından dolayı cehennemi boylayacaklarına şüphe olmamakla beraber, hakikatte dediğim gibi insanlardır. Oyun oynamadıkları için vakitlerini geçirecek bir iş bulamazlar demek, pek tuhaf bir düşüncedir.

JUAN — Saat kaçta yatarlar?

PEDRO — Yaz kış, karanlık bastırdıktan iki saat sonra yatmak, âdetleridir. «Yassı namazı» dedikleri na-

mazlarını kılar kılmaz, herkes yatağına girer; gün ağarırken de, sabah namazlarına kalkarlar. Bir takımı kalkar ve bir takımı uyumağa devam eder, sanmayın; erkeği kadını, büyüğü küçüğü, hep, dediğim saatte kalkar.

DÖŞEMELER

MATA — Yatakları ne biçimdir? Yerde yattıklarını işitmiştim.

PEDRO — Doğru söylemişler. Ama onların, yatakları bizimkilerden rahatlır. Karyolaları yoktur; halının üzerine, «döşek» dedikleri çivisiz ve fitilsiz bir şilte ve, bunun üzerine, yumuşak bir şilte daha sererler. Üstüne bir çarşaf yayarlar. Örtünmek için yorgan kullanırlar; yorganı, üstü ipekli ve altı bezden bir kumaşla kılıflayıp kaplarlar; kılıfı kirlendikçe değiştirirler. Kılıfın alt kısmı dört yandan kıvrılarak yorganı kavradığı ve «döşekler» dar ve bayağı bir kişilik olduğu için, ipekli kısım pahalıya çıkmaz; çünkü fazla kumaş istemez. Anlattığım, halleri vakitleri yerinde kimselerin «döşek» leridir. Çok soğuk yaparsa, havları uzun, mor ve al renkte bir de battaniye kullanırlar.

MATA — Duvarları kaplatırlar mı?

PEDRO — Kral ve oğlundan başkası kaplatmaz; ve bunun için de ipekli giyim kumaşları kullanırlar. Öbür kimseler, hep, bizim yaptıklarımızın tersini yaptıklarından, yeri hali ile döşerler ve duvarları bembeyaz bırakırlar.

JUAN — Halıları ne çeşittir?

PEDRO — Pek ince dokunmuştur. Nasıl bizde duvarları süslemek kibarlıksa, onlarda da yerlere kıymetli halılar sermek kibarlık sayılır. Ve bundan dolayı, demin de söylediğim gibi, ayaklarını tertemiz tutarlar. Ayakkabıları çıkarmadan bir eve girmezler; bunu yapmaları merasim icabı değildir; hep halıları kirletmemek için. Ayak-

kabılarını boyuna çıkarıp giymek zorunda bulunduklarından ötürü de, ayağa kolay giren papuç giyerler.

MATA — Ayaklarını nerede soyunurlar?

PEDRO — Herhangi bir odaya girerken soyunurlar ve ayakkabılarını kapının önünde bırakırlar. Aramızdaki ayrılığı iyiden iyiye kavrayasınız, diye, bir şeyi daha anlatayım; sandalyelere oturmazlar, bizdeki gibi; olsa olsa hanımlarımız gibi halı ve yastık döşeli kerevetlere yaslanırlar.

MATA — Nereye otururlar, ya?

PEDRO — Minder üstüne.

MATA — O kadar alçakta mı?

PEDRO — Yerle beraber.

MATA — Ne biçim?

PEDRO — Tıpkı terzilerin, peykelerinin üzerinde bağdaş kurarak oturdukları gibi. Pek terbiyeli davranmaya özeyenler, karşısında bulundukları yüksek durumda bir kimse buyurursa, diz çöküp kaynaklarını topuklarının üzerlerine dayayarak otururlar. Buna alışkın olmayanlar, ayakta durmayı tercih ederler.

MATA — O biçim oturmak, kendilerini yormaz mı?

PEDRO — Ben bile o kadar alışmış değilken, yorulmadan bir gün oturabilirim. Daha memedeyken alışanlar, neden yorulsun?

JUAN — Yüksek durumdaki kimselerde de iskemle yok, demek?

PEDRO — Vardır, hıristiyan senyörleri, meselâ, Fransa, Macaristan, Venedik, Floransa elçilerini kabul ettikleri vakit, oturtabilmek için, bulundururlar. Bunları, âdetlerini bildiklerinden, pek güzel işlenmiş, bizdeki gibi koltuklara geçirirler. Canları isterse, kendileri de oturur, günah münah değildir, âdet olmamıştır.

ELÇİLER

JUAN — İstanbul'da çok elçi var mıdır?

PEDRO — Fransa kralının, türklerle olan dostluğundan ötürü, daima bir elçisi bulunur; bundan öncekinin adı «d'Aramon» du, şimdikinin «de Codignat» dır. Macaristan kralının elçisinin adı «Juan Maria» idi. Sırası düşmüşken, bu elçiye dair İstanbulda iken öğrendiğimi anlatmak isterim; savaş konularında türklerin ne denli ihtiyatlı ve tedbirli davrandıklarını kavrayasınız, diye. «Juan Maria» yıllardan beri elçilik etmekteydi; 1552 yılı türklerle savaş başladı; elçiyi bir kuleye kapattılar. Çarpışmalar bir yıl sürdükten sonra bir uzlaşmaya varmak yoluna girdiler. «Sofi» ye karşı harekete hazırlanan BÜYÜK SENYÖR, barışı görüşmek üzere, «Juan Maria» yı yolladı; Macaristan'a varan elçi, barış şartlarını kabul ettirdikten sonra, uzun süren elçiliğini ve idrardan çektiği rahatsızlığı ileri sürerek, başka bir yere naklini kralından rica etti; kulede tutu iken, ben kendisine bakmıştım. Kral dilediğini kabul ederek uzlaşma şartlarını Viyana peskoposu ile yolladı. İstanbul'a varıp heyetini takdim eden peskoposa BÜYÜK SENYÖR, «Juan Maria» nın ne olduğunu sordu; o da, hasta bulunduğu için yerine kendi geldiğini, söyledi. Bunun üzerine ULU-TÜRK, «elçi olarak Juan Maria gelmedikçe ben bu anlaşmanın bir maddesine bile imzamı atmam, böylece kralınıza bildiriniz» dedi. Peskopos, bunu krala iletti; kral da, karşılık olarak, «buna bir lüzum görülmediğinin, gönderdiği elçinin pek yüksek bir şahsiyet olduğunun ve zatışahanenin kendisiyle görüşüp müzakere etmekten memnun kalacağının bildirilmesini» yazdı. ULU-TÜRK, o gelmedikçe hiç bir şeyi imzalamıyacağını tekrarlıyarak, peskopos'a geri dönebileceğini bildirtti. Paşa'lar, «Efendimiz, nasıl o adamın gelip gelmemesi gibi, değersiz bir şeyden dolayı bu saatte devlete pek lüzumlu olan barışı geri

bırakabilirler; bahusus, böyle yüksek bir şahsiyet gönderilince; Macaristan kralının sarayında, o önemde çok kişi bulunmasa gerek» dediler. ULU-TÜRK paşaların dediklerini, yarı öfkeli, şu sözlerle karşıladı: «Benim Divan'ımda bu derece gaflet gösteriblecek kimselerin bulunuşundan bir ağırlık duyuyorum; demek oluyor ki sizler, yıllardır içimizde kalıp her şeyimizi bilen bir kimsenin, düşmanımızın meclislerinde yer alarak, bize karşı tutulması tesirli olabilecek yolları öğretmesine çok az önem veriyorsunuz? Artık sözü kesiniz, Juan Maria'nın dirisi veya ölüsü gelmedikçe, bir maddeye bile imzamı atmam.». Sonunda anlaşmayı, muayyen bir süre içinde gelmezse hükümden düşmek şartı ile, imzalatabildiler. **(Macaristan kralı dediği, Şarl'ken'in kardeşi Birinci Ferdinand'dır. Gabriel d'Aramon ile Jean-Marie Malvezzi, önemli siyasî olaylarda rolları geçmiş elçilerdendirler. 1554 ten 1557 ye değin elçilik eden de Codignat, kralı İkinci Henzi ile bozuşarak İspanya'nın hizmetine girmiştir).**

MATA — İşte bu yüzden, hiç yenilmeyip hep kazanıyorlar. Bana göre doğrusu, başka hiç bir prensin aklına getiremiyeceği ULU - TÜRK'ün düşüncesidir. Kendisini tanımamakla beraber, bence sağlam görüşlü ve övütlerinin tutulması gerekir bir kimsedir. Bizde, bu çeşit düşüncelere aldırış bile etmezler. Netekim, ömürlerinde davul ve borazan sesi duymamış, yalnız dümbelek, kitara ve santur dinlemiş kimseleri, sırf hatıra gönüle bakarak, kumandanlığa ve askerî müşavirliğe geçirirler. Savaşlarda, bunların tutumlarından ve övütlerinden ne hayır doğacağını bir düşünün!

JUAN — Kılavuzları kör olanların arkasına takılanların vay haline! Bence de, görgüsü olmıyanların dediklerine değer vermemek gerekir.

PEDRO — Atina'da, ünlü ve bilgin bir filozofu dinle-

meğe götürdükleri zaman, prens Anibal'ın verdiği karşılığı, biliyor musunuz?

JUAN — Hatırlamıyorum.

PEDRO — Filozof, dinlemeye gelenin kim olduğunu öğrenince, konuyu değiştirerek, savaş işlerinden bahse koyulmuş. Savaşta, kralların ve generallerin ne yolda davranmaları ve askerin ne biçim düzenlenmesi gerektiğini; saldırırken ve gerilerken ne yapılması lâzım geldiğini anlatmış. Dinliyiciler memnun kalmışlar. Dersten çıkılınca, Anibal'a, filozofu nasıl bulduğunu sormuşlar. o da şu karşılığı vermiş : «beni aldattınız, büyük bir filozofu görüp dinliyeceksin, dediniz; bu, büyük bir filozof değil, büyük bir cahil, büyük bir budala; bu konuda bir ders vermek, o kadar savaşlar kazanmış bulunan Anibal'a düşerdi; yoksa bir ordu veya bir bölük şöyle dursun, ömründe silâhlı bir er dahi görmemiş olan bir ihtiyara değil». Kendisini öfkeli ve haklı görünce, verdiği karşılığı herkes beğenmiş.

MATA — Ben de beğendim. Bütün gördükleri sırık ve kılıç oyunlarından ibaret olduğu halde, durmadan savaştan bahsedenler, hıristiyanlar arasında da çoktur.

PEDRO — Ve öyle cirit oynamış olanlar da vardır ki, askere alınınca, kargının hangi elle tutulacağını kendilerine öğretmek gerekir.

JUAN — Ne diyelim, Allah islâh eylesin. Venedik'lilerle Floransa'lıların da elçilikleri var mıdır?

PEDRO — Türklerle barış halinde bulunan bütün kralların, prenslerin ve beyliklerin elçileri vardır. Venedik'le Floransa'nınkine «balyos» derler. Bunlar, Galata'da oturan kendi tüccarlarının dâvalarına da bakarlar.

MATA — Çok tüccarları var mıdır?

PEDRO — Floransa'lılarla Venedik'liler, bin haneyi bulsalar gerek.

MATA — Tutsaklara bir iyilikleri dokunur mu?

PEDRO — İyilikten çok kötülükleri dokunur. Bizim

krala da kötülükleri dokunur. Zencire vurulu bir tutsağı gördüler mi, sıvışırlar; tutsak bir şey soracak olsa, ağızlarını açmazlar; tutsakları kurtarmak için buradan yollanan kurtarma akçasının üzerine oturup iki üç yıl kullandıktan sonra, ilgili öldü veya parayı az buluyorlar, diye, çevirirler. Sakın duyduklarımı anlatıyorum sanmayın; bu çeşit olaylardan dört tanesiyle bizzat uğraştım; orada kalmış olsaydım, burunlarından fitil fitil getirirdim. Üç yılda bir, «balyos» larını değiştirirler. SİNAN PAŞA'ya tercümanlık ettiğim bir ara, kendisine yakınlığım dolayısiyle öğrendiğim iki şeyi sizlere anlatmak isterim. Biri, yeni atanın Venedik elçilerinin itimadnamelerine dairdir. Yeni gönderilen elçinin tirşe üzerine yazılı itimadnamesinde şunlar yazılıydı: **(Lâtince lâflarla karışık, italyanca bir şeyler söyler).**

MATA — Benim bu anlaşılmaz lâflardan, bir şey çıkarabildiğim yok.

PEDRO — Juan de Voto a Dios'a söyle, o anlatsın.

MATA — Kudüs'e gittiği zaman Venedik'ten geçmedi, o da anlamaz.

PEDRO — Peki, ispanyolcasını söyleyim: «Allah'ın izniyle, Venedik Doju olan Biz Marco Antonio Trevisan, pek şevketli Osmanlı İmparatorunun Deniz Beylerbey'i ve İstanbul'da vekili devletlu kudretlu Sinan Paşa'ya samimî selâmlarımızı ve saadet dileklerimizi sunduktan sonra, Büyük Senyör'ün nezdine, balyos olarak, asıl ve sevgili dostumuz Antonio Erizzo'yu, Domenico Trevisan'ın yerine gönderdiğimizi bildiririz. Zatışahane ile aramızda mevcut dostluğa uygun bir şekilde ödevini yapacak olan elçimize, itimad buyurulmasını ve, söyleyeceklerinin doğrudan doğruya bizim sözlerimiz olarak kabul edilmesini, rica ederiz. Tanrı ömrünüzü müzdad ve mesût eylesin. Dojlar Sarayı, yıl Milâdî 1554, ay Nisan 16». **(Marco Antonio Trevisan, 1553 ve 1554 yılları arasında Venedik dojluğunda bulun-**

muştur. Erizzo'lar Venedik'in en ileri gelen ailelerindendir. Bu anlatılan, Osmanlı Tarihi bakımından kapalı kalan bir noktayı açıklar : Sultan Süleyman'ın İran Seferinde bulunduğu süre içinde Kapudanı Derya Sinan Paşa'nın Sadaret Kaymakamlığı yaptığını).

MATA — Söylenmesi gerekeni kısaca söylemiş, doğrusu.

PEDRO — Bu elçilerin söyliyecekleri arasında, bizde bilinmiyen ve üzerinde durulmıyan bir nokta vardır; onu anlatayım size. Bunlar her ay, denizden veya karadan, Venedik'e bir rapor yollarlar; bizim elçilerimizin de yaptıkları şey. Yalnız, «balyos» lar her ay, kendi hükûmetlerinden de bir yazı alırlar. Ve bu yazıyı alır almaz gidip BÜYÜK SENYÖR'e, kendi yoksa, vekiline, Türkiye dışında olup bitenlerden bilgi verirler. Ne gibi, diyeceksiniz? Hah, meselâ, İspanya kralı filân yerdedir, bu kadar askeri vardır, şu işin peşindedir; Fransa kralı falân yerdedir, şu kadar kuvveti vardır, filânın hakkından gelebilmiştir; Papa, şunu ve bunu yapmıştır; filân prens ayaklanmıştır, gibi. Bu suretle, BÜYÜK SENYÖR buralarda olup bitenlerin hiç birinden habersiz değildir. Bunları sen nereden biliyorsun, demeyin; şundan bundan duymakla öğrenmiş değilim. ULU-TÜRK İran seferinde iken, İtalyanca olan raporları, SİNAN PAŞA'ya ben okur ve, kendisine yollanmak üzere, türkçeye çevirip anlatırdım.

JUAN — Maazallah, bunu yapıyorlarsa hiristiyanlık âlemine bağlılıkları pek az ve Tanrı'dan korkuları daha da az, demektir.

MATA — Bizim krallar da, türklere dair, Venedik'lilerden bilgiler edinmekte olsalar gerek.

PEDRO — Türkler o kadar ihtiyatlıdır ki, bu dediğin olamaz; Divan'da görüşülenleri Venedik'liler öğrenemez. Bu yönden, kendi aralarında da ihtiyatlıdırlar. Do-

nanma kumandanı bile, sefere çıkmadan önce, açılacağı günü ve gideceği yeri bilemez.

JUAN — Nereye gideceğini bilmeden, nasıl yollanır?

PEDRO — Bu işin nasıl geçtiğini söyleyim. ULU-TÜRK, gemilerin açılacağı gün, donanmanın kumandanına bir hilât giydirerek, «donanmayı al, filân yere ulaştığında, elimle mühürlediğim şu emri kurmayınla birlikte aç, ve içinde bildirilenlere göre hareket et», der.

KORSAN DORGUT

PEDRO — SİNAN PAŞA, Trablusgarb'ın alınmasını sağlıyan sefere çıkarken, ne yapacağını bildiren kapalı tâlimatı Sicilya'daki «Rigoles» hisarı yakınlarında açması ve, oraya varıncaya değin, kimseye sataşmaması emrini almıştı. Tâlimatta, «Sicilya Kral Naibi Juan de Vega'ya bir elçi salıp aramızdaki mütarekeye aykırı olarak haksız aldıkları «Afrika» kasabasının geri verilmesini istersin ve red ile karşılandığın takdirde dilediğin yerleri vurursun» deniyordu. Juan ve Vega, o yerin ULU-TÜRK'ün değil DORGUT'un idiğini ve DORGUT'tan almakla iyi ettiklerini; bu hususta kendisinin bir şey yapamıyacağını; fakat İmparator'a yazıp alacağı karşılığa göre hareket edeceğini, bildirmiştir. SİNAN PAŞA, üstelik, kimseyi dinlemiyen ve başına buyruk davranan korsan DORGUT'un hakkından gelmek yetkisini de almıştı. Beklediği karşılığın gecikmesi üzerine Paşa'nın «Rigoles» i ve Kalabriya kıyılarını vurmağa koyulduğu sırada, DORGUT yetişmiştir. Bâzılarına göre oniki, bâzılarına göre onaltı gemisi varmış. Paşa kendisini iyi karşılamış ve, külhani yaman kaptan olduğundan, beraberinde çalışmayı teklif etmiştir. Malta'ya bitişik Gozzo adasını birlikte vurup altı bin kişi kaldırdıktan sonra, Trablusgarb'a saldırmışlardır. Fransız olan vali hiyanette bulunarak, «Sen Jan» şövalyelerinin serbes bırakılmaları şartı ile şehri teslim et-

miştir; buna rağmen, şövalyelerin hepsi kurtulmamıştır. Trablus'un alınması üzerine, Paşa DORGUT'u affetmiş ve beraberinde İstanbula gelirse kendisini ULU-TÜRK'ün teveccühüne erdireceğini söylemiştir. DORGUT kanmış ve, büyük başarılar elde ederek, birlikte İstanbul'a dönmüşlerdir. BÜYÜK SENYÖR, DORGUT'un gelişinden memnun kalarak, kendisine, üç bin eskudo demek olan, yüz elli bin akça yıllık bağlamış ve yüksek değer vermiştir. Külhani, SİNAN PAŞA'ya kafa tutmağa başlıyarak, Paşa'nın iki yüz gemi ile başaramıyacağını altmış parça ile yapabileceğini, ULU-TÜRK'e söylemiş ve haklı da çıkmıştır. 53 Yılında, altmış kadırga ile, fransız gemilerini de yanına alarak, «Bonifaçyo» ya, Sicilya'da «Licata» ya ve «Pantanalea» ya çıkarmalar yapmıştır. 54 Yılı, aynı sayıda gemiyle açılarak «Bastia» yı basmıştır. 55 Yılında, SİNAN PAŞA'nın ölümünden sonra yerine geçen deniz kumandanı ile birlikte çıkmış, fakat, akınlara girişmiyerek, yedi parça gemi bulundurmak kaydı ile atandığı Trablusgarb valiliğine gidip yerleşmiştir. (**«Afrika» Dorgut'un kendi başına buyruk korsanlık ederken Tunus kıyılarında üs kurduğu Mehdiye limanının tarihî adıdır; bu yer 1550 yılında Şarlken'in eline geçmişti. İspanyolların 1510 yılı aldıkları ve Şarlken'in korunmasını 1530 da Malta şövalyelerinin eline bıraktığı Trablusgarb'ın kaybını ispanyollarla fransızlar biribirlerine yüklerler**).

JUAN — Sen «Guterraez» i tanıdın mı?

PEDRO — Anlattığım Dorgut'un ta kendisi. Pek dost olmuştuk ve çok kez birlikte yemek yedik. Hıristiyanlar üzerine hikâyeler anlatmaktan hiç bıkmazdı.

JUAN — Nereden biliyordu? Yoksa eskiden hiristiyan miydi?

PEDRO — Hayır, hâlis türktü. Anddrea Doria'nın eline tutsak düşmüşken, üç bin duka kurtarma akçası karşılığı kurtulmuştur.

JUAN — O derece ünlü ve dünyada o kadar kötülük etmiş bir kimse nasıl salıverilir? Andrea Doria gibi büyük bir prens için üç bin duka nedir ki, öyle kötü bir kişiyi serbes bırakıyor?

PEDRO — Benimle konuşurken, bu yapılanla Dorgut ta çok alay ederdi. Ve her bin dukaya karşılık, bir milyon hattâ daha da çok topladım, diyerek, gülüp şakalaşırdı.

JUAN — Kafasını uçursaydı ne lâzım gelirdi?

PEDRO — Ve yahut, ömrü boyunca insanca baktırarak hapiste tutsaydı; BÜYÜK SENYÖR'ün yaptığı gibi. BÜYÜK SENYÖR, değerli bir kumandanı veya savaşçıyı, bütün Hindistanı bağışlasalar, geri vermez. O, şu yolda hesaplar : benim gibi varlıklı bir kimseye, bu adamın vereceği bin, on bin duka, hiç bir fayda sağlamaz; bu adam değerli ve yiğit bir kişi olmasaydı, önemli mevkilere eremezdi; salıverdim mi, benden, verdiklerinin yüz katını çıkarmaya çalışacağına şüphe yoktur. Ve bu düşünceyle, adamı tutsakların bulundukları kulelerden birine kapattırır, kendisine iki akça gündelik bağlar ve çalıştırılmamasını emreder. Artık kurtuluş olmadığından, ömrü ne kadar kısa sürerse, adam için o kadar hayırlı olur.

MATA — Savaş yönünden gösterdikleri zeyrekliklerin biri de bu yolda davranıştır. Tamakâr savaş adamı, bence on para etmez.

PEDRO — Doğrudur. Ve bugün hiristiyan ordularında görülen, hep, çok tamâ ve az yenginliktir.

JUAN — Başka türlü de olamaz; iki zıt bir araya gelemez ki. Vurgun vurmayı düşünmeden savaşa katılanların sayısı çok azdır, ben öyle sanıyorum. Ve en çok kâr edenler, hep en az savaşanlardır.

PEDRO — Tutsak ettikleri kumandanlara, türklerin daha ne yaptıklarını biliyor musunuz?

MATA — Ne yaparlar?

PEDRO — Uzun yaşayıp bir türlü göçmiyenleri yok-

etmezler; boyuna başağartmamaları için, kendilerine bir nafaka bağlarlar; karşılık buradaki türk esirlerine de tıpkısı yapılsın, diye.

YEMEKLER

MATA — Bütün âdetlerini gözden geçirdiğimiz halde, az kalsın, yemeklerini unutuyorduk.

PEDRO — Bu yönden söylenebilecek olan, şimdiye kadar anlatılanlardan azdır, sanmayın.

JUAN — Bizdeki saray halkı gibi, onlar da debdebe ile mi yemek yer? Hiç olmazsa, BÜYÜK SENYÖR?

PEDRO — Size SİNAN PAŞA' nın nasıl yemek yediğini anlatayım, yüksek tabakanın ne türlü yediğini bundan çıkartabilirsiniz; başka bir örnekten, orta hallilerin ne biçim yediğini öğrenirsiniz; ve SİNAN PAŞA'nınkine biraz daha debdebe katarak ta, BÜYÜK SENYÖR'ün nasıl yediğini anlarsınız. Yere oturmaları âdet olduğu gibi, yemeklerini de yerde yerler. Halılar kirlenmesin diye, sofra örtüsü olarak yere, at derisinden veya at derisine benzer kalın ve renkli bir sahtiyan sererler; peçete ödevini görmek için de, dört kenarından dizlerin üstüne çekilebilecek kadar geniş bir bezi derinin üzerine yayarlar : komünyonlarda kilisede yapıldığı gibi. Yere serilen deriye «sofra» derler. O memlekette, bir senyörün sofrasına dahi meyva, bıçak, tuzluk, tabak konmaz.

MATA — Yemiş yemezler mi?

PEDRO — Çok yerler, ama, yemeklerde değil.

JUAN — Yeneceği ne ile keserler?

PEDRO — «Pide» dedikleri bir çeşit ekmekleri vardır; bunları üçe bölüp sofraya getirirler; parçalar, ufak tabak ödevini görür; herkes etini, kendi «pide» parçasının üstüne koyar. Tuza lüzum yoktur, çünkü ahçıları o kadar ustadır ki, yemeklere gereken bütün çeşniyi verirler. SİNAN PAŞA'nın konağında, «çaşnigir» denilen kırk kadar

içoğlanı vardı; başlarına «çaşnigir başı» derler; bizde karşılığı metrdotel'dir; gündelikleri bir buçuk riyaldır; bütün işleri, Paşa'nın sofrasına yemekleri taşımaktır. Sırf bu iş için, hususî bir şekilde giyinirler; her yıl, Paşa kendilerine iki kat elbise verir; biri ipekli, biri de ince dokuma. Başlarına geçirdikleri, yeniçerilerin ucları yatırtmalı üsküflerine benzer; bir farkla, renkleri aldır.

MATA — Tanesi ne eder?

PEDRO — Yatırtmanın gümüşüne taş işlenmemişse, elli eskudo.

MATA — Sâde yemekleri getirip götürürken mi giyerler?

PEDRO — Paşa ile arasıra dışarı çıktıkları zamanlarda da. Bellerine kemer sararlar, buna da «kuşak» derler; bir karış eninde, gümüş telden örülü ve zırh gibidir; en hafifi elli eskudo eder.

JUAN — Göze hoş görünür mü?

PEDRO — Altın veya gümüş işlemeli olunca, semer bile güzel görünür. Bunların hepsi, başlariyle birlikte, mutfağa gidip yemekleri sahanlarla alırlar.

MATA — Sahanlar gümüş müdür?

PEDRO — Her şeyden önce şunu biliniz ki, şeriatleri gümüş kaplarda yemeyi içmeyi, gümüş tuzluk, gümüş kaşık kullanmayı meneder. ULU - TÜRK olsun, prens olsun, büyük veya küçük olsun, şeriatleri buna yetki vermez.

MATA — Ne söylüyorsun? Dediklerinin farkında mısın? ULU - TÜRK'ün gümüş sofra takımı olmaz olur mu?

PEDRO — Vardır, hem türlüsü ve en fevkalâdesi vardır; çırakmalı kocaman şamdanları da vardır; ama, kendi yaptırmamıştır; bunlar, Venedik'ten, Fransa'dan, Macaristan'dan, Hırvatistan'dan gelmiş hediyelerdir; haznesinde saklı tutar, kullanmaz. SİNAN PAŞA'nın da şuradan buradan hediye edilmiş birçok gümüş takımları vardı; ama, o da kullanamazdı.

MATA — Mâni olan kimdi?

PEDRO — Kim olacak, şeriatleri.

MATA — Peki neye dayanarak?

PEDRO — Dünyada gümüş kaplarda yiyenler, bunu ahirette yapamazlar, derler; onlara fazlası sorulmaz.

MATA — O halde, nede yerler? Sahanları nedendir?

PEDRO — Bakırdan. Bakırı, İngiltere'de işlenen «peltre» den daha güzel işlerler. Biz nasıl şimşiri veya başka bir ağacı tornada işleyip türlü türlü şeyler yaparsak, onlar da bakırı işliyerek yaparlar. Diledikleri biçimi verdirdikleri bakır kaplar kalaylatılınca, gümüşü andırırlar. İşte ULU-TÜRK'ün de, ileri gelenlerin de kullandıkları, bu çeşit kapaklı sahanlardır. Bunları, eskidikçe yeniden kalaylatırlar; ucuza çıkar ve yepyeni gözükürler. (**«Peltre» o zamanlar İngiltere'de yapılıp kullanılan tutya, kurşun ve kalay karışmasıdır**).

MATA — Nasıl kalaylarlar? Bizde tencereleri ve tavaları kalayladıkları gibi mi?

PEDRO — Bizde yapılanı düpedüz maskaralık. Onlarda, en iyi cinsten kalaya biraz da nişadır katarlar. Usta bir kalaycı dört saat içinde BÜYÜK SENYÖR'ün bütün sofra takımlarını kalaylıyabilir. Çaşnigirlik eden içoğlanlar, ellerinde kapaklı sahanlar, iki sıra olarak mutfağa gidip yemekleri alırlar ve ayni düzenle sofraya getirirler. «Çaşnigir başı» sofraya önce kendi sahanını koduktan sonra, yanındakinin sahanını alıp koyar; yanındaki, kendi yanındakinin ve o da, öbürünün sahanını alıp geçirir. Ve bu tertip üzere, bütün sahanlar «çaşnigir başı» nın eline geçip Paşa'nın sofrasını bulurdu. Yenen yemekler, sofradan kaldırılarak, gene ayni tertiple geri götürülürdü.

MATA — Sahanlarda ne gibi yemekler vardı? Başlıca yemekleri nedir?

PEDRO — Et kızartmasını pek az yerler, veya hiç yemezler; yemekleri hep yağlıdır. «Çorba» dedikleri bir

yemekleri vardır, italyanların «minestra» sı; kaşıkla yenir.

MATA — Sahanlara doldurulanların hepsi de mi çorba?

PEDRO — Her gün yedikleri, «pilâv» denilen pirinç yemeğidir; koyun etinden et suyu ve inek yağı ile pişer; sulu değildir, tane tanedir. «Pilâv» a, ufacık, çekirdeksiz İskenderiye üzümü de karıştırdıkları olur. «Pilâv» la, bizde yenilen karanfilli salça veya bal yerine, parça parça edilerek pişirilmiş salçalı semiz koyun eti iyi gider. Badem taneleri karıştırılmış taze ve kuru erik hoşafı da iyi gider. Pirinçten, «zerde» dedikleri koyu ve sarı renkte bir şey daha yaparlar; bu, çok bal ister. Pirinçle yaptıkları üçüncü yemek te «tavuk çorbası»dır; tavuğu parçalayıp biber de katarak pirinçle pişirirler. Bir şeyi iyice bilesiniz, inek yağı katmaksızın hiç bir yemek pişirmezler; kızartma, yahni, kavurma, mercümek, nohut olsun, mutlaka yağ katarlar; ekmeği bile yağa bularlar. SİNAN PAŞA'nın sofrasında en lezzetli yemek, tere otlu, nohutlu ve soğanlı kuzu yahnisiydi; sık yedikleri ıspanak ta lezzetliydi. Daha sayayım : etli, kabukları soyulmuş buğday veya şehriye; üzerine limon sıkılan, mercümek yemeği; asma zamanı, biberli ve baharlı yaprak dolması; mevsimi olunca, patlıcan ve kabak dolmaları; mevsim geçince, kâğıt gibi ince yufkalara sarılı kıymalı börekler. Yemekte ayrıca salça istememeli, kullanmazlar. Yemeğe pek düşkün değillerdir. Bana kalırsa yaşamak için yerler, yoksa yemekten bir zevk duyduklarından ötürü değil. Kaşığı ellerine geçirince, sanki aralarına şeytan karışmış ta kovalıyormuş gibi, çarçabuk yerler. İyi bir huyları vardır: yemekte hiç lâfetmezler ve fazla eğlenmezler; karnını doyuran, «Allah'a çok şükür», diyip derhal kalkar ve yerini hemen başkası alır. Yemek yönünden aralarında ayrılık yoktur; kimseyi tanımadığı halde gelen biri, ayakkabılarını çıkarıp sofraya oturabilir ve eline bir kaşık alıp yiyenlere yardım edebilir.

Yemeğini bitirince Paşa, Allah'a şükrederek, sofrayı kaldırın, derdi.

MATA — Bizim gibi, onlar da Allah'a şükrederler mi?

PEDRO — Her halde, bizden çok. Bizim hangimizin, yılda bir kereden fazla hatırlayıp Allah'a şükrettiğimiz var?

JUAN — Şükrederken ne gibi sözler söylerler?

PEDRO — «Elhamdü Lillah çok şükür Yarabbi, Allahutaalâ Padişahımızın bir gününü bin eylesin», derler. **(Türkçe söylediği bu sözleri ispanyolca'ya da çevirir).**

JUAN — Güzel bir dua, doğrusu; biz de tıpkısını etmeliyiz. Hattâ, etmiyenleri adalet veya aforoz yolu ile zorlamak dahi yerinde olur.

PEDRO — Bu duayı günde dört defa olsun tekrarlamıyan türk yoktur, inanın.

MATA — Bir sahanı, bir kişi mi, yoksa beş kişi mi kaldırır?

PEDRO — Anlıyamadım. Bir sahanı, beş kişi mi kaldırır?

MATA — Bunu soruyorum, çünkü bu işle kırk içoğlanı görevlidir dediğin halde, saya saya sekiz dokuz yemek saydın?

PEDRO — Ağzını açtın mı, sözlerine bir alay katmasan olmaz. Dikkat ettiği şeye bak. Hepsi de yemekte hazır bulunur, demedim ki. Sayılarını ve gündeliklerini açıkladım. Mâmafi, «pilâv» sâde bir sahan konmaz; «zerde» de öyle, et te öyle. Felemenk usulü yerler; bütün yemekleri sofraya dizerek.

*
**

MATA — SİNAN PAŞA ile kimler birlikte yemek yerdi?

PEDRO — Kendi kölesi olmamak şartıyle, herkes birlikte yemek yiyebilirdi. Kölelerinden, valiliğe dahi yükselmiş olanlar vardı; ama, bunlar da birlikte yiyemezlerdi.

Doğrudan doğruya kendi adamlarından olmadıktan sonra, bir ahçı yamağı bile sofrasına oturabilirdi.

JUAN — Kendi adamlarının ileri gelenlerinden meselâ, kâhyası veya haznedarı da mı birlikte yiyemezdi?

PEDRO — Baş kâhyası ve ahçıbaşısı, Paşa'nın yemeklerinden yemeğe yetkiliydiler; ama, gene birlikte değil. Köle olmıyan, yirmi dört türk uşağı vardı; gündelikleri ikişer riyaldı; ödevleri, çektirme ile denizden gezmeğe çıktığı zaman, kürek çekmekti; bunlara «kayıkçı» denir; işte, kendi adamlarından yalnız bu kürekçiler, kendisiyle birlikte yemek yiyebilirlerdi.

MATA — Kürekçilik etmek için, köle kullansaydı daha iyi olmaz mıydı?

PEDRO — Tutsaklara, gezinti gemilerinde güvenemezler; akıllarına geleni yaparlar ve adamı hiristiyan topraklarına kaçırabilirler, diye, çekinirler. Gelelim sofraya: Paşa'nın emri üzerine sofra kalkınca, içoğlanları sahanları, hemen hemen eksilmemiş olarak, ayni düzenle kaldırıp haznedarın sofrasına götürürler. Haznedarın sofrasında, oda hizmetini gören içoğlanlarla haremağaları oturup yer; bunların sayısı elliyi geçmez, ki ben de, aralarında idim. Bu yemekte yarıya kadar eksilmiş bulunan sahanları, dışarıda bekliyen öbür içoğlanlarına geçerlerdi; onlar da yiyebileceklerini yerdi. Bu iş te bitince, sofraya konağın terzileri, kunduracıları, demircileri, silâhçıları, kuyumcuları ve saire otururdu; yemekler bir çok elden geçtiği için, hele et olarak, iyi bir şey kalmazdı. Ayrı yiyen kâhyabaşı ile ahçıbaşının sahanları da, öbür hizmetkârlara giderdi.

MATA — Bir sahan, ne alabilir?

PEDRO — Bir ölçek pirinç. Nasıl oluyor da sofradan sofraya tükenmeden geçebiliyor diye, soruyorsun, değil mi?

MATA — Tamam, onun için.

PEDRO — Bu münasebetle şunu da bilin ki, bütün ev

halkını tek bir kişi kalmadan doyuracak kadar pişen yemeklerden, köpeklere, kedilere ve havada uçan kuşlara da bir şeyler kalmalıdır. Bunlara da artmaması, hem büyük günah, hem de oğursuzluk sayılır.

MATA — Yemek pişirilen kaplar büyük müdür?

PEDRO — Konak halkına gereken yemekleri pişirebilecek kadar kocamandır. Kazana benzerler; yalnız, kulpsuz ve ağızları biraz daha dardır. «Tencere» denir ve tornada işlenmiş kalın bakırdan yapılır. «Tepsi» dedikleri, gene bakırdan, altları düz ve kenarları yüksek bir kapları da vardır.

JUAN — Şarap içmezler mi?

PEDRO — Yemekte iken su dahi içmezler; ama, yemekten kalkınca çeşmeye veya su bulunan yere gidip öküzler gibi içerler. SİNAN PAŞA'nın konağında, «şerbet» denilenden bir kaç çeşit bulunurdu. Kiraz, kaysi ve erik gibi meyveleri kaynatıp şeker veya bal katarak hazırlanır. Bozulur, diye, hergün tazesi kaynatılırdı. Ziyafetlerde «şerbet» içirmeden, konukları salıvermezler.

MATA — Ziyafet verirler mi?

PEDRO — SİNAN PAŞA'nın DORGUT'a çektiği iki ziyafetten daha parlağı bizde görülmemiştir. Kanatlıların her çeşidi, türlü hamur işleri, oğlak, ada tavşanı, kuzu, neler yoktu.

MATA — Tavuk göğsü yapmasını bilirler mi?

PEDRO — Tavuk göğsü de, tavuk göğsüne benziyen şeyler de yaparlar. Ancak, onların yaptıkları, bizde yapılanlar gibi kuru değildir, sulucadır, kaşıkla yenir. Esasen, bütün yemekleri sulu olduğundan, bizdeki senyörler gibi susamazlar. İspanya'daki senyörler, sırf fazla içebilmek için, kızartmalar ve barsakları paralıyan baharatla dolu tiritler yerler. Ve işte bu yüzden, az yaşarlar. **(Batı'da susamak ve içmek sözleri, şarap istemek ve şarap içmek anlamına da gelir).**

bunu demesine şaşmam, para koparmak için söylerler. Ama, bu gibi yâvelere inanan koca hayvanlara ne demeli? Bu da, yürek ağırısına karşı bilmem ne tırnağını, bilmem hangi hastalıklara karşı kıymetli taşları ve altın tozunu sağlık vererek, hakikî tababetin bulup tatbik ettiği faydalı ilâçları baltalıyan uydurmalardan.

JUAN — Tırnağın, «koca hayvan» tırnagı ise, tutarağa karşı birebir geldiğinin ben şahidiyim. Bir hâkim tanımıştım, onda bir tane vardı; başarı ile tatbik ettiğini gözlerimle kırk kez, elli kez gördüm.

PEDRO — Nasıl?

JUAN — Zavallının biri, yere yıkılmıştı; kafasını sağa sola çarpıyordu; hâkim yetişti, tırnağı parmağına taktı, adam da kalkıverdi.

PEDRO — Hâkim kendi parmagıyle dokunsaydı, gene kalkacaktı.

JUAN — Nasıl kalkabilirdi? Parmağında ne gibi bir keramet olabilir?

PEDRO — Kendisinde koca hayvan tırnağı vardı, demedin mi? **(Sığın'ın ispanyolca bir adı da koca hayvan'dır).**

JUAN — Evet.

PEDRO — Hah, o hâkimden ve sizin gibi o yâvelere inananlardan daha kocaman hayvan mı olur? Bir kimsenin parmağı ucuna dokundurarak, o kişiyi iyi edebilecek keramette bir nesne bulunduğuna inanacak kadar düşünceleri kıt insanlar da varmış! Yahu, en kızgın ateş parçası bile, kuru bir tahtayı veya bir bez parçasını yakabilmek için, gene bir müddet ister. Yer yüzündeki hekimliğin iyi edemediği bir hastalığı, bir eşek tırnağı dokundurmakla iyi etmek, olur şey mi?

JUAN — Gözlerimle gördüm dediğim şeyi yalanlamak fazlaya kaçmaz mı?

PEDRO — Neden olamıyacağını, sebepleriyle belirtmek mümkün.

MATA — İzah edersen, bir diyeceğimiz kalmaz.

PEDRO — Her şeyden önce şunu biliniz: bu hastalık arasıra keskinleşir, sıtma nöbetleri gibi. Ve kocakarıların, yürek ağırısından veya darlığından doğar dedikleri, masaldan ibarettir. Doğrudan doğruya dimağla ilgili bir hastalıktır. **(Bunu söyledikten sonra, bir takım tıbbî izahlarda bulunur).**

MATA — Pek açık anlattın, ben kavradım.

PEDRO — Dediğim nöbet, bir çeyrek, çok çok yarım saat sürer. İşte, ağzından köpük salarak nöbeti sona eren hastanın kalkacağı sırada, hâkim o yerden geçmiş ve tırnağı dokundurmuştur. Mâdem iyi ediyormuş, tırnağı hasta, üzerinde taşısın da görelim. Siz beni, tırnak ve sığın görmemiş mi sanıyorsunuz? Senjan şövalyelerinden bir kişi tanırdım, tutaraktı; adamcağız, neler taşımazdı: tırnak mı, antika paralar mı; kendisine pek pahalıya malolan kıymetli taşlar mı, neler, neler. Taşısa da, taşımasa da, hastalığında en ufak bir fark gözükmezdi. Merak ediyorsanız, adını da vereyim: Kalabriya'lı kont de Monte Leon'un kardeşi don Fabricio Pinatelo. **(İtalyancası Pignatèlli'dir; İtalya'nın meşhur tarihî bir ailesidir).**

JUAN — Taşlarda, nebatlarda ve lâflarda bir takım hâsiyetler bulunduğu, doğru değil midir?

PEDRO — Hep kocakarı masalı, hepsi uydurma. **(Bu gibi şeylere inanmanın, İncil'lerin buyrukları ile de bağdaşamıyacağını ortaya döker).**

JUAN — Sen ne dersen de, bunlardaki sağıltıcı hassalara, senin gibi ve senden yüksek hekimlerin başvurduğunu görmedim değil.

PEDRO — Benden üstün hekim pek çoktur; ama, bu dediklerine başvuranlara hekim denmez; bunlara İtalya'da

«şarlatan» denir. **(Ciddî tıb kitaplarının hiç birinde, bu gibi şeylere yer olmadığını anlatır).**

JUAN — Peki altın, yüreğe ferahlık vermez mi? Buna da, hayır de bakalım. **(Eski çağlarda, altında ferahlatıcı bir hassa görürlerdi).**

PEDRO — Hayır diyorum, evet, meğer ki tıkır tıkır ele geçsin. Ben para sayılan bir yerden geçtim mi, ferahlamadan çok, sıkıntı duyarım; başkalarında bol bol varken bende bulunmadığını gördüğüm için. Her halde, bir hafiflik duymak için de görmek gerekir. Yüreğin gözleri mi var ki yenen veya içilen altını görebilsin? Cahil ve yüzsüz hekimlerin «dublon» u neden kaynattıklarını, bilir misiniz? Senyör'ün, «dublon» u doktor efendi alsın, diyeceğini umduklarından. Ve hastaya düşen nedir, biliyor musunuz? Şarlatan hekimin apardığı altından kalan mülevves suyu, arılma niyetine içmek. Beni dinliyin, hâsiyetli taşlar varsa sizde, faydalarına şüphe olmıyan değirmen taşları ile değiştiriniz ve, artık, saçma lâflara son verelim. **(Dublon altını, değeri yüksek bir ispanyol parasıdır).**

MATA — Allah canımı alsın, eğer doğru söylemiyorsa.

PEDRO — Cahil hekimlerin bütün bu yaptıkları, okuyup çalışarak öğrendiklerine mi dayanır? Yoo, hep kocakarıların uydurdukları lâflara. Vay taşlara, otlara ve palavralara sığınan keramete!

MATA — Juan de Voto a Dios, sana bir şey söyleyim mi?

JUAN — Neymiş, söyle bakalım.

MATA — Pedro de Urdemalas'la felsefe yarışına kalkışmıyalım, ne etsek başa çıkamayız, her şeye şeytan gibi karşılık yetiştiriyor. Soracağımız kaldıysa, ona bakalım: türkler horatacılardan ve çalgıcılardan hoşlanırlar mı?

PEDRO — Bir çeşit basamaksız kitaraları vardır; bununla, kendi havalarına uyan türk şarkıları çalarlar.

«Levend»ler de, kocaman kaşık biçiminde, üç telli bir saz kullanırlar ve çalarak gündüzleri sokaklarda dolaşmayı hüner sayarlar.

JUAN — «Levend», kimlere denir?

PEDRO — Denizde savaşanlara; bizim korsan dediğimiz. İstanbul'u alan Sultan Mehmed'in övüdüne rağmen, horatacıları da vardır; bunlara «maskara» derler. Bu husta, şimdiki imparatorlarının büyük babasının babası olan Sultan Mehmed'in söyledikleri pek hoştur.

JUAN — Ne demiş?

PEDRO — Bir gün, neden öbür krallar gibi sarayında soytarı bulundurmadığını sormuşlar. Neye yarar diyince, güldürür ve eğlendirir demişler. «Bunun içinse, bana bir siyahiyi veya hiristiyanı getirin, bir kere türkçe konuşmaya başlasın, yer yüzünde hiç bir horatacı o kadar güldüremez», demiş. Pek te doğru söylemiş; çünkü türkçe, oldukça kapalı bir dildir ve biribirine benzer bir çok sözleri vardır. Oraya gidince türkçe konuşmaya kalkışırsa, karşısındakileri güldürmiyecek bir ispanyola raslanamaz. Benim de başımdan geçen iki olayı anlatayım. Bir gün, gayet güzel ve zengin bir hanıma bakmaya gitmiştim; kendisini, bir çok hanımlar yoklamağa gelmişti; o gün, ateşi düşmüş ve iyiceydi; ne yiyebileceğini sordu. Ben, türkçe bildiğimi göstermek için tercemanın yardımına başvurmadan, «Hanımefendi hazretleri, artık iyisiniz; akşama biraz zeytin yağı ve sirke damlatarak, haşlanmış salata yiyebilirsiniz; üzerine «bir pâre zeker» de katabilirsiniz», dedim.

MATA — «Zeker», ne demek?

PEDRO — «Azucar»a «şeker», ve erkeği kadına yaklaştırana da «zeker», derler; bir harf yüzünden, yanılmışım. Ağzımdan çıkanı duyar duymaz, terceman dirseğiyle beni dürtüştürmeye başladı. O dirsekledikçe, ben tekrarlıyordum. Gülmekten katılan hanımlar «ne?», «ne?» demekten kendilerini alamıyordu. «Ne», sorgu edatıdır. Kadınlar

«ne?» dedikçe, ben de «zeker» diyordum. Söze terceman karışarak, «Hanımefendiler, kusura bakmayın, şeker demek istiyor, söylediğini bilmiyor», dedi. Hep bir ağızdan, «pekâlâ senden iyi konuşuyor», dediler. O günden sonra, her gidişimde, gülüşerek, «zeker» ister misiniz, diye bana takılırlardı.

MATA — Kadınlarla görüşebilmek için, en iyi meyancılığı dil bilmemek yapar; dilediğini söyliyebilirsin; ileri gitsen bile, dil bilmemene bağaşlanır.

PEDRO — Bir gün de, bacağında bir yarası olan bir türke bakmağa giden arkadaşım ihtiyar cerrahla beraberdim. İhtiyar türkçe bilmediği için, bana, şöyle bir iğnecik getirsinler, bir damarı dikmek gerekiyor, dedi. Ben de hastaya, «incir gerek», dedim. Adamcağız, incirin yarasına iyi geleceğini sanarak, bacağını sürüklüye sürüklüye sokaklara düştü ve, yarım saat dolaşarak bulabildiği bir tabak inciri getirip önümüze kodu. Ben, ikramda bulunuyor, diye, inciri yemeğe koyuldum. İştahlı iştahlı atıştırdığımı gören türk, inciri bunun için mi istediğimi sordu ise de, arkadaşımın işaretlerle anlattığı iğne gelinceye kadar, gene işin farkında olmıyarak, incirleri yemeğe devam ettim. İğne gelince, düştüğüm yanlışlığın farkına vardım; ama artık, sesimi çıkarmadım. O sıralarda uğrayan bir yahudiye, hasta, «neden beni bu hasta halimle sokaklara düşürdüğünü, soruver; ben ona pekâlâ incir alabilecek parayı veririm» dedi. Yahudi sorunca, incir mincir istemediğimi, ispanyolca anlattım. Bu sefer, ihtiyar cerrahın istediği şeyin türkçesini benden sordu. «İğnecik» diyeceğime «incir» diyince, iş anlaşıldı ve, beni eşek yerine koyarak, gülüştüler. O günden sonra, o yerden geçtikçe yanlarına uğrar, «incir» lâfını yüksek sesle tekrarlar, onlar bana şarap ikram eder ve şakalaşırdık.

*
**

JUAN — Geceleyin çerağ kullanırlar mı?

PEDRO — Gece pek sokağa çıkmazlar; çıkanlar da, çerağ kullanmaz. Onların aydınlık vermek için kullandıklarına, «fener» derler. «Fener» ler, altı köşeli, demir çubuklu, ince bez kaplıdır; ve çerağdan parlak bir ışık verirler.

JUAN — Yemeklerin sonunda, herkesin Tanrı'ya ne yolda şükrettiğini anlatmıştın; yemeklerden önce nasıl dua ettiklerini söylemedin; yoksa, yemeğe başlarken yalvarmazlar mı?

PEDRO — Sade yemeğe değil, her hangi bir işe, «Bismillâhir Rahmanir Rahim», demeden başlamazlar. «Göğü, yeri ve her şeyi Yaradan'ın ismiyle», demektir. Bu münasebetle, deniz seferleriyle ilgili bir âdetlerini anlatayım. Karada da tutumları böyle midir, değil midir, pek bilmiyorum. Donanma açılacağı vakit, kitaba bakarlar; bizdeki fal kitabının benzeri. Kitap, git dedi mi, gemileri düşman gemilerinin yarısını bile tutmasa, gene yollanmaktan geri kalmazlar; yok, gitme dedi mi, bütün hiristiyanlık âlemini ele geçirmek mümkün görünse dahi, yola dökülmezler.

JUAN — Şarap içmemelerinin sebebi nedir?

PEDRO — Bunu benden iyi anlatabilecek pek az kişiye raslıyabilirsiniz; anlatacağımı, bir çok bilginlerinden dinliyip öğrendim : Muhammed, bir gün bir bahçenin kenarından geçerken, bir alay gencin zıplayıp atlıyarak oynadıklarını görmüş ve, eğlenişlerini hoşuna giderek seyrettikten sonra, yoluna devam ederek, camiye gitmiş. Akşam, camiden çıkıp gene bahçenin kenarından geçerken, bu sefer gençlerin sarhoş olduklarını ve kıyasıya döğüşüp biribirlerini yaraladıklarını görmüş; sarhoş olmadan önce aralarında kışkırtıcı en ufak bir şey geçmemişken. Bunun üzerine, sarhoşları ilenip insanları hayvana çeviren şarabı yasak etmiş. Üç günlük üzüm suyunu içebilirler, çünkü daha şiradır; dördüncü gün, artık içilemez, çünkü şaraplaşmıştır.

MATA — Türklerin bağ kurmağa yetkileri var mıdır?

PEDRO — Üzüm ve kuru üzüm almak için bağ yetiştirenler vardır; ama, şaraplık üzüm için bağ kuranlar, hep hiristiyandır.

MATA — Buğdayı kimler yetiştirir?

PEDRO — Bunu, Anadolu'nun bir çok yerlerinde, türkler. Çok ta davarları vardır.

MATA — Sütle başları hoş mudur?

PEDRO — Taze sütü pek sevmezler; ekşisine doymazlar.

MATA — Ekşisi dediğin de nedir?

PEDRO — «Yoğurt» dedikleri. Bize göre ekşidir; ama onlar «yoğurt» tan, bizim «krema» dan hoşlandığımızdan daha çok hoşlanırlar. Bütün yıl yaparlar. Sütü maya ile koyulaştırırlar, maya olarak gene «yoğurt»u kullanırlar, ilk maya incir sütünden yapılır.

MATA — Çok ekşi midir?

PEDRO — Limon suyundan az ekşidir; bütün Yakın - Doğu'da, daha düşkün oldukları bir yiyecek yoktur.

MATA — Bu da akıl mı? Taze süt dururken.

PEDRO — Tad denilen, münakaşa edilmez; onlar ekşiden, siz tatlıdan hoşlanırsınız. Mayalanıp koyulaşmış sütü, bir torbaya koyup süzerler; yemek veya içmek istedikleri vakit, biraz alıp arzularına göre oranlıyarak sulandırırlar.

MATA — Berbat bir şey olsa gerek.

PEDRO — Senin beğendiğin «krema», onlarda da vardır; «kaymak» derler; ama, «yoğurt»u sevdikleri gibi sevmezler. «Yoğurt», hele sıcaklarda, çok iyi bir yiyecektir; salça gibi kullandıkları da olur. Artık, kısa kesmek istediğinizi anlıyorum; sesiniz hafif çıkmağa başladı, farkındayım.

MATA — Doğrusu, benim aklıma soracak bir şey gel-

miyor; yalnız, İstanbul'un nasıl bir şehir olduğunu bilmek isterdim.

PEDRO — Onu da anlatacak mıyız?

MATA — Ondan başlamalıydık.

JUAN — Ben önce, «camelote» dokurlar ve giyerler mi, onu da öğrenmek isterdim. **(Eskiden deve yününden, sonra keçi kılından, daha sonra ipek te karıştırılarak dokunan bir çeşit kumaşın adıdır).**

PEDRO — İstanbul'dan uzak olmıyan, Ankara adında bir şehir vardır; orada dokurlar.

JUAN — Neden dokurlar, ipekten mi?

PEDRO — İpeklisi Venedik'te dokunur.

JUAN — Ben, orta evsafta olanından bahsetmek istiyordum.

PEDRO — Ankara'da dokunanların tiftiği ince değildir, kaba yünü andırır. Bu tiftiği veren keçiler, sakız ağacının sâde bir yerde yetiştiği gibi, yalnız o yerde yetişir. Başka yere götürüldü mü, ayni tiftiği vermezler.

JUAN — Dokumalar, nasıl oluyor da ipek gibi parlak çıkıyor?

PEDRO — Kılların kendileri parlak. Bir post alsanız, yünü kaba olmakla beraber, ipek sanırsınız. Türkler bu postları yataklarına da sererler.

JUAN — Ucuz mudurlar?

PEDRO — Bir çift post, beyaz olursa, iki yüz akça yani dört eskudo eder; kara olursa, üç yüz akça.

JUAN — Çifti mi?

PEDRO — Evet.

JUAN — Ucuz mu ucuz; burada, on iki eskudo'ya alamazsın.

PEDRO — Bir de, «muhayyer» dedikleri bir yünleri vardır. Öbürü gibi parlak olmamakla beraber, gösterişli ve pek ucuzdur.

JUAN — Matalas Callando gibi, ben de pesediyorum;

artık, İstanbul'u anlatmaya başlıyabilirsin.

PEDRO — Durumunu ve anılmağa değer şeylerini pek kısaca anlatacağım; yalnız, yok yere sözümü kesmeyin.

JUAN — Emin olabilirsin.

İSTANBUL

PEDRO — İstanbul, «Büyük Deniz»i Ege Denizi'ne bağlıyan kanalın kıyısındadır. (**Büyük Deniz, Karadeniz'in eski adlarından biridir**). Kanalın karaya saplanan bir girintisi, şehri yarımada şekline sokar. İki fersah uzunluğunda olan girinti, İstanbul'un limanıdır. Bütün Akdeniz'de böyle bir liman bulunmadığına inanabilirsiniz. Dünyada ne kadar gemi, kadırga ve kayık varsa, bu limana sığabilir. Mavnaya kayığa lüzum göstermeksizin, herhangi bir gemi, karaya yanaşıp yük alabilir ve yükünü boşaltabilir. Bu limanın başlıca üstünlüğü, bir yanının İstanbul'a, bir yanının da Galata'ya bitişik olmasındadır. Eni, bir şeşhane menzili tutar. Bir kasabadan öbür kasabaya karadan gidebilmek için, dört fersahlık bir yoldan dolaşmak gerekir. Fakat, ufak bir para ile, karşıdan karşıya istenildiği dakikada geçiren, istenildiği kadar kayık bulunur. Reis ve gemici gibi deniz adamlarının hemen hepsi, Galata'da yaşar; çünkü tersane oradadır. Kadırgalar orada yapıldığı için, tutsaklar da orada alakonur : ULU - TÜRK'ünkilerin bir kısmı büyük kulede, bir kısmı da bugün cami olan «Sant Pablo» da; Kaptan Paşa'nınkiler, başka bir kulede. Reisler, tutsaklarını kendi evlerinde alakoyarlar. Tersanenin, kemerli ve örtülü bir sıra kayıkhanesi vardır; her birine, bir kadırga çekilebilir; kaç kere saydım, yüzü tuttu-ramadım, ama yaklaşır. Galata dört bin hanelik bir kasabadır; bütün Venedik'li ve Floransa'lı bezirgânlar, burada otururlar : bin hane kadar olsalar gerek. Lâtin Kilisesi'ne bağlı üç manastırı vardır: «San Fransisko», «San Pedro»

ve «San Benito». «San Benito» daki tasvirler, hep mozayik ve kusursuzdur; bütün Yakın-Doğu'nun en geniş kilisesi olduğu halde, o da kocamış, tek bir papazı vardı. «San Pedro», «Dominiken» lerindir ve oniki papazı vardır; «San Fransisko» nun, yirmi dört. Bunların ikisinde de, her gün ve her saat, dualı ve şarkılı liturya eksik olmaz; İspanya'nın en tanınmış manastırlarında olduğu gibi. Orgları ve çanları yoktur; büyük bayramlarda, org yerine borazan kullanırlar. Bir saygısızlığa uğramasınlar, diye, BÜYÜKSENYÖR'ün emriyle, her manastırın kapısında, ellerinde topuz, iki yeniçeri nöbet bekler. Merak eden bir türk içeri girmek isterse, şu tenbihi geçerek, bırakırlar: «Gir, bak ve sesini çıkarma, yoksa çomağı kafana yersin». Galata'da hiç bir yahudi oturmaz; yalnız, sergileri vardır; akşam oldu mu, tentaları indirirler ve yatmağa evlerine İstanbul'a dönerler. Oturan rum ve ermeni çoktur; yabancı gemiciler de buraya inerler. Rum fırıncıların çıkardıkları ekmeğin, dünyada eşi yoktur; halk için çıkardıkları ekmek bile, burada, bizim senyörlerin yedikleri francaladan aşağı değildir; hele, «melantiyo» dedikleri, üzerlerine susam veya anason ekili çöreklerine doyum olmaz.

MATA — Türkler şarap içmediklerine göre, orada pek az meyhane bulunsa gerek?

PEDRO — Türkler içmemiş ne çıkar, hiristiyanlar ve yahudiler dururken? Hem çok iyi meyhaneleri vardır, ucuz da. Birine girdiniz mi, imtihana tutulursunuz. Önce, beyaz mı kırmızı mı, diye, sorarlar. Beyaz dediniz mi, «Kandiye mi? Gelibolu mu?» derler. Hangisini seçseniz, üçüncü bir sorgudan kurtulamazsınız : kaç yıllık?

MATA — Bu kadarı, bizde sarayda bile bulunmaz.

PEDRO — Yiyecek içecek yönünden orların durumunu, İspanya'nınkine mi benzer sandın?

JUAN — Ucuz muydu, bâri?

PEDRO — Misket ile hepsinden üstün olan «Malva-

ziya» nın binliğini, dört «aspero» ya verirler, şayet dört yıllıksa. Bir veya iki yıllığı, üç «aspero» yadır ve «Sant Martin» den aşağı değil, üstündür. **(Malvaziya, Mora'nın güney-doğu'suna düşen bir kasabacıktır ve, şarabı ile, tarihte pek meşhurdur. Sant Martin, İspanya'da bir kasabadır).**

MATA — Ya kırmızısı?

PEDRO — En makbulü, rumların «topiko» dedikleridir; «topiko» yerli demektir; sertçe ve rengi açıktır; binliğini iki «aspero» ya verirler. Sonra, bizdeki «Toro» yu andıran, Midilli'nin ve Sakız'ın koyu şarapları gelir; binliği bir buçuk «aspero» dur. Trabzon'dan, Marmara Adası'ndan ve Eğriboz'dan da çok şarap gelir; binliğini yedi «maravedi» ye verdikleri için, tutsaklar bunu içebilir. **(Toro, İspanya'da bir kasabadır. Aspero ve maravedi, İspanyol parasıdır. Yazar, bir fikir verebilmek amacı ile, fiyatları hep, dublon, duka, eskudo, real, aspero, maravedi, diyerek, ispanyol parasına göre belirtir).** Galata'nın başlıca sokağı, «Sant Pedro» sokağıdır; ticaret evleri burada bulunduğu için, buraya «Lonca» derler. Tersane, batı'ya bakan kapı tarafına düşer; güneşin doğduğu yana da açılan bir kapı vardır; topların döküldüğü yer demek olan «Tophane», buradadır. Bu kapıdan sonra, boğaz yukarı doğru gider. «Tophane» nin avlusunda, kundakları alınmış pek çok top atılı durur. Ordusunun başlıca topçu kuvvetini bu atılmış toplarla kurmaktan memnun kalacak krallar yok değildir. Aralarında Rados'tan, Bodin'den ve Belgrad'dan alınmış büyük kuluvrina'lar ve içlerine bir adam sığabilecek kadar kocaman toplar da vardır. **(Galata'nın altı kilometre uzunluğundaki surları 1865 tarihinde kaldırılmıştır).**

JUAN — Ne diye oraya yığmışlar?

PEDRO — Lüzum görmedikleri için. Şayet, bir yerde bir top gerekirse, buradan araştırıp alırlar.

MATA — Hepsi demirden mi?

PEDRO — Yoo, tunçtan, hem çan yapılan en ince tunçtan.

MATA — Atılı bıraktıkları o iri topların sayısı, ne olabilir?

PEDRO — Saymadım ama, dört yüzü bulmalı.

MATA — Dört yüz pâre top? Çok doğrusu.

PEDRO — Bunlar atılı olanlar; demek ki kullanılanlar daha da çok; öyle ya, mâdem lüzum görmeyip atmışlar. Galata'da ve İstanbul'da, cami, hamam ve rum kilisesi boldur; bunların sayısı bir kaç bine varır. İki tarafın da hamamlarının gösterişi üzerinde durmağa değer. Dışardan, önemli sarayları andırırlar; yarım portakal biçiminde, kurşun kaplı kubbeleri vardır. İçleri mermer, yeşim ve somaki döşelidir. Sağladıkları kazanç, yaptıkları bu masrafı karşılar: günde elli «eskudo» getirmiyeni yoktur.

MATA — Bir kişi, kaç para ile çıkabilir?

PEDRO — Adamına göre; yarım riyal, bir riyal, iki riyal verenler vardır; yoksullar bir akça verir.

JUAN — Kaç kişi birlikte yıkanabilir?

MATA — Ben de onu soracaktım.

PEDRO — Ufak sayılan altı kubbelilerde, seksen kişi birlikte yıkanabilir.

MATA — Tekneler de mi yıkanırlar?

PEDRO — Nasıl yıkandıklarını anlatayım. Her gelene mavi bir peştamal verirler; dizden aşağı sarkan peştamalı bele dolayıp halvetlere geçilir. Her halvette, iki veya üç kurna bulunur; her kurnanın, biri sıcak ve biri soğuk su akıtan iki musluğu vardır; kurnaya doldurulan suyu, herkes dilediği gibi ayarlar. Kurnaların kenarlarına kalaylanmış taslar konmuştur; tası kurnaya daldırıp alınan su, başa sırta dökülür; kurnanın içine girilmez. Yerler mermer olduğu için, gümüşten bir leğen kadar temizdir. Hamamdakiişçiler, istediğiniz gibi sizi yıkarlar. Sâde türkler değil, yahudiler, hiristiyanlar ve Yakın-Doğu'da kim

varsa, bu biçim yıkanır. Ben de, her onbeş günde bir hamama gidip yıkanarak, hem sıhhat bakımından kendimi toplar, hem de temizlenmiş olurdum. Tıpkısının burada da yapılmaması, bizden yana büyük bir eksikliktir. Türklerin, haklı olarak, bize yönettikleri tenkidlerin başlıcası kirli oluşumuzdur; İspanya'da, ömrü boyunca iki kere yıkanmış erkek ve kadın yoktur.

JUAN — Zararlıdır da ondan; yıkanmanın çok kişiye zararı dokunduğu görülmüştür.

PEDRO — Dediğin, alışkın olmamaktan ileri gelir. Bir alışılsın, bak dokunur mu? Halleri vakitleri yerinde olan kimselerden, erkek olsun kadın olsun, tek kişi yoktur ki, haftada bir kere ve ekseriya perşembe günleri, hamama gidip kendisi ve beraberindeki kimseler için bir «eskudo» bırakmasın.

JUAN — Erkeklerle kadınlar, birlikte yıkanmaz mı?

PEDRO — Namus konusunda çok titiz olan türkler, bunu nasıl yapabilirler? Erkek ve kadın hamamları ayrı ayrıdır.

MATA — O hamamlarda kim bilir ne kadar su harcanır.

PEDRO — Her hamamın çeşmesi vardır. Dünyada, İstanbul ve Galata kadar çeşmesi bol şehir yoktur. Bir çok hayırsever türk, çeşmelerden uzak bulunan sokaklarda, su mahzenleri yaptırırlar ve bunları, hergün, kendi hesaplarına doldurturlar. Musluk yerine, ahşap tıkaç kullanırlar; tıkaçı yerleştirmeyip suyun boşuna akmasma sebep olmak, pek büyük günah sayılır. Doğu'dan Batı'ya değin yer yüzünde, eski adı Bizans olan İstanbul kadar uygun bir yere kondurulmuş bir şehir yoktur; çünkü gereken şeyleri getirtebilmek yönünden bir sıkıntıya uğramaz; yeter ki o şeyler, dünyanın bir tarafında bulunsun.

JUAN — Benim de kafamın takıldığı, bu nokta işte; deniz kenarında bulunduğu halde, nasıl oluyor da sıkıntı-

ya uğramıyor. Çünkü, deniz kıyısında bulunan bir çok şehirler, gereken şeyleri alamadıklarından dolayı, sıkıntıya uğrarlar.

PEDRO — İstanbul gibi iki denizleri olsaydı, onlar da sıkıntıya düşmezdi. Karadeniz'i Akdeniz'e götüren deniz yolu, elli altmış fersah tutar. Bu yolun bir kıyısında bulunan İstanbul'dan Karadeniz'e kadar, beş fersah vardır. Bu durumuna göre, sol kolu, genişliği iki yüz ve çevresi dört yüz fersahı bulan Karadeniz'e ve, sağ kolu, Akdeniz'e yönelmiş demektir.. Denizlerde dolaşmadığınız için, bu anlatışlarımdan pek hoşlanacağınızı sanmıyorum. Ne yapalım, şarapla nohuttan bahsetmekle her şey anlatılmış olmaz ki.

JUAN — Kavranması güç lâflara boğmadan anlatırsan, dinler ve hoşlanırız.

PEDRO — Peki, daha da açık konuşayım. Gemileri yürüten rüzgârlar, ya Güney'den ve Batı'dan, veya Kuzey'den ve Doğu'dan eser; başka rüzgâr yoktur. Güney'den ve Batı'dan esti mi, bütün gemiler, Kahire'den, İskenderiye'den, Surye'den, Kıbrıs'tan, Girit'ten, hâsılı Cebelitarik'ten tutun da bütün Akdeniz'den İstanbul'a gelebilir. Kuzey'den ve Doğu'dan esti mi, Trabzon'dan tutun da Kefe ve Ten Suyu'na değin bütün Karadeniz kıyılarından, gene, İstanbul'a gelebilir. Havaların uygun olduğu zamanlarda Karadeniz'den gelen gemileri görseniz, donanma sanarsınız. İstanbul'da geçirdiğim üç yıl içinde, ekmek olsun, şarap, et ve meyva olsun, azık sıkıntısı çekildiğini görmedim.

MATA — İstanbul'da hiç eksik olmadığını söylediğin şeyler, pahalı mıdır?

PEDRO — «Pazar ekmeği» dedikleri ve iki okka çeken çift ekmeğin okkası yarım akçaya gelir; İnce undan yoğurulmuş kar gibi bir ekmekleri daha vardır; bunun okkası da bir akçayadır. Koyun etleri, Kastilya'nın en iyi etleri ayarındadır; iki yüz dirhemini bir akçaya verirler. Di-

şi buzağı ayni fiyatedir; ineğinki yarısmadır. Koyunu canlı almak daha elverişlidir; bir sürüye raslayıp en semiz koyunu seçseniz, yarım «eskudo» ya, bilemedik yarım «duka» ya, alabilirsiniz. Beheri on okka gelir, çünkü beşte birini kuyruk tutar. **(Yazar, İstanbul'un ucuzluğunu belirtebilmek için, tartıları ve değerleri, asırlar boyunca değiştiklerinden dolayı çevrilmesi pek güç olan ispanyol parası ve ölçüleriyle verir. Et konusunda, sığır ve erkek dana etlerinden bahsetmemesi, dikkate değer).**

MATA — Kuyruk, o kadar çeker mi?

PEDRO — Altı veya yedi «libre» çekeni de vardır.

JUAN — Koyun kuyruğu mu?

PEDRO — Evet ve, üstelik, çoğu dört boynuzludur.

MATA — Ömrümde böyle şey işitmemiştim.

PEDRO — Olağan şeylerdendir; Afrika'da ve Sardenya'da bulunan herkes, bilir. Türkler, hoşlanmadıkları için, başa ve sakatata aldırış etmezler.

MATA — Meyva bol mudur?

PEDRO — İstediğiniz kadar, hele kuru yemiş.

JUAN — Kuru yemiş dediğin nedir?

PEDRO — İncir, üzüm, badem, ceviz, fındık, kestane ve fındık. Üzüm pek boldur, her çeşidi bulunur, misketine varıncaya kadar.

JUAN — Bu yemişler yerli midir, yoksa dışarıdan mı gelir?

PEDRO — Büyük bir kısmı yerlidir, hele üzüm; çünkü toprağı pek verimlidir. Ama, çoğu taşradan gelir. Kiraz pek boldur; vişne azdır, sevmezler de, üzüm gibi kurutup kaynatarak şerbetini içerler, tadı fena olmaz. Vişne İtalya'da da azdır, en çok Bolonya'da bulunur, adı «maraska» dır. Kastilya'dan dışarı çıktınız mı, Kudüs'e değin geçeceğiniz bütün yerlerde, dilimli elma ve yarma erik göremezsiniz; ama, İstanbul'da, mis elması dedikleri ve bizim dilimli elmalarımız kadar lezzetli, ufak ufak elmalar bulu-

nur. Armut, elma, kavun pek boldur ve bizdekinden çok ucuzdur. SİNAN PAŞA, ULU-TÜRK'ün vekili olarak İstanbul'u idare ederken, konağa hediye çok yemiş gelirdi. Bir kez, karadan yirmi günlük yoldan BÜYÜK SENYÖR'e getirilen çeşitten, sekiz kavun getirdiler; tadlarını anlatamam; çürümeğe yüz tutmuş olanların tadları bile, en iyi kavunlarınkinden üstündü. Çekirdekleri, soyulmuş badem içini andırıyordu. Merak ettim, nerede ve nasıl yetiştirildiğini, getirenden sordum. Irak'ta, şimdi adını hatırlamadığım, bir suyun kenarında, dedi. Kumu biraz deşerler ve, su çıkınca, iki üç çekirdek atıp örttükten sonra, kendi kendine yetişirmiş.

JUAN — Şaşılacak şey. Çekirdeği doğrudan doğruya suya atarlarmış, öyle mi?

PEDRO — Evet.

*
**

MATA — İstanbul kaç haneliktir? Valladolid'den büyük müdür? **(Valladolid, her bakımdan meşhur bir şehirdir).**

PEDRO — Bir fazlası veya noksanı ile bilecek kadar, kendim saymadım. Ancak, SİNAN PAŞA'ya sunulan kütüklerden ve bunları hazırlıyanların dediklerinden, bir sonuca varmak mümkündür. Bunlara göre, hiristiyanlar kırk bin ve yahudiler on bin hanedir; türkler de, her halde, altmış bin haneyi aşar. Fazlaya kaçmış olmamak için, yüz bin hane, diyebiliriz. Daha sağlamını, ne bilen, ne de araştıran çıkmıştır. Şehre iki fersah yakında bulunan varuşlardaki on bin hane, verdiğim sayılardan ayrıdır. Bir de, surların dışında ve Halic'in kıyısında, harap ahşap kulubeciklerde oturan on bin hane kadar balıkçı rum vardır.

JUAN — Deniz kıyısında, o biçim çürük yapılarda nasıl oturulabilir?

PEDRO — Liman olduğu için, sular durgundur. Kulubeler, bayağı denizin içindedir; bir fırtına çıkınca, sular

pencerelerden girer. Her evin bir ağı vardır; bunun için, yılda bir «duka» öderler; ama, bu «duka» yı bir gecede çıkardıkları olur.

JUAN — İstanbul'un çevresi ne kadardır?

PEDRO — Beş fersahı aşar.

MATA — Her tarafı meskûn mudur?

PEDRO — Hep; yalnız, aynı sıklıkta değil. ULU - TÜRK'ün sarayı ile imparator Konstantin'in saraylarının bulunduğu Edirne Kapısı'nın arası, iki iki buçuk fersah tutar.

MATA — İşgüç sahibi olanlar için, o kadar yolu kestirmek kolay olmasa gerek.

PEDRO — Yok; şehir, üç yanı su ile çevrili, bir üçgen biçimindedir. Her yerden, deniz kenarına inmek kolaydır. İndiniz mi, dört akçaya bir kayık kiralayıp istediğiniz kadar da eşya yükleterek, kıyının dilediğiniz noktasına çıkabilirsiniz.

JUAN — Anılacak ne gibi eserler vardır?

PEDRO — Az; böyle şeylerle başları hoş olmadığından, türkler hepsini ya yıkmışlar, ya harab etmişlerdir. Dört büyük cami, saraylar ve paşalara ait iki üç konak bir yana, üzerlerinde durulmağa değer yapıları ve evleri pek azdır. Bütün şehirde, en görülecek yapı «Bezistan» dır. «Bezistan», zemini yerden alçak, üstü günbetli ve duvarları yangına karşı taştan ve kireçten olan, kapalı bir çarşıdır. Pek geniştir; bütün kuyumcular bu yerdedir; ipek, sırma, altın, gümüş ve mücevherat gibi ince işler, burada bulunur. **(Sonraları zenbanzedi Bedesten olan çarşıya, Kanunî devrinde de Bezistan dendiği anlaşılıyor).**

MATA — Bu dediklerini satanlarm evleri de orada mıdır?

PEDRO — Öyle olsaydı, içine bir şehir kurmak gerekirdi; her satanın bir dükkânı bulunur, o kadar. «Bezistan» ın dört kapısı ve o kapılara ulaştıran uzun ve enli dört so-

kağı vardır. Değil sâde İstanbul'un, bütün imparatorluğun ticaretle ilgili işleri bu dört sokakta görüşülür. Günün her hangi saatinde olursa olsun, buralardan geçmek bir orduyu yarabilmek kadar güçtür; geçebilmek için, yan yan yürümeli; karlı havalarda bile insan üşümez.

MATA — Çarpmak için yankesicilerin tam aradıkları yer!

PEDRO — Çarpanlar da olur. Ama, türkleri çarpmak büyük bir marifet istemez ki! Hepsi, bir heybe taşırlar; elinizi daldırıp ne varsa çekebilirsiniz. «Bezistan» da bulunan mücevheratı ve değerli şeyleri anlatmağa kimin gücü yeter? Yemin ederek söylüyorum, bir çok dükkânda görebileceğiniz kıymetli taşları, ölçekle veya şinikle tartabilirsiniz. Altın sırma ve altın sırma ile işlenmiş şeyler pek ucuzdur. «Bezistan» m tek bir dükkânında, Medina del Campo meydanında görülebilen bütün mücevherat kadar, mücevherat bulunur. Gümüş sofra takımı kullanmak âdetleri olmadığı halde, bizde sarayda kullanılandan daha güzel ve parçaları daha bol, gümüş takımlarına raslanır. Ne söyleyim? Hep altın, gümüş, ipek, ipek ve ipek. İnsanın aklına gelip te bulamıyacağı şey yoktur. Çuha, bez, silâh ve baharat ta, dediğim o dört sokakta satılır. Her kapının önünde, girip çıkanları gözlemeğe ödevli iki yeniçeri nöbet bekler. **(Medina del Campo, İspanya'nın tarihî bir kasabasıdır).**

JUAN — Büyük müdür anlattığın yer?

PEDRO — Çevresi yarım fersah tutar.

JUAN — Az değil.

PEDRO — İstanbul'un özelliklerinden biri de, şehri boydan boya gezip gördükten sonra, yerin altında görülecek daha çok şeylerin bulunuşudur.

JUAN — Ne gibi?

PEDRO — Bodrumlar, mermer direkli ve her yanları taşla ve tula ile örülmüş günbedli bodrumlar. Hemen hep-

sinde de gezilebilir, o kadar geniştirler. Hem eğilmek gerekmez, çünkü yükseklikleri otuz kırk ayağı bulur. Bâzılarının boyları ile enleri bir fersaha yaklaşır ve direklerin sıralanışı içlerini daracık sokaklara böler. **(Binbir Direk'i anlattığı anlaşılıyor).**

JUAN — Dediklerinden şüphelenseydim, ağzımdan ne çıkardı bilemem.

PEDRO — Gene şüphelenme sakın, ben gözlerimle gördüklerimi anlatıyorum.

JUAN — Bunlar ne diye yapılmış?

PEDRO — O yerlerde, şehre lâzım olan ipek ve iplik eğritilir. Sokağa açılan aralıklı nefeslikleri de vardır. **(Sarmış oldukları o devirde daha bilinmiyordu).**

MATA — Ömrümde böyle şey duymadım.

PEDRO — Şimdi duy. Girilecek yerlerin ikisini öğrenmiştim; kaç kere girip saray seyrediyormuş gibi gezdim.

JUAN — İstanbul'un başlıca sokakları hangileridir?

PEDRO — Sokak adlarını, kullanmadıkları için, türkler de bilmez; bir yeri anlatmak istediler mi, semt adını kullanırlar. En çoğ ağıza gelen de, dört büyük camiin semtleridir. Meselâ: «Filân Paşa nerede oturur?». Karşılık: «Sultan Mehmed'de», veya «Sultan Beyazid'de». Halbuki iki semtin de uzunluğu ve genişliği, yukarı aşağı, yarım fersah tutar. Bir şey almak veya satmak için de sokak adı söylenmez; malın çeşidine göre ad alan yer belirtilir. Meselâ: tavuk satılan yere «Tavukpazarı», balık satılan yere «Balıkpazarı», koyun satılan yere «Koyunpazarı», denir.

MATA — Tavuk pahalı mıdır?

PEDRO — Yolunmuş ve temizlenmiş tavuk, bir riyal; imliğin en âlâsı, bir buçuk riyal. Büyük camilerin meydanlarında kimlere ve nelere raslanmaz? İtalya'da olduğu gibi, yılanlar ve kertenkelelerle türlü türlü şaklabanlıklar

yapan madrabazlar; bir çok kökçü; gemi yükü kavurma satanlar; bir düzüne bakla ile geçimlerini sağlayan kocakarılar...

JUAN — Bakla ile ne yapılır?

PEDRO — Fala bakarlar, çingeneler gibi. Rumlar ve türkler hurafelere o kadar düşkündür ki, falcı kocakarıların bütün lâklakalarına inanırlar. İBRAHİM PAŞA ile SİNAN PAŞA'nın konakları önünde, «Atmeydanı'nda, Roma'dakine benziyen bir dikili taş vardır; ama, daha yüksek ve daha oturaklıdır; üzerinde görülen yunanca ve lâtince beyitlerden, imparator Teodosyus tarafından diktirildiği anlaşılır. Bunun yanında, at üstünde bir kimsenin tepesine eliyle değebileceği, üç kafalı, madenden bir yılan dikilidir. Bundan başka, daha da yüksek bir direk vardır; ama, öbürü gibi yekpâre değildir; düzenle yerleştirilmiş taşlardan örülüdür. Buralardan gidenlerin İstanbul'a girerken ilk görecekleri «Yedikule» dir; bir araya toplanmış sağlam yapılı yedi tane kule. İçleri para dolu derler; ben bir tanesine girdim, samandan başka bir şey görmedim. Şehirde sürülen etlerin çoğu bu yerde kesilir ve buradan kasaplara dağatılır; İstanbul'daki kasapların sayısı, Burgos'taki evlerin sayısı kadardır. **(Burgos, İspanya'nın meşhur bir şehridir).** Soğuklar daha başlamadan harcanan karın mikdarını bilemezsiniz; kar satan dükkânlar, kasaplardan az değildir; ve pek te ucuzdur. Şerbetçiler tezgâhlarında kaya gibi bir kar parçası bulundururlar ve, bıçakla kesip ufalıyarak, soğutmak için dilediğiniz şerbete katarlar. Dediğim, Eylül'e kadar sürer; Eylül'den sonra, levhalar halinde buz getirip kar fiyatına satarlar.

JUAN — Nasıl muhafaza ediyorlar?

PEDRO — Türkiye'de, yüksek dağlar bulunur; bu dağlarda, BÜYÜK SENYÖR'e ait kocaman mağaralar vardır; bunları, her yıl, karla doldururlar; ve az masrafla denizden taşındığı ve çabuk ta eridiği için, ucuza verirler.

ULU-TÜRK'ünkü tükenmedikçe, başka kar satılamaz; ucuza verildiği halde, ULU-TÜRK bundan yılda otuz bin «duka» gelir sağlar. İstanbul'un ve Galata'nın içinde de karı toplayıp satanlar ve epey para kazananlar olur; fakat, soğuk yapmakla beraber, her yıl kar yağmaz. Türkler çiçekleri pek severler, tıpkı Cenova'nın hanımları gibi; hotozuna bir çiçek takabilmek için, bir hanım üzerindeki bütün parasını verebilir; bu yüzden, yazın, çiçek satan bir çok dükkân açılır; dükkânlarında beş yüz «duka» değerinde çiçek bulunduranlara raslanabilir. Şehrin bir tarafında, Roma'lılardan kalma, çok yüksek ve kalın bir direk vardır; tepesine, içten ve burma bir merdivenden çıkılabilir. «Avratpazarı» denilen kadınlar pazarı, haftada bir gün, işte bu yerde kurulur; bu pazarın, ben, yüz bin «duka»ya çıktığını sanıyorum. Hülâsa, önemli bir şehirde bulunması gereken bütün şeyleri göz önünde tutarak, İstanbul'u, Roma, Venedik, Milâno, Napoli, Paris ve Liyon ile kıyaslamağa girişmek pek büyük bir yanlışlık olur; hepsini de gördüğüm bu şehirlerin önemlerini ve genişliklerini, mevkilerini ve güzelliklerini, ticaretlerini ve bolluklarını hep bir araya toplasak, gene bir İstanbul'u tutturamayız. Bunu, hisse kapılarak veya yalnız bir tarafı dinliyerek edindiğim bilgilere dayanarak söylüyorum, sanmayın. Bu dediğime, her yönden incelemelerde bulunduktan sonra vardım. İstanbul'un bütün özelliklerini anlatabilmek için, bir ömür yetmez. Başka şeyler de öğrenmek istiyorsanız, unutmayınız ki yıl uzundur ve, daha da, çok vaktimiz vardır; artık bana da acıyın, nefesim tükendi ve kulaklarım vızıldamaya başladı.

MATA — Sorulacak bir şey kaldıysa bile aklıma gelmiyor, çünkü yoruldum. Sormak çok daha kolay iken ben yorulduğum halde, senin durmadan gereken karşılıkları yetiştirdiğinden ötürü yorulmana, hiç şaşmam.

JUAN — Benim de söyliyeceğim, Matalas'ın dedikle-

ridir; istediğimiz kadar faydalandık; soracağım bir şey kalmadı.

PEDRO — Mâdem uyuştuk, hatıra getiremiyeceğiniz bir şeyi de, Türkiye'de dendiği gibi, «müsadenizle» ben anlatayım. Pek kısa anlatacağım şey, türklerin kan kardeşi olmak âdetleridir. İki kişi arasında büyük dostluk oldu mu, bunu perçinleyip sürdürmek için, her biri, kendi parmağını hafiften kanatır ve öbürünkünden akan kanı yalar veya emer. O dakikadan itibaren, kardeş olmuş sayılırlar ve biribirlerine yardımda bulunmayı esirgemezler. Bu, sâde bir türk ile bir türk arasında değil, bir türk ile bir hiristiyan veya yahudi arasında da olabilir.

MATA — Pedro'nun da Türkiye'de iken bir kan kardeşi edinmediğine kim inanır? Hele, akraba olunca bir de ziyafete konmak âdet ise.

JUAN — Böyle bir şey yaptı ise, Allah vere de bunu, kendilerinden ayrılacağını bildiği kadınlara yanaşıp aldatmak için yapmış olmasa (*).

(*) **MATA'nın Orta - Çağ'da dolaşan «Rahip Jan» efsanesine ve JUAN'ın «Nuh» un gemesine dair sorularına PEDRO'nun verdiği üç sahifelik karşılığı çevirmeğe lüzum görmedik.**

FİHRİST

Sahife

Önsöz 5

BİRİNCİ KISIM

Türk Donanmasının Parlak Zaferi 9
Pedro'nun Kürekten Kurtuluşu 11
Kral'ın Askeri Nasıl Beslenir? 13
Pedro'nun Hekimliğe Başlayışı 14
Donanma'nın İstanbul'a Dönüşü 15
Hiristiyan Esirlere Güven 17
Sinan Paşa'nın Rahatsızlığı 19
Pedro Müslüman Olmayı Reddediyor 21
Pedro'nun Geçirdiği Korkunç Olay 25
Paşa'nın Atmeydanı'ndaki Konağı 26
Aristo'nun ve Eflâtun'un Felsefeleri 29
Tutsakların Hilebazlıkları 31
Pedro'nun Mihrimah Sultan'a Bakması 34
Pedro'nun Kadınlardan Çektikleri 39
Yahudi Hekimlerle Çekişme 40
Hekimbaşı Amonoğlu ile Çekişme 43
Büyücülerin Tedaviye Karışması 46
Bordası Altın Yaldızlı Çektirme 48
Sinan Paşa'nın Ölümü 51
Pedro'nun Kaçışı 55
İhtiyar Cerrahın Sayıklaması 59
Aynoroz 61
Denize Salınmak İstenen Papazlar 66
Sakız'ın Onemi 69
Memlekete Dönüş 71
İtalya'da 72

TDV İslam Araştırmaları
Merkezi kütüphanesi'ne
Orhan Şaik GÖKYAY'ın
VAKFIDIR.

İKİNCİ KISIM

Sahife

Din 75
Hac 88
Evlenmeler 93
Adâlet 97
Sultan 102
Ordu 106
Ayasofya 118
Şehirli Âdetlerinden 121
Silâhlar 122
Kadınlar 126
Giyim 135
Eğlenceler 143
Döşemeler 147
Elçiler 149
Korsan Dorgut 154
Yemekler 157
İstanbul 174

